

”EI ENÄÄ ELÄVÄ, EI VIELÄ KUOLLUT” – Tutkimus kuusikymppisten köyhyyskirjoittajien elämänlaadusta ja köyhyydelle annetuista merkityksistä

Heidi Lehtonen

Pro Gradu -tutkielma

Sosiologia/Sosiaaligerontologian linja

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Jyrki Jyrkämä

Kevät 2012

85 sivua

Tutkimus sai alkunsa EU:n köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisesta teemavuodesta 2010, ja sen kohteina ovat ikääntyvien köyhien elämänlaatu ja heidän köyhyydelle antamansa merkitykset. Tutkimuksen aineisto on sekundaarinen, ja se on hankittu Yhteiskuntatieteellisestä tietoaarkistosta. Tutkimus on aineistolähtöinen ja kvalitatiivinen ja sen tarkoituksena on nostaa esille marginaaliryhmän ääni, sekä tarkastella köyhyydessä elävien ikääntyvien elämänlaatua objektiivisesti. Analyysissa on käytetty sekä sisäisen tarinan teoriaa että elämänlaatumittareita.

Köyhyydelle annettuja merkityksiä löytyi useita. Ne ovat karkeimmillaan jaettavissa positiivisiin ja negatiivisiin merkityksiin. Positiivisimmillaan köyhyys koetaan elämää ankkuroivana ja vakauttavana tekijänä. Negatiivisimmillaan se näyttäytyi yhteiskunnasta ja sosiaalisesta eristäytymisenä, jolloin kontaktit muihin olivat minimaalisia. Kirjoittajien kirjoituksissa elämänlaatu näyttäytyi kovin huonona. Heidän sekä fyysinen että psyykinen terveytensä oli horjuvaa, taloudellinen tilanne ei antanut paljon mahdollisuuksia muuhun kuin perustarpeiden tyydyttämiseen, osallistuminen ja aktiivisuus olivat osalla hyvin vähäisiä sekä itsenäisyys ja riippumattomuus osoittautuivat illuusioksi. Siitä huolimatta osa kirjoittajista tunsu elämänlaatunsa kohtuulliseksi. Tutkimuksen aineisto oli naisvaltaista, joten sukupuolinäkymä jäi vajavaiseksi. Tutkimuskysymyksiin vastaaminen ei kaikista kirjoituksista onnistunut, ja otanta on pieni, joten tulokset ovat enintäänkin suuntaa antavia, mutta rohkaisevat lisätutkimusten tekoon.

Avainsanat: köyhyyden merkitys, ikääntyminen, elämänlaatu, kokemus

1. JOHDANTO

Köyhyys ja ikääntyminen ovat molemmat aiheita, joista keskustellaan nykyisin paljon julkisuudessa. Eikä ihme, sillä Suomessa on nykyisin noin 700 000 köyhäksi luokiteltavaa asukasta. Heistä joka seitsemäs on eläkeläinen. Ikääntyminen onkin yksi suurimmista köyhyyttä tuottavista tekijöistä.

1.1 Köyhyys ja ikääntyminen tutkimuskohteina

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka tarkoituksena on selvittää, millaisia merkityksiä köyhät ikääntyvät antavat kirjoituksissaan köyhyydelleen. Tutkimuskohteena on sekundaarinen aineisto, joka on alun perin kerätty kirjoituskilpailua varten vuonna 2006. Kirjoituskilpailun aiheena oli köyhyden arkipäiväiset kokemukset. Köyhyydelle annetut merkitykset etsitään aineistosta käyttämällä Vilma Hännisen (1999) sisäisen tarinan teoriaa. Näin menetellen on mahdollista nostaa esille kirjoittajien subjektiivisia köyhyydelle antamia merkityksiä.

Köyhyyskirjoituksia lähestytään myös objektiivisesta näkökulmasta. Ann Bowlingin (2005) elämänlaadun mittareiden avulla selvitetään, millaisena ikääntyvien köyhyyskirjoittajien elämänlaatu teksteissä näyttäytyy ja mitkä seikat elämänlaatua näyttävät parantavan ja mitkä huonontavan sitä. Elämänlaatuun vaikuttavat Bowlingin mukaan muun muassa osallistuminen ja aktiivisuus, terveydentila, talous sekä riippumattomuus.

1.2 Tärkeimmät käsitteet

Tutkimuksen kannalta keskeisimpiä käsitteitä ovat köyhyys ja ikääntyminen. Lisäksi ikääntymisen sisältä on tarpeen nostaa esille eläkeläisyys sekä kolmas ikä.

Köyhyys jaetaan yleensä absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttista köyhyyttä edustaa esimerkiksi Oscar Lewisin (1975) tutkimus meksikolaisista köyhistä, jossa köyhyys näyttäytyy ravinnon, suojan ja turvallisuuden puutteina. Kehittyneissä valtioissa puhutaan suhteellisesta köyhyydestä. Tällöin kyse on Peter Townsandin (1979) mukaan sellaisesta köyhyydestä, joka estää normaalina pidetyn elämän toteuttamisen ja rajoittaa yhteiskuntaan osallistumista sen täysivaltaisena jäsenenä.

Ikääntyminen on noussut keskustelujen aiheeksi, koska maailmanlaajuisesti yhteiskunnat ikääntyvät. Suomessa tämä on erityisesti esillä juuri nyt, sillä suuret ikäluokat (s. 1945-1950) ovat jäämässä eläkkeelle. Eläkeläisiksi kutsutaan 65 vuotta täyttäneitä. Tämä suurten ikäluokkien eläköityminen nostaa esiin toisaalta huolen julkisten palveluiden kestävydestä, toisaalta se juhlii terveitä eläkevuosia, joita esimerkiksi Karisto (2008) kutsuu 'sitku iäksi'. Tätä eläkeläisyyden aikaa, jolloin on aikaa ja vapautta tehdä mitä haluaa, kutsutaan myös kolmanneksi iäksi. Kolmas ikä on huomionarvoinen jo siksi, että parhaimmillaan se saattaa kattaa elämäkulusta jopa 30 vuotta. Se ei määrity jonkin tietyn kronologisen iän mukaan, vaan kolmas ikä on aikaviipale eläkkeelle jäämisen ja vanhusiän raihnaisuuden välissä.

1.3 Tutkimuksen kulku

Tutkimus lähtee liikkeelle tutkimuskysymyksistä ja käytetystä tutkimusmenetelmästä. Tämän jälkeen perehdytään perusteellisemmin tutkimuksen kannalta tärkeimpiin käsitteisiin: köyhyyteen, ikääntymiseen, eläköitymiseen ja kolmanteen ikään. Seuraavaksi siirrytään analyysivaiheisiin, joita ohjaavat Hännisen (1999) sisäisen tarinan teoria sekä Bowlingin (2005) elämänlaadun mittarit. Luvussa seitsemän esitellään tutkimustulokset ja lopuksi pohditaan, millaisia kysymyksiä ja mietteitä tutkimus herätti.

2. KÄYTETTY AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

2.1 Aineiston esittely ja tutkimuskysymykset

Tutkimusaineistona käytetään Yhteiskuntatieteellisestä tietoarjokistosta hankittua aineistoa FSD2413. Kysymyksessä on vuonna 2006 järjestetty kirjoituskilpailu *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä*. Kirjoituskilpailu oli kaikille avoin ja kirjoitusten tyyli oli vapaa. Siihen osallistuivat hyvin erilaiset väestöryhmät yksinhuoltajista eläkeläisiin ja pienyrittäjistä pitkäaikaistyöttömiin. Myös kirjoittajien ikä vaihteli teini-ikäisistä lähes satavuotiaisiin.

Kilpailuilmoitus julkaistiin 13.06.2006 lehdistötiedotteella, joka levisi eteenpäin muun muassa Suomen Tietotoimiston (STT) jakelun kautta. Myös useat maakuntalehdet uutisoivat kirjoituskilpailun käynnistymisestä. Ilmoitusta levitettiin myös internetin keskustelupalstoilla sekä erilaisissa blogeissa. Kirjoituskilpailuilmoitus oli lisäksi nähtävissä kilpailun omilla sivuilla internetissä (www.koyhyyskirjoitukset.org). Aineisto kerättiin Isolan, Larivaaran sekä Mikkosen toimesta kevään 2006 ja syksyn 2006 välisenä aikana. Kirjoituskilpailun vapaan muodon vuoksi siihen osallistui hyvin erityyppisiä kirjoituksia. Kaiken kaikkiaan kilpailuun osallistuneita kirjoituksia oli 863 kappaletta.

Tähän opinnäytetyöhön otettiin mukaan kaksikymmentäviisi (25) tekstiä. Kirjoitukset valikoituivat siten, että kirjoituskilpailun sadosta poimittiin vain kaikki sellaiset tekstit, jotka kertoivat nykyisyydestä ja joiden kirjoittajat asettuivat 60–69-vuoden väliin. Näin siksi, että tutkimuksen tekijää kiinnostavat nuoret vanhat, heidän köyhyydelleen antamansa merkitykset sekä heidän elämänlaatunsa nykyoloissa. Eniten kirjoituksia aineistoon tuli 60-vuotiailta. Heitä aineistossa on seitsemän. Vanhin kirjoittaja on 67-vuotias eläkeläisnainen, eli kahdesta vanhimmasta ikäluokasta aineistoa ei ollut. Eläkeläiset muodostavat kirjoittajista enemmistön, sillä heitä on aineistossa kuusitoista (16). Kirjoituksista viisi on miesten ja kaksikymmentä naisten kirjoittamaa. Käytettävä aineisto on kertomuksia kirjoittajien köyhyyskokemuksista. Monet kirjoittajat kertovat kronologisen episodin siitä,

miten köyhyys tuli heidän elämäänsä tai miten se on aina ollut osa elämää. Kirjoittaja on itse näin tarinan kertoja. Tarinoiden ymmärretään olevan samanaikaisesti niin kilpailun tuomaristoon vaikuttavia kuin itsereflektoituja kertomuksia omakohtaisesta, itse koetusta köyhyydestä. Näin ollen niihin suhtaudutaan kriittisesti mutta samalla ymmärtäen, että ne muodostavat ihmisen itsestään kertovan tarinan, eivätkä välttämättä kerro asioita siten, kuin ne perimmältään tapahtuivat.

Suurimmassa osassa tutkittavia kirjoituksia on löydettävissä kronologinen rakenne. Alasuutari (1994, 107) väittää, että kertomusten kautta on löydettävissä modernin yksilön yksilöllinen ajallinen kehitys. Hänen mukaansa elämäntarinan kirjoittaminen on modernisaatioon liittyvä piirre. Juonellisesta aineistosta on Alasuutarin mukaan mahdollista poimia vain sellaisia asioita, jotka tutkijaa kiinnostavat, ja jättää muu ulkopuolelle. (Mt.) Tässä tapauksessa kirjoituksista poimitaan esiin vain niitä seikkoja, jotka auttavat ymmärtämään köyhyydelle annettavia merkityksiä. Tämä tehdään Hännisen (1999) sisäisen tarinan teorian avulla. Poiminnot aineistosta osoitetaan lisäksi elämänlaadullisiin elementteihin, joita ohjaavat Bowlingin (2005) elämänlaatua mittaavat osa-alueet. Alasuutarin (1994, 113) mielestä ihmisten kirjoittamissa elämäntarinoissa näkyy kirjoittajan maailmankuva ja minäkäsitys. Se voi nostaa esiin esimerkiksi tulevaisuuden halujen, nykyisen asiantilan ja muutosvoiman väliset ristiriidat.

Tutkimuskysymyksiä ovat:

Millaisia merkityksiä köyhät ikääntyvät antavat kirjoituksissaan köyhyydelle?

Millaisena heidän elämänlaatunsa kirjoituksissa näyttäytyy?

- Mikä elämänlaatua vahvistaa, mikä vähentää?

2.2 Laadullinen tutkimus, analyysi ja tulkinta

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka läpimurto ajoittuu Syrjäläisen ym. (2007, 7) mukaan 1980-luvun lopulle. Sen yleistyminen nähdään yleensä vastalauseena aiemmin vallinneelle kvantitatiiviselle tutkimukselle. (Mt.) Alasuutari (1994, 18) toteaa, että nykyisin tutkimusmenetelmien vastakkainasettelu alkaa olla ohitse ja menetelmän valinta nähdäänkin olevan enemmän kiinni tutkimustehtävästä. Tutkimusmenetelmää onkin syytä Alasuutarin (Mt., 8) mukaan pohtia, sillä tutkijan on hyvä tiedostaa itsessään olevat taustasitoumukset, jotka määrittävät esimerkiksi sen, millaiseen ihmiskuvaan, tietokäsitykseen ja todellisuuteen tutkija sanottavansa perustaa.

Laadulliseen tutkimukseen liitetään usein myös sisällönanalyysi. Tässä työssä sisällönanalyysi toimii teoreettisena kehyksenä, joka ohjaa analyysia. Tuomi & Sarajärvi (2002, 93) tosin toteavat, että kaikki laadulliseen tutkimukseen liittyvät analyysimenetelmät ovat jollakin tasolla kytköksissä sisällönanalyysiin. He painottavat, että aineistosta on analyysivaiheessa tarkoin rajattava ne asiat, joita tutkimuksessa halutaan tuoda esille ja kerrottava niistä kaikki mahdollinen.

Aineistolähtöinen laadullinen tutkimus on Tuomen & Sarajärven (2002) mielestä hankalaa. Näin siksi, että tällöin voidaan ajatella, tuodaanko aineistosta esille asiat siten, kuin tiedonantaja on ne tarkoittanut. Aineistolähtöistä analyysia voidaan kuitenkin lähestyä teoreettisten kehysten kautta, jolloin teoria ohjaa analyysia ja analyysissa näkyy aikaisemman tiedon vaikutus. Aikaisempi tieto ei tee analyysista kuitenkaan teoriaa testaavaa, vaan parhaimmillaan se voi aukoa uusia ajatusuria, huomauttavat Tuomi & Sarajärvi. Tutkijan päättelyn logiikassa näkyy abduktiivinen päättely, joka tarkoittaa ajatteluprosessissa tapahtuvaa valmiiden mallien ja aineistolähtöisyyden vuorottelua. Näitä kahta pyritään sovittamaan yhteen ja joskus se tapahtuu hyvinkin luovasti. Yhdistely saattaa parhaimmillaan synnyttää jotakin uutta. (Mt., 98-99.)

Alasuutari (1994, 21-23) sanoo laadullisten aineistojen analyysissä olevan kysymys merkityksen käsitteestä. Alasuutarin mukaan laadullista aineistoa käsitellään kokonaisuutena, josta poimitaan todennäköisyydet ja tutkimuskysymykseen vastaavat asiat. Näiden seikkojen on oltava samansuuntaisia tulkinnan kanssa. Alasuutarin mielestä

laadullisen tutkimuksen analyysi koostuu kahdesta osasta – havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Käytännössä näitä kahta ei kuitenkaan voida täysin erottaa toisistaan, vaan ne kulkevat lomittuneina toisiinsa. Tässäkin tutkimuksessa edetään Alasuutarimaisesti, sillä analyysivaiheessa pelkistetään havaintoja ja arvoituksen ratkaisemisen vaiheessa tulkitaan tuloksia. Toisin sanoen tuotetaan merkitystulkintaa tutkittavasta ilmiöstä. Tässä vaiheessa nojataan teoreettiseen viitekehykseen, eli jo tiedettyihin tosiasioihin tutkittavasta ilmiöstä. (Alasuutari 1994, 28-30,37.)

Myös Syrjäläinen ym. (2007, 8-9) sanovat laadullisen tutkimuksen suurimman haasteen liittyvän aineiston analyysiin. Analyysi vaatii luovuutta ja herkkyyttä ymmärtää aineistoa. Myös teoreettinen pohjatyö on oltava hyvin tehty, jotta analyysin tulkitseminen olisi mahdollista. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on usein lisätä inhimillistä ymmärrystä. Tämän vuoksi tulkinta on merkityksellisessä asemassa. Parhaimmillaan tällainen tutkimus on vuoropuhelua aineiston ja teorian välillä, luoden yhtenäisen kuvan tutkimustehtävästä ja sen toteutuksesta. Usein tästä analyysin tulkintavaiheesta käytetäänkin kuvausta ”tilkkutäkki”.

2.3 Tutkimus ja etiikka

Tuomi & Sarajärvi (2002, 125) viittaavat Stolte-Heiskaseen (1987), kun he toteavat, että perusolettamuksena pidetään sitä, että uuden tiedon tuottaminen ympäröivästä maailmasta on yhteiskunnallisesti arvokasta toimintaa. Näin on myös Tuomen & Sarajärven (Mt.) mielestä ajateltu länsimaisessa perinteessä yli kolmensadan vuoden ajan. Tieto ja sen lisääminen on yleisesti katsottu niin tärkeäksi, ettei siihen ole liitetty erityisiä moraalisia ongelmia. Tieteestä on kuitenkin tullut vallankäytön väline, ja sen myötä on myös ymmärretty, että se voi olla yhteiskunnallisena hyödykkeenä myös haitallinen. Tässä työssä etiikkaa lähestytään teknisluonteisena normina. Tällä Tuomi ja Sarajärvi tarkoittavat sitä, että tutkimuseettiset ongelmat koskevat muun muassa käytettävän analyysimenetelmän luotettavuutta, tutkittavien anonymiteettiä ja sitä, millaisia keinoja tutkija tutkimuksessaan käyttää. Näin tutkimusetiikkaa lähestytään eräänlaisena strategiana, jonka lopputuloksena on hyvä ja kestävä tutkimus.

Tutkimuseettinen ajattelu on aina osa tutkimustyötä. Tutkimusetiikka on saanut alkunsa lääketieteestä, ja se koostuu Mäkisen (2006) mukaan erilaisista säännöistä ja normeista. Tutkimusetiikassa on kyse myös moraalista, eli siitä, mikä on oikein. Tiede perustuu eettiseen toimintaan ja yleensä tiedettä tekevät toimivat tiukkojen ammattieettisten sääntöjen mukaan. Tutkimusetiikka on siten sääntöjä ja normeja, mutta usein myös lainsäädäntöä, joka on integroitava tutkimukseen. Tutkimuksessa eettinen ongelma syntyy, kun tutkimuksen käytäntö ja moraalinen normi joutuvat ristiriitaan. Usein yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tämä tarkoittaa, että tutkija on tehnyt kiinnostavan yhteiskuntaa koskevan havainnon, jonka tarkempi tutkiminen ei ole mahdollista ilman että tutkittavia häirittäisiin tai vahingoitettaisiin. Yleisesti ottaen etiikalla on kaksi merkitystä. Sillä tarkoitetaan oikeaa toimintaa, joka syntyy kun ihminen punnitsee tekojaan, niiden merkitystä sekä seurauksia. Toisaalta etiikka tarkoittaa, että noudatetaan totuttuja tapoja, jolloin toimitaan väkisinkin oikein. Tutkimusetiikka jaetaan tieteen sisäiseen ja ulkopuoliseen etiikkaan. Sisäinen etiikka kattaa tieteenalan totuudellisuuden ja luotettavuuden, eli sen, ettei tutkimusaineistoa väärennetä tai sitä luoda tyhjästä, eikä muiden tuottamaa tietoa esitetä omana. Ulkopuolinen tieteen etiikka koskee esimerkiksi intressejä ja niiden vaikutuksia tutkimukseen. Ulkoiset intressit saattavat vaikuttaa siihen, mitä tutkitaan. Kaiken kaikkiaan tieteen etiikassa on kyse siitä, että tieteellisen toiminnan sääntöjä noudatetaan. Tällöin toteutuvat avoimuus, julkisuus, rehellisyys, kollegiaalinen kunnioitus ja tarkkuus, painottaa Mäkinen. (Mt. 5-15.)

Hännisen (1999, 34) mukaan tarinallinen aineisto vaatii tietynlaisen eettisen pohdinnan sekkin. Hänninen lähestyy narratiivisen tutkimuksen tutkimuseettisiä kysymyksiä sanoen, että tarinallisen lähestymistavan omaksuminen vaatii jatkuvaa eettistä reflektiota niin käytännön ratkaisujen kuin perusoletustenkin suhteen. Tarinallista lähestymisotetta perustellaan usein sillä, että sen avulla on mahdollista tuoda tutkittavien ”oma ääni” kuuluviin. Tarinoita tutkittaessa on tarkoituksena nostaa esiin niitä merkityksiä, joita ihmiset asioille antavat. Analyysi on aineistolähtöistä, joten merkityksiä ei jäsenetä jonkin ennalta esiin nostetun teorian pohjalta. Kuitenkin tarinallisuudessa on tärkeää dialogisuus ja tutkijan avoimuus kertomuksia kohtaan. Mutta kertomusten analysoiminen on suhteellista, sillä tutkija viime kädessä päättää, mitä hän kertomuksista nostaa esiin ja mitä

pitää merkityksellisinä. Tutkijalla on tällöin valta sen suhteen, miten hän valikoi ja pelkistää aineistoa. Myös tulkinta on viime kädessä tutkijan ääntä. (Mt.) Nämä tutkijaan liittyvät ominaisuudet on tutkijan itsensä syytä muistaa tutkimusta tehdessään.

Tutkimuseettistä linjaa noudatetaan tässä työssä siten, että kollegiaalista kunnioitusta noudatetaan ja viitataan näin ollen siihen tahoon, joka käytetyn tiedon on tuottanut. Aineiston osuudesta tutkimuseettiseen käytäntöön noudatetaan puolestaan siten, ettei sitä anneta ulkopuolisten käyttöön. Aineisto on jo kertaalleen koodattu kerääjien toimesta, joten edes itse tämän tutkimuksen tekijällä ei ole heistä tarkempaa tietoa. Näin ollen tutkittavien henkilöllisyys ei ole vaarassa paljastua. Eettistä tutkimusotetta pidetään yllä myös siten, että aineistosta löydetään vain sellaisia ominaisuuksia, joita siinä todella on löydettävissä. Tutkija itse suhtautuu tutkimusta ohjaavaan eettiseen koodistoon kunnioittavasti ja pyrkii kaikin tavoin noudattamaan hyvän tutkimuksen ohjeita.

3. KÖYHYYS

Vuosi 2010 oli Euroopan köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen teemavuosi. Sen tavoitteina olivat muun muassa korostaa kaikkien vastuuta syrjäytymisen ja köyhyyden torjunnassa sekä tunnustaa syrjäytyneiden ja köyhyydessä elävien oikeudet ihmisarvoiseen elämään ja yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumiseen. Suomessa pääteemoiksi nousivat yhteenkuuluvuuden lisääminen sekä osallisuuden edistäminen. Tätä varten perustettiin Stop köyhyys – hanke. Teemavuoden aikana köyhyydestä keskusteltiin julkisesti enemmän kuin pitkiin aikoihin, ja keskusteluissa nousi esiin myös kansalaisuuden edistäminen. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) hankkeen loppuraportin mukaan vuosi nosti esiin muun muassa tarpeen erilaisten instanssien aitoon yhteistyöhön, erilaisten mittareiden kehittämiseen sekä irtiottoon ajattelutavasta, että sosiaalisen sektorin tulisi hoitaa sosiaalasiat yksin. (www.thl.fi/ajankohtaista.)

Köyhyyttä torjumaan aloitettiin myös maaliskuun alusta vuonna 2011 takuueläkkeen maksaminen (Ks. www.kela.fi/takuuelake). Takuueläke tuli helpottamaan etenkin niiden ikääntyvien toimeentuloa, jotka ovat joutuneet jäämään pois työelämästä liian aikaisin, tai he ovat esimerkiksi olleet ikänsä joko matalapalkkatyössä, osa-aikatyössä tai kotiäiteinä. Työelämästä poisjäänti ennen eläkeikää on tämän tutkimuksen aineistossa usein johtunut 1990-luvun laman aiheuttamasta työttömyydestä, joka on päättynyt työttömyyseläkkeeseen tai jonkin sairauden aiheuttamasta työkyvyttömyydestä. Kotiäitiys on osalle aineiston naisista aiheuttanut sen, ettei eläkettä ole ehtinyt liiemmin kertyä.

Takuueläke on tällä hetkellä (tammikuu 2012) täysimääräisenä 714 € kuukaudessa. Sitä vähentävät henkilön muualta saamat eläkkeet. Se on se summa, jonka vähintään nykyinen eläkeläinen saa itselleen. Se myönnetään vasta sitten, kun eläkeläinen on hakenut kaikki muut hänelle kuuluvat eläkkeet. (Kela.fi/takuuelake.) Aineiston keräämisvuonna 2006 ei takuueläkkeen voimaantulosta vielä tiedetty, joten voidaan ajatella, että sen myötä osan aineiston köyhistä arki on hieman helpottanut.

Köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisen teemavuoden myötä Suomi on luvannut vähentää

köyhiensä määrää. Tavoitteena Suomella on, että maassamme olisi 150 000 köyhää vähemmän kuin vuonna 2009. Tällä hetkellä, laskutavasta riippuen, Suomessa on 700 000 – 900 000 köyhää. Koko Euroopassa köyhien määrää pitäisi saada vähennettyä 20 miljoonalla. Euroopan Unionin kriteerien mukaan köyhiä ovat he, joiden tulot jäävät alle 60:een prosenttiin mediaanituloista. Käytännössä tämä tarkoittaa, että Suomessa köyhiä ovat alle 1000 euroa kuussa tienaavat. Tämän köyhyysrajan mukaan Suomessa köyhien määrä on kaksinkertaistunut viidessätoista vuodessa. (www.thl.fi)

3.1 Keskustelua köyhyydestä

Englantia pidetään köyhyystutkimuksen kehtona, toteaa Sallila (2009,49.), ja etenkin Peter Townsend tunnetaan sekä köyhyyden tutkimisesta että köyhyyden käsitteen määrittelystä. Köyhyys ei hänen mukaansa ole vain taloudellista puutetta ja kurjuutta, vaan siihen liittyy myös moraalinen ulottuvuus. Townsend (1979, 31) sanoo köyhyyden estävän sellaisen sosiaalisen elämän toteuttamisen, jota yhteiskunnassa pidetään normaalina. Köyhyys rajoittaa toimintakykyä ja edistää yksilön syrjäytymistä yhteiskunnassa. Köyhän tarpeet eivät toisin sanoen tyydytty hänen hallussaan olevin taloudellisin resurssein. Townsend (Mt.) on määritellyt köyhyyden seuraavanlaisesti;

Yksilöiden, perheiden tai ryhmien voidaan sanoa olevan köyhiä, kun heillä ei ole resursseja, joilla hankkia sellainen ruokavalio, osallistua sellaisiin aktiviteetteihin ja nauttia sellaisista elinoloista ja mukavuuksista, jotka ovat tavanomaisia tai ainakin laajasti hyväksyty yhteiskunnassa, johon he kuuluvat. Heidän resurssinsa ovat niin selvästi keskivertoihmisen tai perheen hallitsemien resurssien alapuolella, että heidät on itse asiassa suljettu tavanomaisten elämäntyylien, tapojen ja aktiviteettien ulkopuolelle. (suom.

Ritakallio1994, 22.)

Townsend kritisoi köyhyyden määrittelyä siten, että tietyn rahasumman kuussa katsotaan riittävän tietyn kansalaisen selviytymiseen. Hän sanookin, että köyhyyttä tulisi tarkastella objektiivisesti suhteellisen deprivaaation kautta. (Townsend 1979, 31-35.) Tässä näkemyksessä painotetaan kansalaisten resursseja, joita Townsend pitää elämän

mahdollistajina. Ilman niitä kansalainen jää ”tavallisen” elämän ulkopuolelle. (Mt.) Myös Rauhala (1988, 6) puhuu resursseista. Hänen mielestään huono-osaisuuden syveneminen tulee selvästi esille silloin, kun aineellisten resurssien puutteen lisäksi kärsitään myös kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman puutteesta. Voidaankin ajatella, että köyhyys ja huono-osaisuus ovat päällekkäisiä ilmiöitä, joista köyhyys koskettaa taloudellisia resursseja ja huono-osaisuus sosiaalisia ja kulttuurisia pääoman alueita. Köyhyydestä on mahdollista päästä eroon rahalla, mutta huono-osaisuuden poistamiseksi tarvitaan toisenlaisia keinoja. (Mt.)

Rauhala (1988, 5) puhuu köyhyydestä absoluuttisin ja suhteellisin käsittein, jossa absoluuttisen köyhyydetutkimuksen tarkoituksena on tarkastella köyhyyttä sinänsä, kun suhteellinen köyhyys määritellään suhteessa vallitsevaan kulttuuriin ja elinoloihin. Hän nostaa esiin lisäksi sen, ettei köyhyys ole määriteltävissä kertakaikkisesti, vaan sen sisältöä on tarkasteltava tietyin väliajoin. (Mt.) Kangas & Ritakallio (1996) pitävät köyhyyttä moniulotteisena ilmiönä, jolla on myös sosiaalipoliittinen ja yhteiskuntarakenteellinen ulottuvuus. Suhteellinen köyhyys nostaa keskusteluun sosiaalisen kansalaisuuden. Köyhän osallistuminen täysipainoisesti yhteiskuntaan on epätodennäköisempää kuin ”tavallisen” kansalaisen, sillä häneltä puuttuu siihen vaadittavia resursseja. Suhteellinen köyhyys haastaakin näin sosiaalipolitiikan kehittämään yhteiskunnassa taloudellisen tuen rinnalle sellaisia menetelmiä, joilla kansalaisten osallistuminen tulee turvattua. (Mt., 1-3.)

3.2 Tutkimuksia köyhyydestä

Köyhyyden tutkimuksessa on kehitelty erilaisia mittareita jo pidemmän aikaa. Virallisesti USA:ssa Broussandin & Josephin (2009, 2) mukaan köyhyyttä alettiin mitata 1960-luvulla. Tällöin presidentti Johnson julisti ”sodan” köyhyyttä ja eriarvoisuutta vastaan. Perinteisesti köyhyyden mittaamiseen on käytetty absoluuttisen ja suhteellisen köyhyyden mittoja (esim. Kangas & Ritakallio 1996,1). Tällöin absoluuttisessa köyhyydessä on pulaa muun muassa ruuasta ja suojasta, kun puolestaan suhteellinen köyhyys estää niin sanotun normaalielämän toteuttamisen. Tällä tarkoitetaan sitä, että yhteiskunnassa normaalina ja tavallisena pidettyä elämäntyyliä ei ole varaa toteuttaa. Broussand ja Joseph sanovat, että USA:ssa köyhiin suhtaudutaan pääsääntöisesti hyvinkin nuivasti, sillä köyhyyden

ajatellaan olevan yksilön omaa syytä. (Mt, 6.)

Köyhyystutkimuksessa köyhyyttä voidaan Bergeronin (2009) mukaan tarkastella niin näkökulman kuin todellisuudenkin kautta. Tutkimuksessaan vanhoista ja köyhistä hän nostaa esiin ikääntyneiden kansalaisten kertomuksia koetusta köyhyydestä. Bergeron nostaa esimerkiksi esille kaksi tarinaa ikääntyvistä ja köyhyydestä, joissa on erotettavissa köyhyyteen suhtautumisen erilaisuudet, ja joissa vain toinen selkeästi kärsii köyhyydestään. Toinen kertomuksista kohdistuu ikänsä köyhyydessä eläneeseen, joka pitää nykyisiä olojaan hyvinä suhteessa menneeseen, vaikka hänellä ei ole varaa esimerkiksi terveydenhuoltoon. Toisessa Bergeronin esille nostamassa kertomuksessa kertoja kokee olevansa todella köyhä, koska joutuu myymään talonsa, jotta pärjäisi vaimon kanssa jatkossakin. Hän on ollut työläinen ja tullut aiemmin toimeen työstä saamalla tuloillaan. Hän puolestaan kokee nykyisen elämänsä olevan kurjuutta, eikä kukaan tunnu siitä välittävän. (Mt, 167-168.)

Köyhyyden tutkimus ei ole ristiriidatonta. Siinä on kyse erilaisista näkökulmista, joista köyhyyttä tarkastellaan. Ilmiötä tutkiessa lähtökohtina voidaan pitää erilaisia asioita. Köyhyyttä voidaan tutkia esimerkiksi Townsend-pohjaisesti, jolloin pääpaino on normaalista yhteiskuntaelämästä syrjäytyminen, tai huomioon voidaan ottaa köyhyyden subjektiivisuus versus objektiivisuus. Osa köyhistä on esimerkiksi elämäntapaköyhiä, eikä köyhyys silloin ole pakon sanelemaa tai vastenmielistä. Myös köyhyysrajojen rahallisista määristä kiistellään. (Kangas & Ritakallio 1996, 11-12.) Kun tutkimuksessa käytetään lähtökohtana suhteellista köyhyyden määritelmää, tulee vertailukohteeksi ottaa keskimääräinen kulutus maassa ja siitä sallittavat poikkeamiset. Tosin tällöin on pohdittava, onko keskimääräinen kulutus oikea vertailukohde, ja onko hyvinvointi saavutettavissa valinnan vapaudella, ja antaako se mahdollisuutta poiketa keskimääräisistä normeista Rauhala (1988, 7.) sanoo. Pohdintaa aiheuttaa myös se, onko keskimääräinen kulutus relevantti mittari noin yleisesti, vai pitäisikö kulutusta tarkastella esimerkiksi ikäluokkien välillä ja niiden sisällä.

Ritakallio (1994, 23) viittaa muun muassa Mack & Lansleyhin (1985) sanoessaan, että köyhyyttä mittaavista menetelmistä yksinkertaisin on subjektiivinen menetelmä. Tämä

tosin on myös kritisoiduin tapa. Tämän menetelmän mukaan köyhiä olisivat ne, jotka kokevat olevansa köyhiä. Kritiikki osuu siihen, että köyhyyden ajatellaan olevan objektiivinen elinolojen tila. Subjektiiivista kokemusta kuitenkin tarvitaan, jotta köyhistä saataisiin eroteltua he jotka ovat sitä omasta tahdostaan. Köyhyydestä on tämän ajattelun mukaan siis kärsittävä, jotta saavutettaisiin todellinen köyhyydeksi kuvattu tila. (Mt.; ks. myös Bergeron 2009.)

Köyhyyttä ja sen eri muotoja tutkitaan paljon nykyisin (esim. Jensen 2009; Hanlon 2010; Collier 2008). Amerikkalaista nykyköyhyyttä tarkastelevat Broussand & Joseph (2009, 1-2) eritellessään amerikkalaisen köyhyyden taustoja. Vaikka USA:n kansalaisilla on maailman korkeimmat ansiotulot, on heillä myös köyhyysluvut maailman huippua. Köyhyydelle altistuvat Broussandin & Josephin mukaan etenkin ikääntyvät ja naiset. Ilman puolisoa elävien naisten osuus amerikkalaisista köyhistä oli vuonna 2006 yli 30%. Samana vuonna laskennallisen köyhyysrajan alapuolella eli 36,5 miljoonaa kansalaista. Jos mukaan lasketaan ne kansalaiset, jotka elävät köyhyysrajan tuntumassa, on köyhyydessä elävien amerikkalaiskansalaisten määrä noin 49 miljoonaa. Näistä kansalaisista 15 miljoonaa elää äärimmäisessä köyhyydessä, sanovat Broussand & Joseph. (Mt.)

3.3. Köyhyyden näkymät

Yksittäisen valtion mahdollisuudet estää tai kontrolloida taloudellista epätasapainoa on seurausta epätavallisen nopeasta kehityksestä globaaleilla markkinoilla, ja siksi köyhyyden vähentäminen läpi sosiaalisten ja poliittisten uudelleenorganisointumisten näyttää liukuvan pois, sanoo Townsend (2000, 3). Hän väittää, että sosiaalisen polarisaation vauhti näyttää olevan 1980 – 2000-luvun aikana nopeampaa kuin koskaan aiemmin historiassa. Townsend sanoo syynä olevan sekä työläisten palkkojen vapautuminen että verotuksen pieneneminen. Myös julkista omaisuutta ja toimintaa yksityistettiin sekä sosiaaliturvaa heikennettiin. Tämä oli yleistä koko Euroopan alueella. (Mt. 9.)

Köyhyyttä on maailmasta vaikeaa, jos ei mahdotonta poistaa kokonaan. Esimerkiksi Euroopassa köyhyysriskin alueella eläviä kansalaisia arvioidaan olevan noin 84 miljoonaa.

Elämä köyhyysriskissä sisältää turvattomuuden tunteita sekä elämistä ilman monia sellaisia asioita, joita suuri osa ihmisistä pitää itsestään selvinä. EY:n Faktoja ja tilastoja -taulukon mukaan yli 65-vuotiaiden köyhtymisriski Suomessa sosiaalisten tulonsiirtojen jälkeen on 23%, kun se koko populaatiolla on 14%. Köyhyys rajoittaa esimerkiksi terveyden hyvää ylläpitämistä, sillä julkisesta terveydenhuollosta huolimatta terveys maksaa. Köyhyys jättää helposti ihmisen ulos yhteiskunnan teknologiasta, esimerkiksi internetistä. Tämä puolestaan rajoittaa demokratian toteutumista, sillä se rajoittaa kansalaisen osallistumista. Rajoittunut osallistumisen mahdollisuus taas lisää yhteiskunnasta vetäytymistä ja syrjäytymistä. (www.2010againstopoverty2010.eu.)

Rauhalan (1988) mielestä taloudellisen köyhyyden ja sosiaalisten ongelmien välillä ei ole suoraviivaista yhteyttä. Historia on näyttänyt sen, ettei puutetta voida koskaan maailmasta täysin hävittää, sillä puute määräytyy toiveiden mukaan, ja ihmisten toiveet puolestaan kasvavat jatkuvasti. Internetin mahdollistama viestintä on tasapäistänyt ihmisten elämiseen ja elämäntyyliin liittyviä toiveita ja odotuksia. Rauhalan mielestä tämä osaltaan vaikuttaa siihen, ettei suhteelliseen köyhyyteen kyetä koskaan täysin vastaamaan sosiaalipoliittisin keinoin. Kun materiaallinen puute ja hätä hellittävät, huomio hyvinvoinnissa kääntyy sen immateriaaliseen puoleen. Köyhyystutkimuksessa tämä tarkoittaa painopisteen siirtämistä köyhyydestä huono-osaisuuteen. (Mt., 3-4.)

Köyhyyden lisääntymisen riski on todellinen, eikä siihen ratkaisu ole pelkästään huonompiosaisiin kohdistuva köyhyyspolitiikka, toteaa myös Salonen-Soulié (6-7/2010, 4), ja jatkaa, että 1990-luvun lamaan verrattuna nykyinen talouden kriisi kohdataan suuremman työttömyyden ja eriarvoisuuden sekä alhaisempien tukien vallitessa. Salonen-Soulié epäilee lisäksi, ettei Sata-komitean työn tulokset riitä uudistamaan teollisen ajan tarpeisiin syntynyttä järjestelmää. Myös Pesonen (2010) toteaa, että ennen 1990-luvun lamaa köyhyyttä pidettiin voitettuna tautina. Köyhyys on palannut suomalaiseen arkeen, eikä se ole näillä näkymin poistumassa minnekään. Köyhyydelle altistuneet köyhtyvät entisestään. Köyhyys on alemmuuden tunnetta ja häpeää, joka taloudellisen kurjuuden lisäksi syrjäyttää sosiaalisesti. (Mt.) Hiilamon (2011) mielestä yksilön tai perheen voi suistaa köyhyyteen pieni palkka, työttömyys, tapaturma, sairaus tai vanhuus. Köyhyyden syynä voi olla myös koko perhettä koskeva riski, kuten työssä käyvän puolison kuolema,

perheen hajoaminen tai varallisuuden arvon menetys. Köyhyyteen ajaa aina joku henkilöä tai perhettä koskeva kielteinen muutos. (Mt., 1/2011.)

Julkusen (2006) mukaan eriarvoisuuden kasvu näkyy Suomessa. Vaikka Suomella menikin taloudellisesti hyvin 2000-luvun alussa, kasvoi kansalaisten sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus samaan aikaan. Tulonjaon valossa tuloköyhyys on lisääntynyt. Eriarvoisuus on kasvanut eikä valtioilla tunnu Julkusen mielestä olevan halua eikä kykyä sen estämiseksi. Tasa-arvoisissa Pohjoismaissakin eriarvoisuus on lisääntynyt, ja Julkusen mukaan tämä johtuu siitä, ettei keinojen löytäminen eriarvoisuuden estämiseksi ole helppoa, vaikka poliittista tahtoa siihen olisikin. Eriarvoisuuden kasvu johtuu osin sellaisista yhteiskunnallisista muutoksista, joihin sosiaalipolitiikalla ei ulotuta. Tällaisia muutoksia ovat muun muassa täystyöllisyyden menettäminen, markkinaehtoistuminen ja tietoyhteiskunnan syntyminen. (Mt. 219-220.)

Tämän lisäksi on levinnyt myös ajattelutapa siitä, että yksilön tulisi ottaa enemmän vastuuta julkisen vastuun sijaan. Tässä on Julkusen (2006) mukaan tapahtunut tietynlainen moraalinen käänne. Käänne tapahtui 1990-luvun laman myötä, kun sosiaalipolitiikan hoidettavaksi tuli vanhojen, lapsien ja sairaiden lisäksi suuri joukko työllisyyden ulkopuolelle pudonneita kansalaisia. Sosiaalipolitiikka kohdistuu nykyisin yhä enemmän työikäisen väestön ongelmiin. Täystyöllisyyden hajoaminen aiheutti suuria ongelmia sosiaalipoliittiseen ajatteluun, jolloin muutos tapahtui myös moraalisessa mielessä. Julkunen viittaa tässä Baumanin (1989) tiivistäessään ajatuksiaan *blaming the victim*-ajatteluun siirtymisessä, ja sanoo, että kun työetiikka ja hyvinvointivaltion lupaukset joutuvat ristiriitaan, se aiheuttaa tilanteen, jossa työetiikkaa painotetaan entistä enemmän. Suomalainen työeetos on historiallisesti vahva, ja tämä selittää sosiaalisen ilmapiirin tiukentumisen. Kun vastuu sysätään kansalaiselle itselleen, on yhteiskunnallisesta näkökulmasta helpompaa tuomita esimerkiksi työttömyys kansalaisen omien huonojen valintojen lopputulokseksi. (Mt, 140-143.)

4. DEMOGRAFINEN VALLANKUMOUS

Suomi, kuten muutkin teollistuneet valtiot, joutuu kohtaamaan uudenlaisen yhteiskunnallisen tilanteen, jota kutsutaan myös *demografiseksi vallankumoukseksi* (Kautto & Parjanne 2004, 7). Tällöin kysymys on ikääntymiseen liittyvistä hyvinvointipoliittisista linjauksista. Kansalaisten eliniän odote pitenee ja syntyvyys alenee, jonka vuoksi on vääjäämättä edessä se, että ikääntyneiden kansalaisten määrä suhteessa muihin kansalaisiin kasvaa. Seuraavan parinkymmenen vuoden kuluessa ikärakenteen muutos on niin valtava, että sitä voidaan nimittää demografiseksi vallankumoukseksi (vrt. geronmurros). Tällöin useimmille kansalaisille tuttu väestöpyramidi-malli on muuttunut sipulin muotoiseksi. Se väestön osa, joka on totuttu näkemään pyramidin kantana, onkin noussut kuvion keskelle, ja uudet ikäluokat näkyvät pienempinä kuin ennen. (Mt.) Suomessa tämä väestön ikääntyminen on ollut erityisen voimakasta siitä syystä, että Suomessa syntyi vuosina 1945-1950 suuria ikäluokkia, jotka ovat nyt siirtymässä eläkkeelle. Vastaavasti näiden jälkeen syntyneet ikäluokat ovat olleet huomattavasti pienempiä. Tämän vuoksi Suomi on maailmalla ikääntymisen yhteiskunnan kärkipäässä, sanoo Kärnä. (2009, 15.) Voidaan sanoa, että tapahtumassa on harmaantuva yhteiskunta.

Suomalaista yhteiskuntaa on jo pitkään peloteltu ikääntyneiden määrän kasvulla, ja nyt se aika on käsillä. Tilastokeskuksen Väestöennusteen (SVT, 2009 – 2060) mukaan yli 65-vuotiaiden määrä suhteessa muihin kansalaisiin jatkaa kasvuaan. Samaan aikaan työikäisten määrä Suomessa vähenee. Työikäisten määrän väheneminen alkoi vuonna 2010, jolloin sotien jälkeiset suuret ikäluokat aloittivat siirtymisen eläkkeelle. Käytännössä tämä tarkoittaa, että väestöllinen huoltosuhde nousee, ollen ennusteen mukaan vuonna 2016 jo 60,4. Kasvun ennustetaan jatkuvan edelleen, jolloin vuonna 2026 se tavoittaisi arvon 70,5. Vuonna 2060 väestöllisen huoltosuhteen arvioidaan kipuavan jo 79,1 tasolle. Huoltosuhde kuvaa lasten ja vanhusten määrää suhteessa sataan työikäiseen. Tämä väestön rakenteellinen muutos tarkoittaa, että suomalaisten ikääntyneiden, eli yli 65-vuotiaiden, määrä kasvaa vuoteen 2060 mennessä 1,79 miljoonaan kansalaiseen. Tästä määrästä arvioidaan yli 85-vuotiaita olevan tällöin 463 000 kansalaista. (Mt.)

Suomessa tulee olemaan yhä enemmän 65-vuotta täyttäneitä kansalaisia, sanoo Kautto (2004,7), ja jatkaa, että nämä ikääntyvät ovat tosin myös terveempiä ja vauraampia. Yhteiskuntapolitiikassa tämä Kauton mukaan tarkoittaa, että politiikkaa suunnataan entistä enemmän heidän aktiivisen ja terveen vanhuuden turvaamiseen ja voimavarojen hyödyntämiseen. Ikääntyvät yhteiskunnassa eivät aiheuta kuitenkaan pelkästään haasteellisia kohtaamisia yhteiskuntatasolla, vaan ikääntyvien määrän lisääntymisellä on Kauton mukaan myös positiivisia seurauksia. Hän toteaa, että esimerkiksi lasten ja nuorten päivähoitoon ja koulutukseen kohdistuvien varojen tarve vähenee. Myös rikollisuus Kauton mukaan vähenee, sillä suurimman osan Suomessa tehtävistä rikoksista tekevät alle 50-vuotiaat kansalaiset. Aktiiviset ikääntyvät ovat myös tottuneet kuluttamaan enemmän ja monipuolisemmin, joten tämä voi piristää myös taloutta. Työntekijöiden vähetessä kunnioitus ikääntyneitä työntekijöitä kohtaan saattaa lisääntyä, eli kehityksellä olisi myös ikäsyrjintää vähentävä vaikutus. Ikääntyneiden yhteiskunnassa myös muuttoliike todennäköisesti hidastuu, asuin- ja elinympäristöihin kiinnitetään enemmän huomiota ja kansalaistoiminta ja aktiivisuus saattavat lisääntyä, toteaa Kautto. (Mt. 12-16.)

Pohjolaisen ym. (2011,3) mukaan ikääntyvän yhteiskunnan myötä yksi kiperimmistä haasteista on sen väestön sairastavuuden lisääntyminen. Heikkisen (2000, 216-234) sanoo sairastavuuden todennäköisyyden lisääntyvän ikääntymisen myötä, ja esimerkiksi 80 vuotta täyttäneistä noin 90 % sairastaa jotakin pitkäaikaissairautta. Näitä pitkäaikaissairauksia ovat muun muassa tuki- ja liikuntaelimestön sairaudet, sydän- ja verenkiertoelimestön sairaudet, muistisairaudet, masennus ja aikuisiän diabetes. Pitkäaikaissairaudet vaikuttavat kansalaisen koettuun kykyyn suoriutua niistä tehtävistä, joita sekä hän itse että ympäristö hänelle asettavat. (Pohjolainen ym. 2011,34.) Näin pitkäaikaissairaudet liittyvät subjektiiviseen kokemukseen elämänlaadusta. Monet tutkimukset osoittavat Pohjolaisen ym. mukaan sen, että kansalaisen sosioekonominen asema on merkittävässä yhteydessä parempaan terveyteen. Matalan sosioekonomisen aseman kansalaiset ovat sairaampia. (Mt.)

4.1 Ikääntyvä yhteiskunta

Jo kahden vuosisadan ajan on asteittainen väestömuutos ottanut jalansijaa maailmassa. Ilmiö on Peacen ym. (2007) mukaan yleismaailmallinen, mutta se vaikuttaa eri puolilla eri tavoin. On ennustettu, että kehittyneillä alueilla, Eurooppa mukaan lukien, kolmasosa väestöstä tulee vuonna 2050 olemaan yli kuusikymmenvuotias. Ei niin kehittyneissä valtioissakin arviolta viidennes on tällöin yli kuusikymmenvuotias. Ilmiö on erityisen raskas sellaisille valtioille, joiden infrastruktuuri ei ole niin pitkälle kehittynyt kuin kehittyneissä maissa yleensä. Tällaiset maat kohtaavat ikääntymisen yhteiskunnalliset ongelmat nopeammin kuin kehittyneet maat, joissa ilmiön esiintulo on ollut nähtävissä jo kauemmin ja siihen on kyetty varautumaan. Peace ym. toteavat, että ikääntyvissä yhteiskunnissa on lisäksi sellainen ominaisuus, että se on naisvaltainen. Tämä johtuu osittain siitä, että naisten eliniän odote on pidempi kuin miesten, ollen keskimäärin kuusi vuotta enemmän. Naisilla odotettavissa oleva elinikä on 81,2 ja miehillä 75,1 vuotta, ja esimerkiksi vuonna 2000 maailmassa oli 63 miljoonaa yli kuusikymmenvuotiaista naista enemmän kuin miehiä. (Mt., 1-4.)

Pitkän iän saavuttamisesta käydään Suomessa – kuten muissakin saman demografisen muutoksen maissa – aktiivista julkista keskustelua. Sen sijaan, että osattaisiin iloita mahdollisuudesta elää pitkä elämä, ollaan siitä varsinkin päättäjien keskuudessa lähinnä paniikissa. Pohdittavaa aiheuttavat niin kansantalouden kestävyys kuin hoito- ja hoivamenojen kasvukin. Muun muassa SOMERA-toimikunta (2002) on tehnyt lukuisia laskelmia siitä, miten hoiva- ja terveystalouden sekä eläkkeiden menoerät tulevat kasvamaan. Menojen kasvua ennakoitaan tulevan etenkin 2020-luvulla, jolloin suuret ikäluokat ovat 70-85-vuotiaita. Tällöin heidän ajatellaan olevan jo palvelujen käyttäjiä. (Myös Kärnä 2009.)

Väestön ikääntymiseen suhtaudutaankin kaksijakoisesti. Pidentynyt elinikä nähdään yhtäältä suurena, lähinnä lääketieteen menestystarinana, ja toisaalta se esiintyy yhteiskunnallisena uhkana, joka syö valtion resurssit hoivatarpeen kasvun vuoksi. Nykyisin ikääntyvien kansalaisten kotona asumista ja siellä selviytymistä painotetaan laitoshoidon sijaan, sillä laitoshoidon vähentäminen vähentää myös julkistalouden menoja, sanovat Pynnönen ym. (2007). Vuonna 2002 yli 65 – vuotiaista oli laitoshoidossa 2,3 %. Laitoshoidon vähennykseen pyritään aktiivista elämäntyyliä tukemalla, joka tarkoittaa

sosiaalisen aktiivisuuden tukemista. Sosiaalinen aktiivisuus näyttäytyy muun muassa kontakteina muihin ihmisiin, vapaa-ajan ryhmätoimintoihin ja osallistumisena esimerkiksi vapaaehtoistyöhön. (Mt., 27-28.)

Kärnä (2009) sanoo, että tilastoissa yli 65-vuotiaat tulkitaan huollettaviksi kansalaisiksi, mikä on nykyisin vähintäänkin kyseenalaista. Nykyiset ikääntyvät ovat usein varsin hyvässä kunnossa, eivätkä näin ollen ole perinteisessä mielessä huollettavia vanhuksia. He eroavat edeltäjistään sekä terveydentilansa, toimintakykynsä että tulojensa ja varallisuutensa mukaan. (Mt., 17; myös Aromaa & Koskinen 2002; Vaarama ym. 2006; Karisto 2008.) Ikääntyminen ja vanhuus eivät siten ole pelkästään kysymyksiä terveydestä, sairaudesta ja taloudesta, vaan myös eläkkeellä olevien kansalaisten elämän rakentumisesta ja toiminnasta heidän omissa elinympäristöissään. Jyrkämän (2008, 273) mukaan vanheneminen on siten myös sosiaalista, sillä kukin ikääntyvä ikääntyy tietyssä ajassa tietyssä yhteiskunnallisessa kontekstissa. Esimerkiksi eläkkeellä olevien elämä on muuttunut voimakkaasti viimeisen kahden sadan vuoden aikana. Ennen eläkkeellä olo oli harvojen oikeus olla *syytingillä*, kun nykyisin eläkeläisyys on Jyrkämän (Mt.) mielestä selvärajainen elämänaika, johon liitetään esimerkiksi sellainen käsite kuten *kolmas ikä*.

Vaikka yli 65-vuotiaiden suhteellinen osuus väestöstä kasvaakin jatkuvasti vuoteen 2030 mennessä, ei tämä kehitys ole tasaisesti jakautunutta. Heidän määränsä lisääntyy eniten pääkaupunkiseudulla ja kaupunkeja ympäröivillä maaseuduilla. Muualla kyse on ennemminkin muutoksesta ikäryhmien koossa suhteessa toisiinsa. Pienet asuinkunnat, joista työikäiset – ja samalla lapset – ovat lähteneet pois, kärsivät korkeasta eläkeläisten osuudesta kokonaisuusmäärissä. Näissä pienissä taajamissa eläkeläisprosentti voi olla jopa 50. (Myrskylä 2005, 18; Nivalainen & Volk 2004, 55-57.) Vaarama ym. (2006, 107-110) sanovat, että vaikka muuttoliikettä on tapahtunut viimeisten vuosikymmenten aikana, ikääntyvät myös väestöä vastaanottaneet kunnat. Nimittäin vuonna 2004 joka toinen 60 vuotta täyttänyt asui kaupunkimaisessa kunnassa. Joka viides puolestaan asui taajamissa kun maaseudun ikääntyvien osuus oli noin kolmannes (myös Kärnä 2009, 46).

Tämä asuinpaikkojen erilaisuus tuottaa eroja ikääntyvien toiminta- ja asuinympäristöihin. Esimerkiksi kaupungeissa asutaan yleensä kerrostaloissa, kun maaseudulla asutaan maalaistaloissa ja taajamissa omakotitaloissa, sanoo Jyrkämä (1995, 150-164), ja lisää, että asuinympäristöt vaikuttavat ikääntyvien ihmissuhteisiin ja osallistumismahdollisuuksiin. Näin siksi, että paikkakunnan palvelutarjonta ja järjestötoiminta ovat aktiivisempia usein kaupunkimaisessa ympäristössä. Paikkakunnan kulttuurinen ilmapiiri ja perinteet vaikuttavat monesti ikääntyvien tyytyväisyyteen ja elämänsisältöön, huomauttaa Jyrkämä (Mt.).

4.2 Ikääntyminen ja eläkeläisyys

Ikääntyneiden kansalaisten määrän kasvu on lisännyt kiinnostusta ikääntymisen tutkimiseen, sillä nyt ikääntyvät, ja jo ikääntyneet kansalaiset muodostavat hyvin heterogeenisen väestöryhmittymän, jota on mahdotonta lähestyä vain yhdellä tavalla. Nykyiset seniorikansalaiset ovat tottuneet monenkirjaviin tapoihin elää, eikä esimerkiksi eläkkeelle jääminen enää merkitse aktiivisuuden loppua, vaan parhaassa tapauksessa sen alkua. (esim. Haarni 2010; Kärnä 2009; Karisto 2008.) Tämä johtuu siitä, että vanhenemisen prosessiin on viimeisten vuosikymmenten aikana ilmestynyt uusi, ja usein pitkä ajanjakso, jota ei ennen ollut (esim. Laslett 1989). Nykyisin eläkkeelle jääetään usein noin kuusikymmenvuotiaana, jolloin odotettavissa olevaa elinikää on miehillä keskimäärin jäljellä 21 vuotta ja naisilla 25 vuotta. Eläkkeelle jääetään myös entistä hyväkuntoisempina, jonka vuoksi itse vanhuusaika ei pitene, vaan työiän ja vanhuuden välinen aikaviipale kasvaa. Tämä tarkoittaa toimintakykyisten vuosien lisääntymistä. (mm. Karisto 2008; Martelin ym. 2004.) Kariston (Mt.) mukaan tämä aika on jo antanut varhaisvanhuudelle sukupolvispesifejä piirteitä, sillä nykyinen ikääntyvä sukupolvi on hänen mukaansa jo erilainen kuin edeltävä.

Eläköitymiseen liittyy useimmiten myös ikääntyminen. Käytettäessä ikääntymisen termiä, tarkoitetaan sillä Kärnä (2009, 18) mukaan kronologisen iän karttumista. Tällöin puhutaan kalenteri-ikästä. Ikääntymisen termiä ryhdyttiin käyttämään vanhenemiskäsitteen synonyyminä 1990-luvulla ikärakennetarkastelujen yhteydessä. Ikääntyminen on

vanhenemista, mutta vanhenemisen termillä on tieteellisessä keskustelussa Ilmarisen (2006, 60) mukaan muitakin merkityksiä. Ilmarisen mukaan sillä viitataan yksilön vanhenemisprosessiin, jolloin siihen ajatellaan vaikuttavan niin ympäristön kuin perimänkin. Usein vanhenemisen keskusteluissa erotetaan primaari ja sekundaari vanheneminen (mt.). Heikkinen (2008, 333-334) toteaa primaarin vanhenemisen olevan biologisten perustekijöiden määrittämää vanhenemistä, joka on lajityypillistä. Sekundaari vanheneminen muodostuu Heikkisen mukaan ulkoisista tekijöistä, kuten sairauksista, elinoloista ja -tavoista. Primaaria ja sekundaarista vanhenemisen rajaa ei ole helppoa vetää, mutta primaariin vanhenemiseen liitetään yleensä neljä, sille tyypillistä ominaisuutta; universaalisuus, progressiivisuus, elimistön toimintoja heikentävä ja kuoleman todennäköisyyttä lisäävä. Vanhenemistä katsotaan nykyisin kuitenkin laaja-alaisemmin ottaen huomioon elimistön muutoksen lisäksi myös sosiaaliset, fyysiset ja psyykkiset toimintakyvyn muutokset ja oletuksen elämänlaadun heikkenemisestä. (Mt.)

Kärnän (2009, 40) mukaan suomalainen yhteiskunta eläköityy kiivaaseen tahtiin 2000-luvulla, kun suuret ikäluokat siirtyvät työelämästä eläkkeelle. Nieminen (2005, 44) arvioi, että 2010-luvulla ikääntyneiksi laskettavien määrä kasvaa tällöin jopa 300 000 eläkeläiskansalaisen verran. Tämä muutos on ainutlaatuinen, sillä tämän jälkeen syntyneiden määrät ovat paljon pienempiä. Tällöin kasvaa vain yli 65-vuotiaiden kokonaismäärä kansalaisista. Vuonna 2020 on arvioitu kohdattavan ikääntymisen huippu, jossa yli 80-vuotiaita on ennätysmäärä. Kariston ja muiden (2003, 122) mukaan, siinä ajassa, missä yli 80-vuotiaiden määrä kaksinkertaistuu, nelinkertaistuu yli 90-vuotiaiden määrä. Tämän vuoksi eläkeläisyydestä on tullut merkittävä ominaisuus suomalaisessa yhteiskunnassa. Ikääntyviä kansalaisia on jo niin paljon, että he muodostavat yhteiskunnallisesti tärkeän väestöryhmän.

Eläkkeelle siirtyminen on elämänkulun suurimpia murrosvaiheita. Tiedetään tarkalleen ketkä eläkkeellä ovat, mutta siitä millaista heidän elämänsä on ja mitä on olla eläkkeellä, tiedetään vähemmän, sanoo Karisto (2008, 10-11). Hän lisää, että modernissa yhteiskunnassa ei ”sosiaalista kysymystä” tee niinkään huono taloudellinen asema kuin sosiaalinen eristyminen muusta yhteiskunnasta. Työstä poistuminen katkoo sosiaalisia siteitä ja jättää kansalaisen tilanteeseen, jossa hänellä ei tunnu olevan tehtävää eikä paikkaa.

Nykyisten eläkeläisten ajatellaan olevan Suomen rakentajia ja heidän edustamaansa kulttuuria on totuttu pitämään yhtenäisenä. Näin siitä huolimatta, että sosioekonomisia ja luokkaeroja on aina ollut. Tuloerot ja niiden myötä myös terveyserot ovat kuitenkin viime vuosina kasvaneet, ja eläkeläistenkin joukosta on löydettävissä eriarvoisuutta. Eriarvoisuus johtuu muun muassa sosioekonomisista eroista, jotka ovat syntyneet aikaisemmissa elämänvaiheissa, mutta tulleet esille vasta nyt, eläkeiässä. (esim. Karisto & Konttinen 2004; Haarni 2010; Liikkanen 2009.) Varallisuus ja eläketulot asettavat eläkeläiset eriarvoiseen asemaan, sanoo Haarni (Mt. 96), sillä terve ja riittävät tulot omaava eläkeläinen on paremmassa asemassa, mitä tulee yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja aktiivisuuteen.

Eläkkeelle jäädään monin eri tavoin; joku jää eläkkeelle saavutettuaan tietyn iän, toinen jää sairauden vuoksi ja kolmas työttömyyden päätteeksi. Eläkeläisten määrän kasvu tapahtuu Suomessa eri paikkakunnilla eri tavoin. Siinä missä jokin kunta kerää ympärilleen työkäisiä, vanhenee jokin toinen kunta väestörakenteeltaan huomattavasti. Ilmiö on tuttu koko Euroopassa, ja tämän vuoksi ikärakenteen muutokseen varautuminen on yksi Euroopan Unioni-maiden yhteistyön prioriteeteista, sanoo Kärnä (2009, 15). Hän jatkaa, että monissa EU-maissa seurataan organisoiduilla tavoilla 65-vuotta täyttäneiden määrää ja palvelutarpeen kasvua. Ikääntyviin kohdistuu julkista keskustelua, joka tuo valitettavan usein vanhenemisen esiin negatiivisesti, painottuen talouden ja tuottavuuden näkökulmiin. Tällöin ikääntyminen näyttäytyy lähinnä tulevaisuuden uhkana, sanoo Karisto (2008, 11-12). Ongelmapainotteisuus näkyy Kariston mukaan siinä, että eläkeikä ja vanhuus samaistetaan, jolloin elämä nähdään vaivojen kyllästäjänä.

Eläköityminen, ja ikääntyminen yleensä, ei välttämättä tarkoita vain vaivojen lisääntymistä. Esimerkiksi Robert Atchley (2000, 5) arvioi, että amerikkalainen ikääntyvä väestö kokee ikääntymisen myönteiset vaikutukset kahden suhteessa yhteen negatiivisiin vaikutuksiin nähden. Hän sanoo myös, että iän karttumisen myötä sen mukanaan tuomat seuraukset ovat yleensä tasapainossa keskenään. Vaaraman & Kaitasaaren (2002, 125) mukaan tämä arvio pitää paikkansa aika hyvin myös suomalaisessa väestössä, jossa esimerkiksi kahden kolmasosan talous on hyvässä tai kohtuullisessa kunnossa. Tämä tosin myös tarkoittaa, että yhden kolmasosan vanheneminen ei suju välttämättä kovin hyvin, vaan sitä saattavat

varjostaa Koskisen mukaan (2004, 25-26) elämänvaikeudet, jotka pahimmillaan syrjäyttävät yhteiskunnasta.

On todettu (esim. Seistamo 2007, 17-18), että mikäli eläkkeelle jäänti on toivottua ja suunniteltua, siitä yleensä myös nautitaan. Tällöin eläkkeellä olo on haluttu tila. Haarni (2010) sanoo eläkkeelle jäämisen muuttavan ihmisen arjen käytäntöjä, jolloin mielekkään arkirutiinin löytäminen edellyttää uudenlaisen tekemisen keksimistä. Kodin ulkopuolelta on usein löydyttävä sellainen paikka, johon aamurutiinien jälkeen mennään. Haarnin tutkimat eläkeläiset pelkäsivät masentuvansa, mikäli jäisivät neljän seinän sisälle kotiin pidemmäksi aikaa. Eläkeläiset Haarnin tutkimuksessa laativatkin usein itselleen jonkinlaisen aikataulun, jonka avulla elämään rakennettiin rytmi. Tällöin säännöllinen ohjelma rakentui kotona olemiseen sekä puuhailuun sen ulkopuolella. Puuhailu Haarnin mukaan, tuotti ”kiireisen eläkeläisen” identiteettiä, joka kertoi muille, että tekemistä riittää. Näin työn ja eläkkeellä olon väliin oli mahdollista rakentaa eräänlainen moraalinen silta, jonka avulla osoitetaan, ettei eläkkeellä vain ”makoilla” mukavasti. Suomalainen protestanttinen työn etiikka edellyttää ahkeruutta, jota kiireisen eläkeläisen identiteetillä on mahdollista toteuttaa, sanoo Haarni (2010, 60, 129). Eläkkeelle jääminen voidaankin kuvata prosessina, missä työelämä vaihtuu eläkeläisyyteen, toteaa Haarni (Mt. 41), ja lisää, että tämä muutos vaatii tottumista, joka ajallaan muuttuu sopeutumiseksi uuteen vaiheeseen.

Eläkeiän läheneminen tai eläkkeelle jääminen tuottaa hyvin usein tilanteen, jossa elämään on syntymässä jonkinlainen tyhjiö, sanoo Karisto (2008). Tällöin työt on tehty ja lapset kasvatettu. Jotakin pitäisi ja kykenisi vielä tehdä, mutta kansalainen ei välttämättä keksi mitä tämä tekeminen voisi olla. Elämän saattaa täyttää jonkinlainen elämänpoliittinen tyhjiö, jota varakkaammat täyttävät esimerkiksi muuttamalla etelän aurinkoon (Mt. 192). Kaikki eivät kuitenkaan kaipaa tekemistä eläkkeelläkään, vaan saattavat nauttia eläkepäivistään perheen parissa, huolehtimalla vain arkisista rutiineista kuten kaupassa käymisestä ja puutarhan hoidosta (Haarni 2010, 26).

Tutkijat ovatkin muistuttaneet, että eläkeläisten elämä on muuttumassa. Eläkkeelle jäätyä ei siirrytä enää vanhuksen rooliin, vaan uudenlaiseen ja aktiiviseen elämänvaiheeseen, jossa halutaan hyödyntää tarjolla olevia vaihtoehtoja. Näin elämäntapojen määrä ja muoto monipuolistuvat ja mahdollisuudet elää omannäköistään elämää kasvavat. Tähän ovat osaltaan vaikuttaneet nykyisten eläkkeelle jäävien korkeampi koulutustaso, elintaso, parempi terveys sekä pidempi elinikä (Koskinen 2004, 47; Haarni 2010, 42). Ikääntymisestä on näin tullut yhä yksilöllistyneempää, joka haastaa myös identiteetin.

Toisaalta nykyinen elämäntyylien kirjo mahdollistaa, toisaalta se rajoittaa. Suomalaisille eläkeläisille tärkeitä asioita näyttäsivät Kärnän (2009) ja Haarnin (2010) mukaan olevan elämästä nauttiminen, terveyden ylläpitäminen sekä sosiaalinen aktiivisuus. Aktiivisuuteen pyrkiminen näkyy myös usein jo ennen eläkeikää. Eläkkeelle jäämistä ja elämäntyyliä, jota silloin aiotaan toteuttaa, pitää suunnitella ja hallita. Näin eläkkeellä olo on mahdollista saada onnistuneeksi, sanoo Haarni (Mt, 32). Onnistuneeseen eläkevaiheeseen kuuluvat talouden suunnittelu, itsensä ja ystäviensä vaaliminen sekä itsensä kehittäminen. Näin aktiivisuudesta on tullut hyve, jota ympäristökin eläkeläisiltä vaatii. Aktiivisella eläkeläisellä on nykyisin vahva sosiaalipoliittinen ulottuvuus, sillä häneen kohdistuu paineita olla yhteiskunnallisesti tuottava kansalainen – joko vapaaehtoistoiminnan tai omaishoitajuuden kautta, toteaa Haarni (Mt; myös Koskinen 2004).

Julkunen (2003) sanoo viime vuosisadan suurimpia sosiaalisia saavutuksia olevan eläkkeen. Eläkkeen myötä vanhuusajan köyhyys on poistunut, tai vähintäänkin lieventynyt. Se on myös vähentänyt sukupolvien välistä riippuvuutta. Julkunen viittaa Kohliin & Reiniin (1991) sanoessaan, että eläke on työn rationalisointiin käytettävä sosiaalipoliittinen keino, jolla työttömyyskustannukset siirretään eläkekustannuksiksi. Julkusen mielestä eläkkeelle pääsy, tai siihen tilaan joutuminen, on peräisin satavuotisesta kulttuurisesta ja rakenteellisesta trendistä. Viimeaikaiset poliittiset puheet viittaavat siihen, että nykyisin tätä trendiä enemmänkin yritetään kääntää toiseen suuntaan. Tähän käännöksen tarpeeseen vaikuttaa ennen kaikkea huoltosuhteen muutos, ja tällä hetkellä kansalaisia yritetään ennemminkin saada jaksamaan työssään pidempään ja jäämään eläkkeelle myöhemmin. Tähän Julkusen mukaan pyritään muun muassa ikäjohtamisen ja positiivisen keski-ikäisyyden kuvan avulla. (Mt, 15-17.)

Eläkkeelle jäänti on kuitenkin vetovoimaista, ja moni haluaa jäädä eläkkeelle noin kuusikymmenvuotiaana. Eläkkeen vetovoima ei Julkusen (2003) mukaan johdu koulutuksen tasosta, vaan sitä toivovat niin alhaisen koulutuksen saaneet kuin akateemiset kansalaisetkin. Tämä on sikäli erikoista, sillä korkeasti koulutettujen ja hyvin työllistyneiden kansalaisten voisi ajatella olevan enemmän työsuuntautuneita. Usein ajatellaan, että eläkkeelle haluavat ovat juuri matalapalkkaisia, sairastelevia ja raskaan työn tekijöitä. Kyseessä on Julkusen mukaan eräänlainen keskiluokkainen eläkehakuisuus. Työssä pysymiselle tärkeää Julkusen aineiston perusteella olivat työyhteisö, tulot ja työn vetovoima. (Mt. 224-225.)

Eläke on hyvinvointiyhteiskunnassa oikeus, mutta sinne siirtyminen on Julkusen (2003) mukaan harmaata aluetta. Periaatteessa vanhuseläke alkaa, kun ihminen täyttää 65-vuotta. Harmaan alueen eläkkeelle siirtymiseen tuottaa se, että Suomessa on ollut vuosia käynnissä eläkeuudistus, jonka osa-alueet ovat astuneet asteittain voimaan, kohdistuen kulloinkin tiettyyn ikäryhmään. Eläkeuudistus tähtää työssä pysymisen taloudelliseen palkitsevuuteen ja liian varhain eläkkeelle jäävän rahalliseen rangaistukseen. (Mt. 242-243.) Osittain eläkkeen vetovoimaa saattaa selittää vapauden ja 'sitku ajan' mahdollisuus. Eläkkeelle jäätyä alkaa usein elämänvaihe, jolloin ollaan terveitä ja vapaita tekemään kaikki se, mikä aiemmin on siirretty tulevaisuuteen odottamaan. Tätä elämänvaihetta kutsutaan kolmanneksi iäksi.

4.3 Kolmas ikä

Tutkimusaineiston kirjoitukset ovat 60-69-vuotiaiden kirjoittamia. Tämän ikäisiä kutsutaan usein myös kolmasikäisiksi, joskin kolmannen iän käsite on väljä. Laajimmillaan käsitteellä viitataan 50-94-vuotiaisiin (Esim. Valkonen 2004, 112). Karisto (2008, 12-13) sanoo, että kolmas ikä voi yhtä hyvin koskea juuri työstä eläkkeelle jäävää kuin sellaista kansalaista, jonka omat lapsetkin alkavat jo olla keski-ikäisiä. Heitä onkin vaikeaa laittaa sellaisiin ikäryhmiin, joihin aiemmin on totuttu. Kolmannesta iästä puhutaan jo varsin yleisesti Euroopassa, mutta Suomessa käsitettä käytetään lähinnä tutkimuksessa.

Käsite ei ole kritiikitön, vaan esimerkiksi Julkunen (2003, 27) sanoo kolmannen iän käsitteen olevan turha, koska se olisi hänen mukaansa korvattavissa varhaisvanhuuden tai myöhäiskeski-iän käsitteillä. Kolmatta ikää koskevaa käsitettä pidetään Burya (1995, 23-24) mukailleen jopa elitistisenä, vähintäänkin epämääräisenä ja normatiivisena käsitteenä. Tällöin se nähdään tilana, jonka voi saavuttaa vain tietyt piirteet omaava ikääntyvä. Kolmas ikä käsitteenä nostaa lisäksi aktiivisuuden hyvän vanhenemisen tunnusmerkiksi. Sen avulla on mahdollista ikään kuin kiillottaa ikääntymisen kilpeä, ettei vanhuus näyttäytyisi niin negatiivisena. (Karisto 2008, 13.)

Kolmas ikä on elämänvaihe, joka sijoittuu elämänkulun loppupuoliskolle. Parin vuosikymmenen aikana varhainen eläkkeelle siirtyminen, eli noin 58-60 vuoden iässä, on kasvattanut sitä alkupäästä ja eläkkeelle jääneiden elinajan odotteen pidentyminen loppupäästä. Yhä useammalle suomalaiselle uudesta elämänvaiheesta saattaa tulla pitkä, jopa 20-30 vuotta, joka on pidempi kuin lapsuuden tai nuoruuden vaihe, sanoo Karisto (2002, 139).

Laslett (1989) nimesi tämän keski-iän ja vanhuuden väliseen väliin jäävän jakson kolmanneksi iäksi, eräänlaiseksi henkilökohtaisten saavutusten ajaksi. Hänen alkuperäinen teorianensa sisälsi elämänkulun jakamisen työelämään valmentautumiseen, aktiiviseen työelämään sekä vanhuuseläkeläisyyteen. Hän täydensi myöhemmin teoriaansa, lisäten aktiivisen työelämän ja vanhuuseläkeläisyyden väliin uuden elämänvaiheen. Tämän hän nimesi kolmanneksi iäksi. Laslettin ajattelussa väestön ikääntyminen liittyy yhteiskunnalliseen kontekstiin länsimaissa, joissa niin väestöllinen kuin myös taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen muutos on yhä vain nopeutumassa. Näin ollen kolmas ikä tulee mahdolliseksi kehittyneissä maissa, joiden väestö on saavuttanut pitkän eliniän ja tietyn vaurauden tason. Lisäksi Laslett korostaa yhteiskunnallisten voimavarojen tasaista jakautumista, jotta kolmanteen ikään liittyvä yksilöllinen hyvinvointi olisi mahdollista toteutua huomattavalle osalle ikääntyvää väestöä. Laslettilainen näkemys kolmannesta iästä koostuu itsensä toteuttamisesta, toimeliaisuudesta, riippumattomuudesta sekä mahdollisuuksista. (Mt., 177-202.)

Laslett (1989) sanoo kolmannen iän esiintymisen vaativan, että yhteiskunnassa on eletävä pitkän iän oloissa. Tällä hän tarkoittaa, että jokaisen 25-vuotiaan pitäisi olla mahdollista saavuttaa 70 vuoden ikä. Lisäksi yli 25-vuotiaista neljänneksen on oltava yli kuusikymmentävuotias ja kokonaisväestöstä kymmenen prosenttia tulisi olla yli 65-vuotiaita. (Mt., 99-122.) Suomessa nämä Laslettin vaateet Tikan (1991, 36) mukaan saavutettiin 1970-luvulla, kun Englannissa niihin päästiin jo 1950-luvulla. Nämä väestölliset Laslettin kriteerit saavutetaan nykyisinkin vain alhaisen kuolleisuuden maissa, huomauttaa Koskinen (2004, 32). Hän lisää, että kolmas ikä ja sen todellinen saavuttaminen vaatii lisäksi tietyn elintason yhteiskuntaa. Ikääntyvällä on myös oltava henkilökohtaisia voimavaroja, jotta kolmas ikä toteutuisi. Lisäksi kansallisvarannot ja niiden oikeudenmukainen jako yhteiskunnassa vaikuttavat. Yhteiskunnan taholta vaaditaan myös halua ja kykyä elinikäisen koulutuksen järjestämiseen ja esimerkiksi eläkejärjestelmien kehittämiseen. Nämä kaikki osaltaan vaikuttavat myös sosiokulttuurisesti uusien ajattelutapojen kehittymiseen sekä elämäntapojen kehittymiseen, jotka osaltaan vaikuttavat kolmannen iän esiintymiseen yhteiskunnassa. (Mt.)

Suomessa ensimmäisiä kolmannen iän tutkimuksia teki Marja Tikka (1991). Hän toi osaltaan käsitteen tutuksi myös suomalaiseen keskusteluun, ja sanoi, että kolmas ikä on nostanut esiin sellaisen vanhenemisen vaiheen, jossa osallistuminen mitä monipuolisimpiin asioihin on mahdollista. Perinteinen vanhuskäsitelmä ei tavoita näitä kolmasikäisiä, joilla on hyvä fyysinen toimintakyky, heillä on mielipiteitä ja kykyä vaikuttaa. He matkustelevat ja kokevat uusia asioita vielä tässä vaiheessa elämää. (Mt., 5.) Koskinen sanoo (2004, 31-32), että kolmannen iän käsitteen käyttöön ottamisen tarkoituksena oli päästä eroon vanhuuden ymmärtämisestä kielteisestä ikävaiheesta. Näin ikääntymisestä saatiin aikaan myönteisempi kuva. Kolmannen iän käsitteeseen liittyy olennaisena osana ikääntyneiden yliopiston synty Ranskassa 1973, sanoo Koskinen (Mt.). Se kasvatti gerontologian tutkimusta, ja kolmannen iän käsitteen syntyminen liitetäänkin kasvatukseen, ikääntymisen ja oppimisen kysymyksiin. Suomessa ikääntyvien yliopisto aloitti toimintansa vuonna 1985.

Kolmannessa iässä on kysymys taistelusta vanhuutta vastaan. Haarnin (2010) mukaan tämä

voidaan nähdä myös pyrkimyksenä taistella raihnaisuutta vastaan. Moni ikääntyvä kantaa huolta tai potee syyllisyyttä vanhenemisestaan ja ponnistelee säilyttääkseen nuorekkuutensa. Hän huolehtii kunnostaan ja muustakin jaksamisestaan sekä pysyttelee ajan tasalla, jottei joutuisi tulkituksi vanhukseksi. Kulttuurin ja yhteiskunnan vanhuskielteinen ilmapiiri näkyy myös iäkkäiden omassa suhtautumisessa ikään. Samanikäiset kilvoittelevat siitä, kuka on ikäisekseen nuori, ikäisekseen terve ja ikäisekseen hyväkuntoinen. Näin erottaudutaan yhteiskuntaa ja sen nuorempia jäseniä rasittavista vanhuksista, sanoo Haarni. (Mt., 12.)

Kolmannessa iässä eläkeikäisen arkitodellisuus eroaa yleensä selvästi perinteisestä, lääketieteellisesti painottuneesta ja raihnaisuutta korostavasta vanhuskuvasta. Kielteiset mielikuvat ikääntymisestä tuntuvatkin nykyisin usein perusteettomilta ja ennenaikaisilta. Nykyisin sosiaaligerontologit kuvaavat eläkkeelle jäämistä seuraavia vuosia ennen kaikkea miellyttäväiksi, aktiivisiksi itsensä toteuttamisen vuosiksi, (mm. Haarni 2010, 13; Jyrkämä 2005, 354-355) tai painottavat eläkeläisten voimavaroja (esim. Haarni Mt., 13; Koskinen 2004). On hyvä muistaa, että noin kaksi kolmannesta ikääntyvistä vanhenee vailla suurempia hankaluuksia (Haarni mt.; Koskinen, 2004, 2), he pysyvät melko terveinä, heillä on tiivis sosiaalinen verkosto ja kohtuullinen toimeentulo. Kuva ikääntymisestä ja vanhuudesta myös vääjäämättä monipuolistuu, kun eläkeläiset eliniän pidentyessä edustavat useita sukupolvia ja elämäntapoja. Eläkeikä ja etenkin kolmas ikä ovat nykyisin varsin moninaisia. Eläke-elämää vietetään mitä erilaisimmilla tavoilla ja eläkeikäisten elämäntilanteet ovat hyvinkin vaihtelevia, täydentää Haarni. (Mt.)

Haarni (2010) toteaa kolmanteen elämään kuuluvan tyypillisesti lasten(lasten) auttamista, kodinhoitoa, liikuntaa, erilaisia harrastuksia ja ystävien tapaamista. Se sisältää kesämökkeilyä, matkailua sekä satunnaisia tai säännöllisiä kulttuuririentoja ja juhlia. Eläke-elämä ei Haarnia mukaellen todellakaan tarkoita sellaista vanhuutta, jota nykyiset kolmatta ikää elävät seurasivat esimerkiksi omien vanhempiensa elämässä. Eläke-elämää on monenlaista. Aktiivinen osallistuminen toimintaan kodin ulkopuolella on vain yksi eläkeläisten elämäntavoista. Osa eläkeläisistä keskittyy perheeseen, sukuun, naapureihin tai ystäviin. Osa elää itsenäistä ja itseriittoista elämää. Toisinaan huono terveys tai yksinäisyys voi säädellä elämäntapaa kolmannessa iässä. (Mt., 30.)

Kolmatta ikää koskevan keskustelun ansio on, että se avaa toisenlaisia näkymiä ikääntymiseen. Kolmannen iän käsite kieltää Kariston (2008, 15) mukaan laittamasta yhtäläisyysmerkkejä eläkeläisyyden ja vanhuuden välille. Karisto muistuttaa nuorten eläkeläisten olevan aktiivisia toimijoita ja kunnan kansalaisia esimerkiksi kuluttajina ja vapaaehtoistyön tekijöinä, vaikka Julkunen (2003, 15) puhuukin kolmannesta iästä eräänlaisena sosiaalisena saavutuksena. Hän näkee kolmannen iän vapaana vyöhykkeenä työnteon ja vanhuuden välillä.

Kolmas ikä ei sisällä kuitenkaan pelkästään vapautta ja onnea, vaan siitä on löydettävissä myös yhteiskunnan ja ympäristön taholta tulevia vaatimuksia siitä, miten sitä tulisi elää. Kolmanteen ikään liitetäänkin monenlaisia vaatimuksia. Aktiivisen vanhenemisen vaade näkyy myös Kauton (2004) mukaan aktiivisen ikääntymisen odotuksissa. Hän sanoo, että työelämän pitenemisen vaateen lisäksi kansalaisen oletetaan ensinnäkin työskentelevän myös eläkkeellä ollessaan ja jopa kouluttavan itseään. Hänen tulisi vaalia ihmissuhteitaan ja osallistua vapaaehtoistoimintaan tai toimia omaishoitajana. Kolmasikäisen tulisi lisäksi vaalia terveyttään, maksaa enemmän veroja, ja jättää aikanaan jälkeensä kunnan perintö. Vaateet ovat keskenään ristiriitaisia, sillä on mahdotonta samaan aikaan esimerkiksi säästää ja kuluttaa enemmän, sanoo Kautto. (Mt., 17.)

Hooyman & Kiyak (1999,508-509) ovat puolestaan sitä mieltä, että kolmannesta iästä, ja sen myötä tuottavan ikääntymisen (productive ageing) käsitteestä, on tullut tärkeä käsite vanhuuden ajan myöhentymisen myötä. Siinä painotetaan ikääntyvän hyödyllisyyttä yhteiskunnassa. Eli ihmisen oletetaan olevan tuottava siitä huolimatta, ettei hän enää ole mukana työelämässä. Hänen odotetaan osallistuvan muun muassa lastenlasten ja vanhempiensa hoitamiseen, omaishoitoon tai vaikkapa vapaaehtoistyöhön. Myös koulutuksen hankkimista näiden tehtävien suorittamiseen pidetään suotavana, sanovat Hooyman ja Kiyak (Mt., 319-320.)

Kaikilla ei Hooyman & Kiyakin (1999) mukaan kuitenkaan ole mahdollista toteuttaa kolmatta ikää ja sen nautintoja tuottavassa merkityksessä, vaan esimerkiksi huono tulotaso, horjuva terveys, suuret elämänmuutokset ja kulkemisen vaikeudet saattavat estää tai

vaikeuttaa osallistumista. Myös taitojen ja tietojen puute voi olla tuottavan ikääntymisen ja kolmannesta iästä nauttimisen este. Mikäli ikääntyvän aiemmat elämisen mallit eivät tue ideaaliseen kolmanteen ikään siirtymistä, voi se olla hankalaa silloinkin, sanovat Hooyman ja Kiyak. (Mt., 319-320.)

Koskisen (2004) mielestä tuottavan ikääntymisen ja kolmannen iän käsitteet ovat saaneet aikaan sen, että vanhenemiseen suhtaudutaan nykyisin myönteisemmin. Niiden myötä ikääntymisen arvo ja yhteiskunnallinen merkitys ovat saaneet jalansijaa. Koskisen lisää, että positiivinen näkökulma tuottavaan ikääntymiseen antaa yhteiskunnalle mahdollisuuden rakenteistaa ikääntymiskokemuksia ja näin laajentaa ikääntyneiden ihmisten mahdollisuuksia. Kolmas ikä ei tosin Koskisenkaan mielestä ole kritiikitön. (Mt., 35-36.) Hän, kuten myös Jyrkämä (2001, 310-311) sekä Karisto (2002, 138-139) sanovat, että varsinainen vanhuusaika näyttäytyy näin entistä kielteisempänä ajanjaksona elämäkulussa. Tällöin on mahdollista, että syytetään niitä ikääntyneitä, jotka eivät halua tai kykene osallistumaan tuottavaan yhteiskuntamalliin.

Koskinen (2004) painottaa, että kolmas ikä on nykytodellisuutta, lasketaan sen sisällöksi sitten mitä hyvänsä. Siihen sisältyvä kritiikki koskee hänen mukaansa lähinnä sitä, vastuullistetaanko yksilöä liikaa omasta vanhenemisestaan ja sen ongelmista ja mahdollisuuksista. Valtio vetäytyy vastuustaan ja yksilö joutuu ehkä tulevaisuudessa yhä enemmän vastuuseen omasta vanhenemisestaan. Vaikka kolmas ikä ja tuottavan vanhenemisen ajatus on hyvä, se myös diskriminoi kansalaisia. Se hylkää Koskisen mielestä ne kansalaiset, jotka ovat syrjäytyneet yhteiskunnasta, eivätkä kykene toteuttamaan tuottavan vanhenemisen ideaalia. (Mt., 36.)

5. SISÄINEN TARINA

Tässä tutkimuksessa köyhyyskirjoituksia lähestytään sisäisen tarinan teorian avulla. Tällöin kirjoitusten ajatellaan Hännisen (1999) tavoin olevan tarinoita, joiden avulla ihminen tuottaa elämälleen merkityksiä. Tarinan avulla kirjoittaja kertoo, millaisen merkityksen – tässä tapauksessa köyhyys – saa ihmisen elämässä. Hännisen sisäisen tarinan menetelmää on mahdollista käyttää tämän tutkimuksen aineiston jäsenyvälineenä, pyrittäessä ymmärtämään, miten köyhyys kirjoituksissa merkityksellistetään. Hännisen käyttämä sisäinen tarina kiinnittyy Lev Semenovits Vygotskin (1896-1934) ajatuksiin inhimillisen tietoisuuden kehittymisestä. Sen keskeisin ajatus on se, että ihmisten erityislaatuisten psyykkisten prosessien alkuperä on kulttuurissa. Tarinat ovat osa kertomusta, eli tarinoiden yläkäsitteenä toimii kertomus. Kertomukset voivat sisältää useitakin tarinoita, eli niitä on mahdollista tulkita eri tavoin. (Mt. 13, 20.)

Sisäinen tarina on tarinallinen, narratiivinen lähestymistapa, ja näitä kahta käsitettä Hänninen (1999) käyttääkin synonyymeina toisilleen. Sisäisen tarinan käsitteellä Hänninen viittaa ihmisen mielen sisäiseen prosessiin. Ihminen tulkitsee omaa elämäänsä tarinallisten merkityksien kautta, joskaan kaikkea ei tarinoissa kerrota. Jotakin jää aina piiloon. Tarinallinen tutkimus on sellaista tutkimusta, jossa kertomuksen, narratiivin tai tarinan käsitettä käytetään ymmärrysvälineenä. Hänninen puhuu myös tarinallisen kiertokulun teoriasta, jolla hän viittaa tietyllä tavalla systematisoituun käsitykseen siitä, miten kerronta ja elämä sekä sisäinen tarina kietoutuvat toisiinsa. Hänninen näkee sisäisen tarinan olevan systeeminen kokonaisuus, jossa eritasoiset ja luonteiset prosessit yhdistyvät. Systeemisyydellä hän tässä tarkoittaa, että muutos jossakin sisäisen tarinan osassa saattaa aiheuttaa muutostilan koko merkitysjärjestelmälle. Näin esimerkiksi jonkin ”uuden” löytäminen voi tuottaa yksilön sisäiseen tarinaan uusia oivalluksia rakentaa omaa tarinaansa uudelleen. Kyse on siten hyvin vuorovaikutuksellisesta tapahtumasta, jossa liike on jatkuvaa. (Mt., 15,20,71.)

5.1 Tarinallisen kiertokulun teoria

Ihmisten tuottamien tarinoiden arvon ymmärtäminen eri tieteenaloilla on laajentanut niiden käyttöä. Tarinat tekevät ymmärretyiksi mitä monimuotoisimmat elämän ilmenemismuodot, mutta täysin vaaratonta ei niiden käyttö tutkimuksessa Hännisen (1999) mukaan ole. Tarinallisuuden käsitteen monialainen käyttäminen aiheuttaa Hännisen mielestä sen sisällölle epäselvyyttä, ja sen heuristinen käyttö voi johtaa siihen, että käsite menettää jäsenysvoimansa. Hänninen sanoo, että näin voi käydä, mikäli ”kaikki” aletaan nähdä tarinana, jolloin sen todellisuuden eri ulottuvuuksien ja tasojen erilaisuus saattaa hämärtyä. (Mt. 19.)

Hännisen (1999) käyttämä tarinan käsite nojaa Aristoteleen Runousoppiin, jossa tarinan käsitteellä tarkoitetaan tietynlaista merkityskokonaisuutta. Kokonaisuus syntyy onnellisuuden, onnettoman kohtalon, elämän ja toiminnan jäljittelystä. Tarinalla on myös alku, loppu ja juoni. Toisin sanoen se on ajallinen kokonaisuus. Juonesta muodostuu kokonaisuus, jossa tarinan eri osat saavat merkityksensä suhteessa juoneen. Kerrotun tarinan avulla jokin yleinen totuus tai mahdollisuus tulee esiin yksittäistapauksen kautta. Tarinaa itsessään Hänninen pitää abstraktiona, joka voi saada erilaisia ilmaisumuotoja ja jota on mahdollista soveltaa erilaisiin konkreetteihin sisältöihin. Tarinallisen kiertokulun teoria kuvaa yksilön näkökulmasta sitä prosessia, joka muodostuu kertomuksesta, draamasta, situaatiosta sekä sosiaalisesta tarinavarannosta. Tällöin draama käsitteenä viittaa toiminnalliseen prosessiin, elämään itseensä, jossa ihmiset pyrkivät toteuttamaan niitä tarinallisia projekteja, joita he tarinoissaan muotoilevat. Hänninen tarkoittaa draaman käsitteen olevan perusnäkemys siitä, että elävä elämä ei ole vain tarinoiden edeltäjä, vaan se on jo itsessään tulkkiutunut. Tarinallisen kiertokulun teoria kytkee ulkopuoliseen todellisuuteen tarinallisuuden ilmenemismuodot. Se kuvaa prosessia, jossa yksilön näkökulmasta ihminen suhteutuu sekä sosiaalis-materiaaliseen että diskursiiviseen todellisuuteen. (Mt. 19–21.)

Puhuessaan situaatiosta Hänninen tarkoittaa Rauhalan (1993, 43-44) tavoin niitä kokonaisuuksia, joihin ihminen on suhteessa. Nämä kokonaisuudet muodostuvat esimerkiksi asuinpaikasta, perhesuhteista, terveydentilasta tai työpaikasta. Ne voivat Hännisen mielestä olla myös yleisempiä, kuten sosiaaliset normit tai säännöt. Situaatio ymmärretään elämäntilanteena, jossa on mahdollisuuksia mutta myös rajoja. Situaatio on

muuttuva, ja se voi muuttua sekä ihmisen toimesta että hänestä riippumatta. Se ei kuitenkaan muutu ajattelun avulla, vaan vaatii muuttumiseen toimintaa. Sille on mahdollista antaa sisäisessä tarinassa erilaisia tulkintoja. (1999, 21.)

Hänninen (1999) sanoo sisäisen tarinan olevan prosessi. Siinä yksilö tulkitsee oman elämänsä tapahtumia, ja pohtii niitä mahdollisuuksia ja rajoja, joita tiluuaatio tarjoaa, pohjaten niitä sosiaalisen tarinavarantonsa malliin. Sosiaalisella tarinavarannolla Hänninen tarkoittaa niitä kulttuurisia kertomuksia, joita yksilölle tarjoutuu. Kulttuuriset kertomukset sisältävät kaikki ne tarinat, joihin ihminen on vuorovaikutuksessa törmännyt ja joita hän kohtaa esimerkiksi kirjojen tai tiedotusvälineiden kautta. Tämän vuoksi sosiaalinen tarinavaranto on jatkuvasti liikkeessä olevaa ja siihen tuotetaan jatkuvasti uusia tarinoita. Sisäiset tarinat ovat usein päällekkäisiä. Ne voivat seurata toisiaan ajallisesti ja olla keskenään jopa ristiriitaisia. (1999, 21–22.)

Hännisen mukaan tarinoista on mahdollista kuitenkin erottaa kolme tasoa; alkuperäinen, reflektiivinen ja metareflektiivinen taso. Ensimmäisessä tasossa elämä näyttäytyy alun perin tulkittuna alun perin tietyllä tavalla. Toinen taso – reflektiivinen taso – puolestaan kuvaa itselle kerrottua, kielellisesti artikuloitua tarinaa. Tämä on niin kutsuttua sisäistä puhetta, ja tarpeen silloin, kun rutiininomaiset merkityksenannot tulevat jostakin syystä ongelmallisiksi tai ne vaativat pohdintaa. Kolmannella, metarefleksion tasolla ihminen erottelee ajatuksiaan ja sisäistä tarinaansa tietoisena siitä, että se on tarina. Se ohjaa ihmistä elävän elämän draamassa, joka on nyt ja tässä tapahtuvaa. Se on toiminnallinen prosessi, jossa ihminen pyrkii toteuttamaan niitä projekteja, joita hän tarinoissaan muodostaa. Kertomus on tässä se ilmaantuva muoto, jonka ihminen tuottaa muille. Tyypillisesti kertomus kulkee imperfektissä. Kertomuksessa on mahdollista tuottaa tapahtuneesta yhä uusia tulkintoja, ja kertomalla näitä tarinoitaan ihminen saa aikaan sosiaalisia vaikutuksia ja kykenee jakamaan kokemuksiaan. Hän voi myös kertomusten kautta reflektoida kokemuksiaan. Kertomus muuttuu prosessin päätteeksi osaksi henkilön henkilökohtaista ja sosiaalista tarinavarantoa. Siitä tulee resurssi, jota on myöhemmin mahdollista hyödyntää. Se hyödyntää myös muita. Ne, jotka tarinasta pääsevät osallisiksi, voivat myös käyttää tarinaa omien kokemustensa reflektointiin. (Mt., 21–22.)

Hännisen mielestä koko tarinallisen kiertokulun teoriaprosessi on kiinnittynyt sosiaalisiin rakenteisiin. Hän sanoo sen ankkuroituneen sekä sosiaalis-materiaalisiin että diskursiivisiin rakenteisiin. Sosiaalis-materiaalisilla rakenteilla hän tarkoittaa situaatiota ja diskursiiviset rakenteet puolestaan ovat sosiaalista tarinavarantoa. Sisäinen tarina muodostuu Hännisen mukaan historiallisesti muodostuneiden tarinoiden ja historiallisesti kehittyneiden elämäntilanteiden ehdoilla, joihin niiden ilmaisu, toiminta ja kerronta tuottavat uusia aineksia.(1999, 22–23.)

5.2 Sisäinen tarina ja aika sisäisen tarinan jäsentäjänä

Hänninen (1999) viittaa Vygotskiin sanoessaan, että sisäisessä tarinassa on kyse ihmisen sisäisestä ja ulkoisesta puheesta. Ulkoinen puhe on kertomusta muille. Se on kommunikatiivista, kun sisäinen puhe puolestaan viittaa puheeseen itselle. Sisäinen puhe tapahtuu mielen sisällä, se nousee sosiaalisesta vuorovaikutuksesta sekä kulttuurista ja on ankkuroitunut ihmisen kokemushistoriaan. Se on luovaa ja muuttuvaa elämäntilanteiden muuttumisprosessia, ja se liittyy emootioihin sekä motiiveihin. Hänninen viittaa Novitziin (1997) sanoessaan, että sisäinen tarina ei näyttäydy ihmisten mielissä koherenttina ja eksplisiittisenä kokonaisuutena, vaan se on usein tiivistettyä ajattelun muotoa ja tapaa tulkita elämäntilanteita. Kun sisäinen tarina muutetaan ulkoiseksi tarinaksi, on merkitykselle annettava jokin merkki, joka muiden on mahdollista tulkita. (1999, 48–49.)

Sisäisen tarinan muodostumiselle Hänninen (1999) asettaa ehtoja. Ihmisellä on oltava sosiaalisia tarinavarantoja, joiden pohjalta on mahdollista ennakoida, miten tietyissä tilanteissa ja tapahtumissa tavallisesti käy. Tarinat tuottavat niin positiivisia malleja kuin myös varoittavia esimerkkejä toiminnasta ja merkityksenannosta. Tarinoiden sisällöt voivat noudattaa kulttuurista normia. Tällöin ne viestittävät siitä, miten on sopivaa asennoitua johonkin tiettyyn tilanteeseen. Toisaalta tarinoilla voi olla vapauttava voima, jolloin asioita voidaan tarkastella uudella tavalla. (Mt. 50.)

Sisäinen tarina on osa suurempaa kertomusta, eikä se Hännisen (1999) mukaan kykene esittämään sisäistä tarinaa kokonaan. Se näyttää vain palasia kokonaisuudesta. Sisäinen tarina ei ole vain jonkin sisäisen puheen ulkoistamista, vaan kyse on refleksiivisestä prosessista, jossa tarina jäsentyy sosiaalisen prosessin avulla. Ulkoisen tarinan avulla ihminen pystyy ottamaan etäisyyttä tarinaansa, kyeten muokkaamaan sitä yhdessä muiden kanssa. Kertomuksen ja tarinan välinen suhde on siten refleksiivinen. Jotta tarina tulee kuulluksi, on sen oltava riittävän mielenkiintoinen. Tarinan kerronta ei kuitenkaan ole täysin vaaratonta, sillä esimerkiksi ihminen, joka kertoo itsestään vain tarinoita, jotka myötäilevät sosiaalisia odotuksia on vaarassa etääntyä aidosta sisäisestä tarinastaan. Sisäinen tarina toimii tulkkina elämäntapahtumien, -tilanteiden ja – muutosten kourissa. Sen avulla on mahdollista sijoittaa jokin yksilöllinen tapahtuma laajempaan kontekstiin. Se määrittelee ihmiselle tämän identiteetin, nostaa esiin joitain asioita ja piilottaa jotakin muuta. (Mt. 55–58.)

Aika jäsentää sisäistä tarinaa. Tarina rakentuu joko menneisyydestä käsin, jolloin nykyisyyttä selitetään menneisyyden tapahtumilla. Tulevaisuutta ei tiedä kukaan, mutta tulevaisuuteen liittyvät tarinat pyrkivät ennakoimaan, luomaan visioita sekä toiveita ja suunnitelmia sitä varten. Tulevaisuuteen sijoittuvat tarinat eivät välttämättä kuitenkaan ole määrätietoisia, jotakin tiettyä asiaa tavoittelevia suunnitelmia, vaan ne voivat olla vain avoimuutta tulevaisuuden edessä. (Hänninen 1999, 58–59.)

Aineiston köyhyyskirjoituksissa tarinat rakentuvat pääsääntöisesti menneisyyden pohjalle. Menneisyyden tapahtumilla selitetään nykyistä köyhyyttä. Monet kirjoittajat pohjustavat nykyisen köyhyyden johtuvan köyhästä lapsuudesta. Tällöin köyhyys on usein nähty jopa positiivisena asiana. Sitä ei koettu yhtä tuskalaksi tilaksi kuin nykyistä köyhyyttä. Näille tarinoille on tyypillistä niiden elämäkerrallisuus.

Olen ikäni ollut pienituloinen, enkä ole osannut sitä pahemmin ihmetellä. Synnyin 1940-luvulla pienviljelijän perheeseen toisena kaksosista. (...) Luonnollista oli että vaatteet kiersivät vanhimmalta nuoremmalle niin kauan kuin olivat ehjiä. Nainen 62 vuotta.

Myös 64-vuotias mies aloittaa tarinansa lapsuuden köyhyydellä, alustaen näin nykyistä köyhyyttään;

Olen syntynyt sota-aikana. Silloin oli puutetta melkein kaikesta. Nälkää ja kylmää oli useassa taloudessa ja niitä oli yllin kyllin. Omakohtaisia kokemuksia köyhyydestä lapsuudessani ja myöhemmin.

Kirjoittajat kertovat myös runsaasti nykyisestä elämäntilanteestaan köyhänä. He kertovat pitkiäkin tarinoita siitä, miten köyhänä on vaikeaa elää. tarinat sisältävät tarkkoja rahasummia, joita menee lääkkeisiin ja asumiseen. Niissä kerrotaan myös siitä, mitä niiden jälkeen jää käteen ruokaa varten kuukausittain. Menoilla perustellaan sitä, että tämän vuoksi he ovat nyt köyhiä. Menot ovat usein suuret joko korkeiden asuinkustannusten tai lääkekustannusten vuoksi. Myös pieni eläke tai muu tulo vaikuttaa köyhyyden tuntemuksiin.

Nykyaikainen elämänmuoto vaatii runsaasti rahaa. Lähes olemattomilla rahatuloilla on vaikeaa tulla toimeen. Niinpä tingitään ensin ruoasta. Nainen 64 vuotta.

Suurin osa kirjoittajista ei mainitse tulevaisuutta tai ennakoi sitä kirjoituksissaan. Poikkeuksia kuitenkin löytyy, ja esimerkiksi 61-vuotias nainen suhtautuu siihen avoimen odottavasti;

Kyllä kai köyhänäkin saa parempaa toivoa, vaikka loppujen lopuksi mukaansahan täältä ei mitään kukaan saa pois lähtiessään, silloin on kaikki samanarvoisia. Toivoisin kuitenkin päättäjillemme enemmän ymmärrystä päätöksentekoon, sillä niillä on suuria vaikutuksia tuhansien ihmisten elämään, ja koko yhteiskuntaan.

Toisin tulevaisuuteen suhtautuu 60-vuotias mies, jonka tulevaisuuden suunnitelmat ovat kovin negatiivisesti – jopa ironisesti - latautuneita;

Olen varannut polttohautauksen Riihimäen ongelmajätelaitokselta, jonne juuri rakennetaan syntypaikkalajitellulla yhdyskuntajätteellä toimivaa voimalaa. Haluan tulla haudatuksi syntypaikkalajiteltuna yhdyskuntajätteenä ennen kuin ongelmajäte Johannes Koskinen norkoilee omaa vuoroaan.

Aika köyhyyskirjoitusten funktiona painottuu menneisyyteen. Menneisyys selittää syitä nykyiseen köyhyyteen, sen avulla puolustetaan sitä, miksi nyt ollaan köyhiä. Harva kirjoittajista syyttää köyhyydestä itseään, mutta heitäkin kirjoittajista löytyy. Miehet syyttävät köyhyydestään yhteiskuntaa, naiset huonoja elämänvalintoja. Tulevaisuus näyttäytyy kirjoituksissa harvakseltaan, ollen joko voimakkaasti negatiivisvaikutteinen tai vain haave siitä, että tulevaisuudessa olisi helpompaa.

5.3 Konteksti ja identiteetti sisäisessä tarinassa

Kontekstilla tässä yhteydessä Hänninen (1999) tarkoittaa sitä situaatiota, johon ihminen kiinnittää tarinansa. Usein tarinat alkavat selostuksella siitä sosiaalisesta tilanteesta ja ympäristöstä, mihin tarina paikantuu. Hänninen sanoo sisäisen tarinan ohjaavan sitä, mihin toimintamahdollisuuksiin ihminen tarttuu ja sitoutuu sekä miten hän tilannettaan tulkitsee. Konteksti sisältää sen roolin, jota ihminen tarinassaan kantaa. Rooli sisältää sen paikan, jossa ihminen sijaitsee ja joka määrittelee hänet suhteessa muihin. Rooli sisältää niin ulkoa päin tulevia vaatimuksia kuin myös sen tavan, jolla ihminen rooliaan kantaa. Konteksti sisäisessä tarinassa tulee parhaiten esiin, kun tapahtuu jokin elämänmuutos, jossa ihmisen tapa tulkita itseään ja elämäänsä joutuu koetukselle. Uusi tilanne tuottaa tarpeen uusille sisäisille tarinoille itsestä. (Mt. 59–60.)

Aineiston köyhistä useat ovat joutuneet muuttamaan sisäistä tarinaansa kontekstin muuttuessa. Näin on käynyt esimerkiksi rikkaan perheen köyhtyneelle jälkeläiselle,

yrittäjinä menestyneille, mutta 1990-luvun laman jälkeen köyhtyneille sekä kesken työikää sairastuneille ihmisille. Aiemmat elämäntilanteisiin liittyvät kontekstit ovat käyneet käyttökelvottomiksi, jolloin myös oma rooli on muuttunut. Tällöin on muuttunut myös tarina itsestä.

*Olin moniosaaja. Hieman pelkistäen tein mitä halusin, kun muut tekivät mitä osasivat. (...)
Sitten kaikki muuttui. Syöksyin kansakunnan kaapin päältä suoraan kansakunnan
kaatopaikalle. Kertalaakista en ollutkaan enää yhtään mitään. Mies 60 vuotta.*

Sairaudet, mutta myös suuret muutokset ihmissuhteissa muuttavat suhtautumista itseen ja omaan rooliin omassa tarinassa.

*Pelotti minua lähteä, vaikeaa se oli kolmekymmenvuotisesta liitosta. Näihin aikoihin
sairastuin astmaan ja olin romahtamaisillani, mahani oireili, tuli unettomuutta ym. (...)
Muutamaa vuotta myöhemmin minulla todettiin sepelvaltimotauti, verenpainetauti, korkea
kolesteroli, selkä oireili pahasti, fibromyalgia (...) Jouduin olemaan paljon sairauslomalla ja
lopulta jouduin jäämään eläkkeelle ennen eläkeikää. Nainen 65 vuotta.*

Muutos sosiaalisessa asemassa luo tarpeen reflektoida tätä elämänmuutosta.

Lapsuudessaan varakkuudesta nauttineen 61-vuotiaan naisen tarina itsestään sisältää muista kirjoituksista poikkeavia asioita. Hän kertoo tarkoin niistä tavaroistaan, joista on köyhyyden myötä tarvinnut luopua. Tarinaa sävyttävät voimakkaasti muistot perintötilasta, joka nyt kuuluu jollekin muulle;

*Tammikuussa myin kymmenkunta kultakorvani ja kevään aikana olen myynyt Arabian
astioitani ja Oiva Toikan monia Kastehelmilasiastioitani ja lähes 100 v. vanhan
lysterilasimaljakon, joka oli ainoa isäni perintöesine. Saamillani rahoilla ostin ruokaa ja
sain n. 1-2 laskua maksettua. (...) Itsekin olen viettänyt lapsuuteni parhaimmat hetket
sukuni aateliskartanossa.*

Narratiivisessa lähestymistavassa identiteetti nähdään tarinallisena luomuksena, eli minuus on muuttuva, moniulotteinen ja kulttuurisesti muotoutuva. Hännisen (1999) mukaan identiteeteillä on erilaisia tasoja, riippuen siitä, mitä identiteetillä tarkoitetaan. Mikäli identiteetti nähdään henkilönä, hänet nähdään ruumiillisena toimijana. Sosiaalisessa identiteetissä ihmisen identiteetin ajatellaan olevan muuttuvaa ja vuorovaikutuksessa esiintyvää. Toimijaminät identiteetteinä ovat ulkomaailmaan suuntautuneita, ja muuttuvat erilaisissa elämänprojekteissa. Ne voivat olla rinnakkaisia tai peräkkäisiä. Moraalinen identiteetti on ikään kuin se ihanne, jollainen halutaan olla. Se rakentuu sisältä ulospäin. Reflektoitu identiteetti on tulkittu minä. Se muodostuu ihmisen kertoessa itselleen kuka hän on. Tässä Hänninen viittaa Meadin ajatukseen objektiminästä. Reflektoidussa identiteetissä identiteettiä voidaan jatkuvasti muokata ja luoda uudelleen. Reflektoitu identiteetti antaa mahdollisuuden tietoiseen identiteetin rakentamiseen. Tämä ominaisuus on tärkeää etenkin silloin, kun jokin suuri elämänmuutos on tuottanut tarpeen elämänprojektien uudelleenarviointiin. (Mt. 60–61.) Tällöin omaa sisäistä tarinaansa on arvioitava uudelleen ja muokattava sitä tarinaa, jota ihminen kertoo itsestään.

Ensimmäisen kerran tunsin kuuluvani siihen köyhien joukkoon Suomessa, joita voi jahdata, nöyryyttää ja potkia. (...) Kun monet hyväosaiset, minäkin kuuluin aikaisemmin niihin, puhuvat kaikista avustuksista ja tuista joita köyhät muka saavat, ei heillä ole oikeaa käsitystä siitä todellisuudesta jossa nämä joutuvat elämään. Nainen 66 vuotta.

Ihmisellä on Hännisen (1999) mukaan tarve luoda itsestään sellainen tarina, jossa hänen toimintansa näyttäytyy hyväksyttävänä toisten silmissä. Samalla kun ihminen muokkaa ja luo tarinaansa, hän muokkaa myös itseään. Hän asettaa itselleen vaatimuksia siitä, millaiseksi hänen on mahdollista tulla. Tällä mahdollisuuksien käsitteellä Hänninen viittaa Markukseen ja Nuriukseen (1987), tarkoittaen käsitteellä sitä, että ihmisen toiveet tulevaisuudesta limittyvät näihin tarinoihin itsestä. (Mt. 62.) Ei siis voida sanoa, että ihmisen identiteetti sisäisissä tarinoissa olisi yhtenäinen ja muuttumaton. Päinvastoin. Se on jatkuvassa liikkeessä olevaa ja erilaisissa tapahtumissa muuttuvaa. Erityisesti sitä muokkaavat sellaiset elämäntapahtumat, jolloin pohdinta itsestä tulee ajankohtaiseksi.

Köyhyyskirjoituksissa useiden kirjoittajien kohdalla näin onkin käynyt. Esimerkiksi monet kirjoittajat ovat käyneet läpi avioeron ja monet heistä 1990-luvun lama suisti varakkuudesta köyhyyteen, eivätkä he ole sieltä enää nousseet. Myös sairaudet, työttömyys ja ennenaikainen eläköityminen ovat ajaneet minuuden muutosten partaalle, jossa itsen uudelleenarviointi on ollut tarpeen. Esimerkiksi 61-vuotias nainen, joka oli toiminut hyväpalkkaisessa ja vakaassa työympäristössä pankissa, joutui työttömäksi laman myötä ja elinolot kurjistuivat asuntolainan vuoksi. Nyt hän on katkera köyhä, jonka elämä pyörii päivittäistarvikkeiden hankinnan ja sosiaalitoimiston välillä;

Eläkerahat eivät riitä muuhun kuin vuokranmaksuun. Ruokaa olen joutunut hakemaan Manna-Avusta ja EU-ruokakasseja Hyvästä Arjesta. Sosiaaliluukulta ei tullut mitään, aina vain sanottiin, että eläkkeen on riitettävä.

Identiteetti vaikuttaisi säilyvän vakaampana niillä kirjoittajilla, joilla köyhyys on ollut olemassa koko elämän ajan. Tällöin elämä ei ole tuonut eteen niin suuria muutoksia, että identiteettiä olisi joutunut pohtimaan enemmän. He vaikuttavat kirjoituksissaan tasapainoisemmilta ja oloihinsa alistuneemmilta ja jopa tyytyväisemmiltä kuin muutoksien myllerryksissä kärsineet kanssakirjoittajansa. Tällöin köyhyys on osa elämän perusrakenteita. Elämäkulun aikana se on vakiinnuttanut paikkansa ja sen kanssa osataan toimia. Mikään köyhyyteen liittyvä ei ole uutta ja vierasta, jota tulisi tarinassaan muokata uudelleen. Osa aina köyhydessä elävistä tuntee kuitenkin hieman katkeruutta tilanteestaan;

Kokemukseni on se, että jos on saanut huonot lähtökohdat elämälleen, on vaikea päästä rikastumaan, ainakaan naisihmisen. En halua syyttää kohtaloa, mutta toisaalta en jaksa jatkuvasti syyttää itseäni epännistumisesta elämässä. Olen ollut maailmassa jo 60 vuotta, mutta silti en ole päässyt köyhyyden kierteestä eroon, eikä minulta jää aineellista perintöä lapsilleni, kuten en itsekään saanut mitään. Sain ainoastaan sairauksille alttiin itäsuomalaisen perimän. Nainen 60 vuotta.

Vakaa identiteettiä on myös kirjoittajalla, joka kertoo olleensa koko ikänsä säästäväinen, eikä ole käyttänyt rahaa koskaan edes matkailuun. Hänen elämäntarinansa rakentuu tiukan talouden ja pienten tulojen ympärille. Nykyisyys on jatkoa menneisyydelle. Mistään ei varsinaisesti ole puutetta, mutta tarkka on rahan kanssa oltava, jotta se riittää. Lapsuus on ollut köyhyyttä, joten nykyisyys on sille hänen mukaansa luonnollinen jatke.

Olin ja olen, en nuuka, vaan tarkka varojeni käytössä, en havittele kuuta taivaalta. Jos minulla ei ole varaa hankkia jotain, niin tyydyn vähempään tai olen ilman. Mies 64 vuotta.

5.4 Sisäinen tarina seulana ja kokemuksen jäsentäjänä

Hänninen (1999, 63.) sanoo jo Kurt Kofkan (1935) todenneen, että ihminen tuottaa merkityksellisiä kokonaisuuksia havainnoistaan. Havainnoista poimitaan kertomukseen niitä asioita, jotka ovat kertomuksessa juonen kannalta olennaisia. Sisäinen tarina on ikään kuin ihmisen mielen seula, joka huomioi joitakin asioita jättäen jonkin muun asian pois. Se tuo esiin ne näkökulmat, jotka ovat tarinan kannalta merkityksellisiä, tulkiten niitä tämän merkityksen kautta. Tarina jäsentää oman elämän tapahtumat kokonaisuuksiksi. Se kietoo yhteen menneisyyden ja nykyisyyden tuoden esiin niitä mahdollisuuksia, joita tilanteeseen ehkä liittyy. Tarinoissa kiinnostavaa on se, miten ihmiset luovat tapahtumakuluista hahmoja, jotka voidaan sijoittaa esimerkiksi menestystarinan tai petetyksi tulemisen kategorioihin. Näin tarinoita saadaan kategorisoitua eteenpäin. Tapahtumien kategorisointi on tietoista tai tiedostamatonta, ja Hännistä mukaillen, ne saattavat muodostua joko kulttuurista omaksuttujen mallien kautta tai henkilökohtaisten kokemusten yleistyksenä. (Mt.)

Tutkittavien kirjoituksista ei varsinaisia menestystarinoita ole löydettävissä. Toki osa kirjoittajista kertoo, että köyhyys ei ole täysin ja lopullisesti lamauttanut heitä, vaan elämää on köyhyydessäkin. Tällöin kirjoittaja on löytänyt uusia elämisen mahdollisuuksia esimerkiksi luonnosta nauttimisesta, pullojen keräämisen tuomasta yhteenkuuluvuudesta muiden ihmisten kanssa tai vain siitä, että kykenee sinnittelemään seuraavaan päivään asti. Petetyksi tulemisen kertomuksia löytyy useita, ja syyllinen löytyy yleensä joko

pettymyksen aiheuttaneesta entisestä puolisoista, yhteiskunnasta tai pettymyksestä, joka kohdistuu omaan ruumiiseen. Petetyksi tuleminen oman ruumiin kautta tarkoittaa, että keho on sairastunut liian varhain siten, ettei työntekoa enää ole mahdollista jatkaa. Pettymysten jälkeenkin kirjoittajat pyrkivät etsimään yhä sitä, mitä vielä on jäljellä.

Tämä minulla vielä on: oma talo ja omat pihapolut, metsässä polttopuuta ja kaivossa vettä.

Paljon muuta ei ole. Nainen, 65 vuotta

Kulttuurisesti omaksuttuihin malleihin kirjoituksissa törmää siinä, että moni kirjoittaja mainitsee, että köyhyys on häpeällistä ja että köyhän on oltava nöyrä. Esimerkiksi ystäviltä ja sukulaisilta köyhyys usein salataan, tai jos he ovat köyhyydestä tietoisia, heiltä saatava tarpeeton tavara on otettava kiitollisena vastaan. Monet ovat jopa lopettaneet ystävyys-suhteita siksi että ovat köyhiä, eikä heillä ole varaa matkusteluun tai edes kahvitteluun.

Perintököyhä äiti ajattelee, parempi pysyä neljänseinän sisällä, ettei kukaan kysele vaikeita, tai pyytele mukaan mihinkään huveihin tai harrastuksiin. Ei sitä kehtaa sanoa, että ei ole rahaa ja sitä paitsi kukaan ei uskoisi, että todella niin on, sanoisivat vaan: ”ainahan sitä nyt sen verran”. Nainen 61 vuotta.

Köyhät saavat myös kuulla muilta kehotuksia siitä, että menisivät töihin. Köyhyyden kerrotaan olevan periytyvää, ja moni kirjoittaja mainitseekin yhdeksi syyksi köyhyydelleen juuri sen periytyvyyden. Yksi kirjoittajista nostaa myös häpeän ”pöydälle”, kun hän toteaa;

(...) synneistä suurimpana lueteltaisiin, että olen varaton. Mies 60 vuotta.

Kirjoituksissa on lisäksi löydettävissä ”pahan hahmo”, joka on jollakin tavalla aiheuttanut kirjoittajan nykyisen köyhyyden. Paha on useimmiten avioero, yrittäjyyttä vainoava yhteiskunta tai Kela.

Meidät ylivelkaantuneet ja valuuttakurssimuutoksen takia konkursseissa teillatut on unohdettu kokonaan. (...) Nykyinen poliittinen johto ei saa muutoksia aikaan. Yhteiskunnan varallisuuden ja hyvinvoinnin uudelleenjako on lopullisesti lipunut voimakkaille ja rikkaille, sellaisille joilla ei yhteiskunnassamme ole hätää muutoinkaan.

Mies 60 vuotta.

Naiset puhuvat paljon avioeron aiheuttamasta köyhyydestä. Avioero on tullut usein tilanteessa, jossa nainen on ollut pitkään kotiäitinä. Kotiäitiys ei aikaisemmin ole kerryttänyt eläkettä, joten moni on köyhä juuri siksi, että on aikanaan valinnut kotiäitiyden työssä käymisen sijaan.

Haluaisin jo eläkkeelle ja aion pistää sen piakkoin vireelle. Siitä rokotetaan pysyvästi komeat 4 %. Eihän sitä paljoakaan kerry kotiäitivuosiensieni ansiosta/takia. Mitään painoarvoa ei ole sillä, että siten mahdollistin lasteni isän etenemisen urallaan huipulle saakka. Nainen

63 vuotta.

5.5 Syy-seuraussuhteiden jäsentyminen ja arvojen artikulointi sisäisessä tarinassa

Hännisen (1999, 64) mielestä ihminen on aktiivinen pyrkimyksissään ennustaa, ymmärtää ja selittää elämäänsä ja sen tapahtumia. Tarinallinen selittäminen on tarpeellista erityisesti silloin, kun jokin tapahtuma ei etene, niin kuin ihminen on ajatellut sen etenevän. Tällaisia ovat esimerkiksi ihmisen sairastuminen ja suuret elämänmuutokset, jotka voivat olla täysin ennakoimattomia. Tällöin ihmisen on pohdittava tapahtuman syitä ja seurauksia. Usein samalla myös etsitään syyllistä siihen, joka on vastuussa näistä kielteisistä tapahtumista. Tarinoissa asettuvat tiettyihin aseisiin ihmisen oma toiminta menneisyydessä, joka on

saattanut aiheuttaa nykyisen tapahtuman, sekä ne olosuhteet, joissa tapahtuma on sattunut. Hänninen viittaa Lefcourtin (1982) kontrolliteoriaan, kun hän sanoo, että ihmisten katsotaan jakautuneen kahteen tyyppiin. Toiset ovat sitä mieltä, että he itse hallitsevat elämänsä tapahtumia, ja toiset uskovat, että elämän tapahtumat määrätään jostakin ulkopuolelta. Usein tällainen elämänmullistus liittyy tilanteeseen, jossa perusoletukset elämästä järkkyvät tai niitä ryhdytään kyseenalaistamaan, sanoo Hänninen Perloffiin (1987) ja Janof-Bullmaniin (1998) viitaten.

Aineistossa on löydettävissä etenkin pyrkimystä ymmärtää itse, miksi köyhyyteen on päädytty. Kirjoitukset sisältävät usein menneisyydestä nykyisyyteen kulun, jonka avulla kirjoittaja selittää, miksi hänestä tuli köyhä tai miksi hän on pysynyt köyhänä. Osa kirjoittajista uskoo vahvasti siihen, että ihmisen on omalla toiminnallaan mahdollista vaikuttaa kohtaloonsa ja tulevaisuuteensa. Osa toteaa, ettei elämänkulkuun ole mahdollista vaikuttaa, koska kaikki yritykset selviytyä estyvät jossakin instituutioiden syövereissä.

Tein kuitenkin voitavani, hoidin lapseni, tein töitä silloin kun niitä oli saatavana, eikä kai minun syyntä ollut että peräti kolme työpaikkaa meni vuorollaan konkurssiin (...) Nainen
61 vuotta.

Köyhyydelle syitä haetaan myös huonosta puolison valinnasta, väärästä ammatinvalinnasta ja kouluttamattomuudesta. Nämä syyt kirjoittajat näkevät itsestä johtuvina syinä köyhyyteen. Yhteiskuntaa syytetään köyhyydestä, jonka on aiheuttanut työttömyys, ennenaikainen eläkkeelle jääminen sairastelun vuoksi tai yksityisyrittäjien ajaminen taloudelliseen ahdinkoon, josta ei ole poispääsyä. Elämän tapahtumien määräävyyteen ulkopuolelta uskoo osa kirjoittajista.

(...) ei meille enempää anneta kuin kantaa jaksamme. Nainen 67 vuotta.

Köyhyyden syitä itsestä ja ulkopuolelta pohtii myös 64-vuotias mies, sanoen että;

Suomessakin on todella ihmisiä jotka ovat taloudellisesti köyhiä. Eivät aina omaa syytään. Sitten on niitä jotka ovat olleet liian hyväuskoisia ja kilttejä. Onhan niitäkin jotka omalla toiminnallaan ovat vieneet itsensä ja perheensä ”perikatoon”. Esim. uskomalla olevansa vahvempi ”kuningas alkoholia”, tai lähteneet suurien voittojen toivossa, hallitsemattomiin toimiin.

Entinen yrittäjä syyttää köyhyydestään voimakkaasti pankkia ja muita institutionaalisia laitoksia köyhyydestään ja siitä, ettei köyhyydestä ole mahdollista päästä eroon;

Pankki tuhosi kiinteät miljoonavakuuteni, laittomasti. Pankki myi loppuunmaksetut velkakirjani sivullisille, laittomasti. Työvoimahallinto pitää panttivankinaan perustuslain vastaisesti. Jopa valtakunnan syyttäjät on sitä mieltä että työttömän oleilu ulkomailla työttömänä on törkeä petos! Mies 60 vuotta.

Arvoilla on Hännisen (1999) mukaan merkittävä asema, sillä niiden avulla on mahdollista ymmärtää, millaisista motivaation lähteistä tavoitteet kumpuavat, miten tarpeet ohjaavat toimintaa ja miten omat ja muiden ihmisten ajamat edut ymmärretään. Arvot ikään kuin luovat sen kehyksen, jossa ihmisen tavoitteet jäsentyvät. Ihminen ei tosin välttämättä ole itse aina tietoinen arvojen vaikutuksesta hänen tavoitteisiinsa. Hänninen sanoo, että ihmisen kokemus itsestä näkyy tarinassa, jossa ihminen on tulossa jostakin ja menossa johonkin. Yleensä ihmisen elämässä arvot ja todellisuus esiintyvät samanlaisina, jolloin ihminen on kyennyt muokkaamaan elämänsä sellaiseksi, että se vastaa omaa arvomaailmaa. Toisaalta arvot ovat liikkeessä olevia ja muuntuvat elämänmahdollisuuksien mukaan. Mikäli elämään ilmestyy äkillinen ja negatiivinen elämänmuutos, se repii kuilun arvojen ja todellisuuden väliin, sanoo Hänninen (Mt., 65–66). Tällöin elämän arvoja on pohdittava uudelleen.

Arvot kertomuksissa näyttäytyvät kertojien suhteessa yhteiskuntaan ja muihin – yleensä parempiosaisiin. Kertomusten ihmiset näkevät itsensä pääsääntöisesti olosuhteiden uhreina,

jotka kuitenkin uutterasti yrittävät selviytyä. Monet heistä kertovat, miten yhteiskunnan menestyjästä tuli köyhä ja miten tämän jälkeen on suuren työn kautta saavutettu lähes hyväksyttävä olotila. Tässä uudessa olotilassa huomionarvoista on, että tällöin esille nostetaan se taloudellinen niukkuus, jossa kuitenkin selviydytään ja jopa nautitaan elämästä. Erilaiset keinot parantaa ankeaa ja niukkaa taloustilannetta tuovat onnistumisen kokemuksia ja vahvistavat köyhän kokemusta arvojen mukaisesta elämästä. Arvokkaana ja hyvänä kirjoittajat pitävät omia selviytymistaitojaan ja kekseliäisyyttään. He arvostavat luontoa ja osaavat hyödyntää sen antimia.

Äskettäin oli työn ja yrityksen hautajaiset. Ei meillä ollut niihin asioihin mitään sanomista.

Niin vain tapahtui kuin painajaisessa. (...) Korot vain nostettiin taivaisiin ja devalvaatiotsunami vyöryi yhtenä yönä meidän yli. Se pyyhkäisi meidät hetkessä nollan huonommalle puolen ja viiden vuoden velkajärjestelyyn. Auttajat ja kriisiapu vaikenivat.

(...) Lasken robottimaisesti rahat joka päivä ja kirjaan menot ja sähkömittarilukeman vihkooni. Mihin minun eläke ja miehen pieni päiväraha riittää? Sähkö, puhelin ja auto on pakko pitää, itse kasvattamia perunoita ja porkkanoita, metsästä marjoja ja sieniä. (...) Yksinkertaisuus palaa taloon. (...) Myönteisesti ajatellen säästymme rikkamoitumiselta.

Nainen 60 vuotta.

5.6 Sisäinen tarina ja toiminnan intentio

Sisäistä tarinaa voidaan pitää ihmisen toiminnan ymmärtämisen perusteena, toteaa Hänninen (1999). Tarinallisissa lähestymistavoissa tukeudutaan niihin teorioihin, jotka katsovat ihmisen tekemisiä intentionaalisina, päämäärätavoitteellisina toimintoina. Hänninen sanoo, että kyse ei ole kausaalisesta ilmiöstä, vaan toiminta on ymmärrettävä intentioidensa nojalla. Tällöin ajatellaan, että esimerkiksi köyhyydestään kärsivä ihminen pyrkii toteuttamaan sellaista toimintaa, joka johtaa köyhyydestä ulospääsyyn. Toiminta voi kuitenkin muuttua keskittymään köyhyydessä selviytymiseen, mikäli koetettu toiminta ei ole tuottanut toivottua lopputulosta. Toisin sanoen, ihminen pyrkii toiminnallaan saavuttamaan jonkin tietyn asiantilan. Kertomuksissa toiminta ja sen päämäärä ovat osa suurempaa tarinaa. Näin yksittäiset teot liittyvät osaksi tarinallista kokonaisuutta. (Mt. 67–68.)

Aineistossa on monia mainintoja niistä tavoista, joiden avulla köyhyydestä pyritään tekemään siedettävää. Köyhyyskirjoittajien arjen selviytyminen on täynnä päämäärätietoista toimintaa.

Köyhyys on paitsi taidetta niin tiedettä. Taidetta se on kun pitää olla taitoa etsiä jokapäiväistä ruokaansa. Taitoon tarvitaan luovuutta. Luovuus kuvastuu taiteena löytää ruokaa. Tiedettä on köyhyys, kun pitää osata etsiä lähteitä, kohteita, joista voisi saada rahatta ruokaa. Nainen 60 vuotta.

Ulospääsyä köyhyydestä ei tunnu olevan suomalaisen yhteiskunnan asettaman köyhyysloukon vuoksi. Yhteiskunnan taholta otetaan heti pois jostakin tuesta, jos vähävarainen sattuu saamaan lisätuloja jostakin. Tukien anominen on osa päämäärätietoista toimintaa, jonka tarkoituksena on tehdä köyhyydestä edes siedettävämpää. Ne kirjoittajat, jotka kertovat olevansa niin sanottuja perintököyhiä, toteavat, ettei köyhyydestä pääse eroon edes työn ja koulutuksen kautta. Tällöin päämääränä on elämisen parantumisen sijaan siinä selviytyminen. Perintököyhyydellä kirjoittajat tarkoittavat sitä, että he ovat alenevassa polvessa jo toisia tai kolmansia köyhiä sukupolvia suvussaan. Näitä elämiä tuntuu koettelevan jokin pieleen menemisen kierre.

Elämäni alun elin monella tavalla köyhässä ympäristössä, oli aineellista ja henkistä köyhyyttä sekä myös puutetta rakkaudesta. (...) Elämäni eksyneet miehet ovat antaneet minulle lapset, mutta aineellisesti en ole heistä mitään hyötynyt. (...) Historia toistaa itseään: yhtä tyhjätaskuna kuin itse kuusikymmentäluvulla tulin Helsinkiin, ovat hekin (lapset) joutuneet itsenäisen elämänsä aloittamaan takanaan lapsuus yksinhuoltajan kanssa vuokrassummissa. (...) Vuosi sitten, siinä vaiheessa, kun elämäni oli periaatteessa ihan hyvin, sairastuin työuupumukseen ja masennukseen. (...) Olen paljon ajatellut mennyttä elämäni, ja miettinyt, mitä olisi pitänyt tehdä toisin. (...) Olisi pitänyt löytää se kunnollinen mies, jonka kanssa olisin koko elämäni elänyt ja jonka kanssa voisin odottaa vanhuutta taloudellisista huolista vapaana. Nainen 60 vuotta.

5.7 Sisäinen tarina muovaa emootioita

Hänninen (1999) jatkaa Vygotskin ajattelua sanoessaan tarinan sisältävän aina niin kognitiivisen kuin emotionaalisenkin komponentin. Nämä komponentit ovat toisistaan erottamattomat. Tässä emootioiden ajatellaan peilaavan ihmisen inhimillistä, kulttuurista olemisen tapaa. Emootiot ovat osa tarinafunktioita, joissa ne tulkitsevat esimerkiksi tilanteita, tapahtumien selityksiä ja arvoja. Hänninen tulkitsee emootioiden olevan intentionaalisia. Tällä hän tarkoittaa, että emootioita voidaan tarkastella tietynlaisina asioiden tulkintoina suhteessa ihmisen omiin tarpeisiin ja pyrkimyksiin. Emootiot ovat tahdonalaisen kontrollin ulkopuolella, sillä ihminen ei esimerkiksi kykene halutessaan lopettamaan suremista jostakin asiasta tai pystyvän iloitsemaan jostakin asiasta vain päättämällä tehdä niin. Emootioita on kuitenkin mahdollista säädellä, kun muokataan tilanteen tulkintaa. Tällöin tarina sisältää havaintojen käytön sijasta tilannetta koskevaa tulkintaa. Hänninen toteaaakin, että sisäisen tarinan määrittämä tulkinta elämäntilanteesta muovaa siihen liittyviä emootioita. (Mt., 68–69.)

Hännisen (1999) mukaan sisäinen tarina ja emootiot kytkeytyvät vahvasti myös ajallisuuteen. Ihminen muokkaa sisäistä tarinaansa menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta käsin. Menneisyyden muovaamiseen liittyy usein sellaisia tunteita kuin katumus ja syyllisyys. Niistä on mahdollista vapautua, kun menneisyyden tarinaa muovataan uudelleen. Toivo, epätoivo sekä pelko ruokkivat tulevaisuuden tarinaa, jossa tulevaisuus nähdään epävarmuutena. Sisäisen tarinan avulla on mahdollista luoda ikään kuin visio tulevaisuudesta. Tulevaisuuden visio sisältää pohdinnan nykyisyydestä, sen uhista ja mahdollisuuksista. Nykyisyyttä ja sen tilanteen tuottamaa tuskaa on Hännisen mielestä mahdollista käsitellä sisäisen tarinan avulla. Näin voidaan nykyisyys ehkä nähdä väliaikaisena tilana, joka muuttuu tulevaisuudessa paremmaksi. (Mt., 69.)

Sisäisen tarinan suhde emootioihin on Hännisen (1999) mielestä kaksisuuntainen. Samaan aikaan kun tarina muokkaa tunteita, tunteet muovaavat sisäistä tarinaa. Näistä on mahdollista syntyä esimerkiksi masennuksen kierre, mikäli sisäiseen tarinaan poimitaan

vain sellaisia asioita, jotka ovat negatiivisia. Muovatuista sisäisistä tarinoista on vaikeaa päästä irti, sillä uuden tarinan rakentaminen itsestä ei ole tahdonalainen asia, toteaa Hänninen. (Mt., 70–71.)

Emootiot ovat aineistossa helposti paikannettavissa. Ne ovat kirjoittajien tunteita, joissa menneisyys, nykyisyys ja kuvat tulevaisuudesta kohtaavat. Pääsääntöisesti kirjoittajien tunteet kohdistuvat nykyisyyteen. Menneisyyden tunteet näyttäytyvät sen mukaan, onko köyhyys tullut elämään vasta lähiaikoina, vai onko se ollut aina paikalla. Ne myös selkeästi vaikuttavat nykyisiin tunteisiin köyhyydestä. Esimerkiksi yrittäjät, joiden yritykset kaatuivat 1990-luvun laman aallossa, ovat pääosin katkeruuden vallassa. Heidän tunteensa kiertävät negatiivista kehää, eikä kirjoituksissa näy tietä siitä ulos.

Kun 70-luvun alusta 90-luvun alkuun jouduin katsomaan kalenterista, milloin ehdin käydä parin viikon tripillä Floridassa, jouduin pankkikriisin ajoista alkaen katsomaan kukkarostani, milloin minulla on varaa käydä keskikaupungilla. Viha ja katkeruus kasvavat korkoa jo kolmannessa sukupolvessa. Siinä jäävät ollilat ja liliukset ihmetyksen sormi hämmästyksen suussa taivastelemaan kun verenpunainen aamurisko herättää eikä tyynyn alla olevilla miljardeilla olekaan mitään tekoa. Yksinäisyydessä katkeruus ottaa joskus vallan. (...) Minulta riistettiin mahdollisuus toteuttaa suunnitelmiani. Koko byrokratian täyslaidallinen nousi minua vastaan. Mies 60 vuotta.

6. IKÄÄNTYMINEN JA ELÄMÄNLAATU

Tutkimuksen toinen pääulottuvuus on köyhyyskirjoituksista löytyvä elämänlaatu. Köyhyydessä eläminen tarkoittaa usein valtavirrasta poikkeavaa tapaa, mutta myös mahdollisuuksia elää, jolloin on perusteltua paneutua kirjoituksiin tästä näkökulmasta, ja tutkia, millaisena aineiston kirjoituksissa elämänlaatu näyttäytyy ja mitä siitä kerrotaan. Tutkijaa kiinnostaa, millaiset asiat kirjoituksista on mahdollista tulkita elämänlaatua lisääviksi seikoiksi ja mitkä asiat elämänlaatua puolestaan vähentävät.

Ikääntyviin kohdistuu tutkimuksellista mielenkiintoa ympäri maailmaa. Heidän elämänlaatuunsa on kiinnitetty yhä enemmän huomiota. Ikääntyvien elämänlaatu kiinnostaa tutkijoita, koska esimerkiksi Britanniassa yli kuusikymmentä vuotta täyttäneiden lukumäärä on lisääntynyt viimeisen 50 vuoden aikana lähes neljänneksen, sanoo Bowling (2005, 1). Tämä ikääntyneiden yhteiskuntien ilmestyminen on luonut kiinnostuksen tutkia ikääntyvien elämänlaatua, jotta heidän vanhenemiseensa voitaisiin yhteiskunnallisesti resurssein varautua. Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään varautumisesta, vaan kyseessä on myös mittava taloudellinen mahdollisuus. Kuten Bowling (Mt.) sanoo, ikääntyvillä on yhteiskunnassa huomattavia taloudellisia resursseja. He voivat ostaa palveluja itselleen, ja heillä on poliittista valtaa vaikuttaa, mikäli he liittyvät ajamaan yhteisiä asioitaan.

6.1 Laadukas ikääntyvä elämä

Elämänlaadun käsitteestä on Gilhoolyn ym. (2005, 14) mukaan olemassa monenkirjavia määritelmiä, ja he sanovat esimerkiksi WHO:n (*World Health Organization*) määrittävän elämänlaadun yksilön kulttuurilähtöiseksi näkemykseksi omasta elämäntilanteestaan ja mahdollisuuksistaan vaikuttaa siinä yhteiskunnassa missä hän elää. Monet määritelmät tekevät elämänlaadun käsitteestä kompleksisen, ja usein se liitetään yhteen hyvinvoinnin (*wellbeing*) kanssa. Tämän vuoksi niitä käsitellään tässä tutkimuksessa yhtenä, samaa tarkoittavana käsitteenä. Yleisesti elämänlaadussa ja hyvinvoinnissa on kyse siitä, millaisena ihmiset kokevat elämänsä ja miten he tulkitsevat sitä. Jopa samoissa oloissa

elävät ihmiset tulkitsevat elämäänsä eri tavoin. Tässä yhteydessä viitataan usein Easterlinin paradoksiin, sanovat Moisio ym. (2008, 26). Sillä tarkoitetaan maan elintason ja subjektiivisen hyvinvoinnin välistä positiivista yhteyttä. Paradoksaalisen tästä tekee se, etteivät hyvinvoinnin tuntemukset enää lisäänty, kun maa ylittää tietyn elintason rajapinnan. Kun elintaso ylittää rajan, jossa ihmisten perustarpeet tyydyttyvät, siirtyvät ihmisten toiveet hyvästä elämästä aineellisista ominaisuuksista muun muassa ihmissuhteisiin, onnellisuuteen, terveyteen ja mielekkääseen tekemiseen. Tästä syystä ihmisten elämänlaatua ei voida mitata pelkästään esimerkiksi bruttokansantuotteen avulla, vaan tarvitaan myös muita mittareita. (Mt.)

Elämänlaatu ei ole mikään uusi käsite tai ilmiö, vaikka kiinnostus sitä kohtaan nyt onkin lisääntynyt. Siitä löytyy Gilhoolyn ym. (2005, 15–17) mukaan tutkimuksia ja kirjoituksia jo antiikin ajoilta lähtien. Elämänlaadulle ei heidän mukaansa löydy yhtä ja tyhjentävää määritelmää, vaan se koostuu erilaisista kokoonpanoista, joihin vaikuttavat muun muassa yksilön omat ominaisuudet, ympäristö ja yhteiskunnan resurssit. Elämänlaatuun ikääntyessä vaikuttaa lisäksi kokemus ikääntymisestä, eläkkeelle jäämisen ehdot ja terveys, unohtamatta sosioekonomista tilaa. Higgsin ym. (2005, 41) mukaan myös sukupuoli ja vanhuusiän kohta vaikuttavat koettuun elämänlaatuun. Heidän mukaansa naisten elämänlaatu näyttäytyy huonompana kuin miesten ja ’nuorien vanhojen’ parempana kuin ’vanhojen vanhojen’.

Elämänlaatua tutkittaessa siihen liitetään usein sellaista termistöä, kuten onnistunut vanheneminen (*successful ageing*) ja myönteinen vanheneminen (*ageing positively*). Näihin termeihin on samat lähestymislähtökohdat, kuin itse elämänlaadun termiinkin. Ne lähestyvät aihettaan fyysisistä, emotionaalisisista, kognitiivisista ja sosiaalisista lähtökohdista käsin, kuten esimerkiksi Latinalaista Amerikkaa ja Eurooppaa koskeva tutkimus ikääntyvien onnistuneesta vanhenemisestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä tekee. Tutkimuksessa otetaan huomioon muun muassa ikääntyvän tähänastinen elämäntilanne ja kokemukset sekä se, miten ikääntyvät itse määrittelevät hyvinvointinsa. (Fernández-Ballesteros ym. 2010, 41–42.)

Tutkiessaan ikääntyvien elämänlaatua, Bowling (2005) sai määriteltyä niitä ulottuvuuksia joita hyvään elämään sisältyy. Hänen tutkimuksensa mukaan hyvä elämälaatu vaatii toteutuakseen sosiaalisia suhteita muihin ihmisiin, osallistumista yhteiskuntaan, terveyttä, psyykkistä hyvinvointia, riippumattomuutta muista ja taloudellista turvaa. Sukupuolet vastasivat Bowlingin tutkimuksessa elämänlaadun kysymyksiin eri tavoin ja naiset painottivat sosiaalisia ulottuvuuksia enemmän kuin miehet. Miesten hyvän elämänlaadun tekijöitä olivat useimmiten taloudelliset seikat sekä riippumattomuus. Terveiden vaikutus elämänlaatuun painottui vasta myöhemmässä vanhuudessa olevilla. Elämänlaatua tutkiessaan Bowling myös kysyi tutkittaviltaan asioista, jotka heidän mielestään vähensivät tunnetta hyvästä elämänlaadusta. Eniten elämänlaatua huononsivat vastaajilla huono terveys ja toimintakyvyn puute sekä epämieluisa asuinympäristö. Myös taloudellinen puoli nostettiin esille. Vastaajien keskuudessa tärkeimmiksi elämänlaadullisiksi tekijöiksi nousivat hyvä terveys sekä sosiaaliset suhteet. (Mt. 68–81.)

Elämänlaadun huonoksi kokemisen ominaisuuksiin Victor & Scharf (2005, 100-101) listaavat sosiaalisen eristäytymisen sekä yksinäisyyden. Tutkimukset (esim. Bowling 1995) ovat osoittaneet, että läheiset kontaktit muihin ihmisiin – erityisesti omiin sukulaisiin ja perheeseen – tuottavat ja ylläpitävät hyvää elämänlaatua. Victor & Scharf sanovat sosiaalisen osallistumisen tukemisen ja yksinäisyyden torjumisen olevan mahdollisesti avain hyvään elämänlaatuun vanhuudessa. Tätä on vaikeaa toteuttaa esimerkiksi kuusikymppisten ikääntyvien, eläkettä lähestyvien työttömien ihmisten keskuudessa, sillä kuten myös Victor & Scharf toteavat; syrjintä kohdistuu usein juuri ikääntyneisiin työttömiin, joilla ei ole mahdollisuuksia enää päästä työmarkkinoille. Heidä työntantajat systemaattisesti syrjivät työpaikkoja täyttäessään. Näin heidät saatetaan ulossulkea yhteiskunnasta, jossa työ on merkittävä identiteetin tuottaja. (Mt.)

Säännölliset sosiaaliset kontaktit perheeseen, ystäviin ja lähiympäristöön toimivat Victorin & Scharfin (2005, 107) mukaan ehkäisevinä tekijöinä sosiaaliselle eristäytymiselle. Suurimmassa riskiryhmässä eristäytyä ovatkin heidän mukaansa lapsettomat ihmiset, sekä he, joilla ei ole lähisukulaisia tai ystäviä. Heidän yhteydenpitonsa lähiympäristöön oli vähäistä. (Mt.) Sharf & Smith (2004, 162–179) ovat hahmotelleet ikääntyvän ihmisen sosiaalisen eristäytymisen tyypin tunnusmerkit. Ne täyttyvät, kun ikääntyvällä ei ole

perhettä ollenkaan tai hän on yhteydessä perheeseensä harvemmin kuin kerran viikossa, hänellä ei ole ystäviä tai hän on yhteydessä ystäviinsä harvemmin kuin kerran viikossa tai hänellä ei ole viikoittaisia kontakteja naapureihinsa tai lähiympäristöönsä. Näiden kolmen ulottuvuuden täytyessä on ikääntyvällä erityisen suuri riski syrjäytyä yhteiskunnasta sosiaalisesti. Eristäytyminen tuottaa yksinäisyyden tunteita ja vaikuttaa siihen, miten yksilö kokee elämänlaatunsa tason. Yksinäisyys vähentää elämänlaatua. (Mt.)

Ikääntyvien sosiaalinen osallistuminen poikkeaa nuoremman kansalaisen tavasta osallistua. Osallistuminen ja kontaktit toisiin ihmisiin tapahtuvat ikääntyvillä Bowlingin (2005, 172) mukaan lähinnä päiväsaikaan. Kun ilta pimenee, aktiviteetit ulkomaailmaan vähenevät ja ikääntyvät pysyttelevät kotonaan. Tämä johtuu usein esimerkiksi väkivallan pelosta tai siitä, ettei kunnollista julkista liikennettä ole saatavilla. Yksi eristäytymistä ehkäisevä asia on oma auto ja mahdollisuus sen käyttöön. Auto ja liikkumisen mahdollisuus osallistaa yhteiskunnan toimintaan tehokkaasti. (Mt.) Tämä näkyy esimerkiksi Suomessa, missä julkista liikennettä haja-asutusalueella vähennetään ja lopetetaan jatkuvasti. Se asettaa pienten paikkakuntien ikääntyvät autottomat asemaan, jossa on lähes mahdotonta osallistua ja olla sosiaalisesti aktiivinen. Eristäytyminen yhteiskunnasta voi alkaa siten ikääntyvän tahdon vastaisesti, johtuen siitä, ettei liikenteellistä mahdollisuutta osallisuuteen ole.

6.2 Sosiaalinen osallistuminen ja aktiviteetti

Eläkkeelle jäätyä, ikääntyvän elämisen malli menee uusiksi, sillä aiemmin työ on sanellut päivärytmin. Periaatteessa tällöin ihmisellä olisi aikaa ja mahdollisuuksia antaa suuria panostuksia paikallisyhteisöihin, ja näin ottaa osaa aktiivisesti yhteiskuntaan, toteaa Bowling (2005, 93). Tällainen osallistuminen mahdollistaa ystäväpiirin laajentamisen tai vaikkapa yksinäiselle elämäkumppanin löytymisen. Osallistumisella on suuri merkitys elämänlaadun hyväksi kokemiselle, sillä sen avulla yhteys muihin säilyy, eikä esimerkiksi yksinäisyys vaivaa niin paljon. Osallistumisen merkitys on Bowlingin mukaan erityisen tärkeää niille ihmisille, jotka asuvat yksin. Osallistuminen estää syrjäytymistä yhteiskunnasta. Sosiaalinen osallistuminen muodostuu sosiaalisten suhteiden kautta, sillä mitä enemmän ikääntyvällä kansalaisella on ympäristöönsä, sukulaisiinsa ja ystäviinsä kontakteja, sen aktiivisemmin hän osallistuu yhteiskuntaan. Tärkeää sosiaalisissa suhteissa

on myös se, että tarvittaessa perhe auttaa, ikääntyvällä on ystäviä, joita hän tapaa, saa heiltä käytännön apua jos tarvitsee ja on heihin yhteydessä. Hänellä on myös muita lähellään, joista on seuraa. Myös lemmikki tuottaa sosiaalisia suhteita ja osallistaa ympäristöön. (Mt.)

Bowlingin (2005) mielestä sosiaalisten suhteiden merkitys näkyy ikääntyvällä aktiivisuudessa ja sosiaalisten roolien rakentumisessa. Sosiaaliset roolit näyttäytyvät usein aktiivisella osallistumisella muun muassa vapaaehtoistyön ja muunlaisen auttamisen kautta. Myös paikalliseen toimintaan osallistuminen tuottaa merkityksellisiä rooleja ja kokemuksia. Tällaista on esimerkiksi osallistuminen kunnallispolitiikkaan. Aktiivinen ikääntyvä kansalainen lomailee ja osallistuu esimerkiksi kulttuuritapahtumiin. Mikäli hänellä on lemmikki, hän ulkoiluttaa sitä ahkerasti. Tällainen aktiivinen osallistuminen ja roolien ottaminen lisäävät elämänlaatua. Yksinäisyyden tunteet ja itseensä vetäytyminen puolestaan vähentävät osallistumista ja heikentävät sosiaalisia suhteita. Tällöin ne myös vähentävät kokemusta elämänlaadusta. Sosiaalisilla suhteilla on siten merkittävä osuus elämänlaadun mittaamisessa. Ikääntyvällä kansalaisella, jolla on joku, jonka puoleen voi tarvittaessa kääntyä ja jotka ovat aktiivisia osallistumisessaan, ovat myös tyytyväisimpiä elämänsä laatuun. (Mt., 114–117.)

Köyhyyskirjoittajien teksteissä yksinäisyys ja eristyneisyys olivat voimakkaampia niillä kirjoittajilla, jotka eivät eläneet parisuhteessa. Heistä usea mainitsi harrastavansa luonnossa kulkemista, marjastusta sekä kirjastossa käyntiä. Harva parisuhteen ulkopuolella elävä kertoi yhteyksistään muihin ihmisiin. Parisuhteessa elävätkin harrastivat runsaasti marjastamista, luonnossa kulkemista ja sen seuraamista, mutta he tekivät sitä yhdessä. Myös kirjastot erilaisine mahdollisuuksineen olivat parisuhteessa eläville tuttuja. Kirjastot ovat lähes kaikille kirjoittajille osa arkista elämää, johtuen sen ilmaisuudesta ja tarjonnan laajuudesta. Kirjastoista on mahdollista hankkia sekä kertomakirjallisuutta että kulttuurisia kokemuksia, joita varsinkin aineiston naiset kaipaivat. Perhe ja suku mainittiin usein, mutta taloudellinen tilanne vaikutti siihen, ettei heitä säännöllisesti tavattu tai oltu yhteydessä. Puheluihin ei ollut varaa tai puhelinta ei ollut lainkaan. Tietokonetta ei kukaan kirjoittajista kertonut omistavansa, joten sähköpostien välityksellä tapahtuva yhteydenpito oli todennäköisesti vähäistä. Moni kirjoittajista mainitsi, ettei omista tietokonetta lainkaan. Myös lähimpien suhtautuminen köyhyyteen vaikutti kontaktien tiheyteen.

Normaaliin elämänmuotoon kuuluvat myös perhejuhlat. Juhlien viettäminen on karsittu minimiin. Meidän perheessä rippi- ja valmistumisjuhlat sekä syntymäpäivät on kuitattu kakkukahveilla oman perheen parissa. Juhlat maksavat liikaa, enkä halua kutsua vieraita kotiini, koska tunnen köyhyydestäni suurta häpeää! Nainen 64-v.

Kortteja ja postimerkkejä minä kyllä toisinaan ostan ja lähettelen. Tykkään edelleen ilmoitella suvulle, että miten meillä, minulla on, menee, jaksan. Mutta hekään eivät tajua auttaa, ei edes lähettää vastakortteja ja kirjeitä. Kesällä kun nähdään, niin sanovat vaan kiitoksia muistamisestani. Nainen 60-v.

Sen lisäksi, että köyhyys rajoittaa muiden ihmisten kutsumista omaan kotiin, se rajoittaa myös muiden tekemien kutsujen vastaanottamista, ja vähentää näin köyhän ihmisen mahdollisuuksia olla kontaktissa toisiin ihmisiin. Sukujuhliin ei osallistuta, koska juhlavaatteita ei ole varaa hankkia, lahjasta puhumattakaan. Moni kirjoittaja häpeää ja piilottelee köyhyyttään, eikä myöskään tästä syystä halua osallistua. He pelkäävät, että totuus omasta taloudellisesta tilanteesta tulisi julki muiden silmille. Mutta eivät he pääsääntöisesti kuitenkaan ole passiivisia, vaan monet heistä ovat keksineet erilaisia keinoja olla yhteydessä muihin tai olla osana aktiivista yhteiskuntaa. Esimerkiksi 60-vuotias mies osallistaa itseään näin;

Pelastukseni on luonnollisesti ollut n. 200 kokoukseen ja tilaisuuteen osallistumiseni vuosittain, 18 yhdistykseen kuuluminen ja lisäksi kaupungin luottamustoimi asuntoasioissa yhdeksäntenätoista. Neljän klubin jäsenyys lisäksi pitää virkeänä miehen kuin miehen.

Vaikka osa kirjoittajista mainitsee tapaavansa muita ihmisiä, heistä moni ei mainitse mitään kontakteja muihin ihmisiin. Tällöin kirjoituksista usein on luettavissa, että asuinympäristö on maalaismainen ja välimatkat pitkiä. Ei ole autoa tai auton käyttöön ja korjaukseen, saati vaihtoon ei ole rahaa. Tällöin kontaktit muihin ovat enintäänkin satunnaisia ja päivittäisen sosiaalisen kontaktin luovat luonto ja eläimet, kuten koira tai

puutarhan asukit. Luonto monimuotoisuuksineen on monelle kirjoittajalle sekä henkireikä että mahdollisuus ruokavarastojen täydentämiseen. He ovat usein vetäytyneet lähes täysin yhteiskunnan ja muiden ihmisten välisestä kanssakäymisestä. Osalla tähän eristäytyneisyyteen kontakteja tuovat edes lapset ja naapurit;

Autoa ei ole ollut enää vuosiin. Ei ole enää bussiliikennettääkään. Elämä täytyy suunnitella parin viikon jaksoissa. (...) Joskus pääsen naapureiden kyydissä keskustaan, joskus jopa lähikaupungin isoon markettiin. Naapureita sentään on, vaikkakaan ei lähietäisyydellä. Ei ole enää televisiotakaan, ei riitä rahaa lupamaksuihin. Ei sitä ole paljon kaivannut. Kesäiset illat ollaan ulkona, hoidellaan puutarhaa, kuljeskellaan koiran kanssa. Talvella luetaan kirjoja, katsellaan lehtiä, lämmitetään taloa. Kirjastossa käyn kerran kuussa. Joskus tuon taidekirjoja, paneudun rauhassa niihin. Lapset tuovat puutarhalehtiä. Naapureilta saan vanhat Hesarit. Nainen 65-v.

Kaiken kaikkiaan osallistuminen yhteiskuntaan sekä aktiivisuus näyttävät vaihtelevan kirjoituksissa runsaasti. Se kattaa ne kansalaiset, jotka ovat vetäytyneet kuoreensa ja jotka ovat kontakteissa joko harvoin muiden ihmisten kanssa tai vain muutaman ihmisen kanssa.

Minusta on tullut erakko. Sosiaalinen olin joskus ennen. Ystäviä olisi montakin. Mutta niin hyviä ystäviä minulla ei ole, että voisin tarjota vain lautasellisen kaurapuuroa ja omakekoisen sämpylän. Nainen 65-vuotta.

Toisessa ääripäässä ovat jatkuvat aktiiviset kontaktit muihin ja sen ymmärtäminen, että muiden ihmisten seurasta on mahdollista saada ainakin lohtua ja hyväksyntää;

Löysin uuden liikuntamuodon: kerään pulloja ja olen tutustunut muihin pullonkeräajiin. Meitä on oikea ammattikunta. En häpeä pullonkeruutani, pidän sitä hyötyliikuntana. Eipähän tarvitse kalliita kuntosaleja ja on joku päämäärä. Kun löytää pullon tai tölkin, on kuin olisi saanut lottovoiton. Monet nuoret ovat ystävällisiä pullonkerääjille, antavat

pullonsa ihan käteen. Toinen liikuntamuoto on sitten leipäjono. Ensimmäinen kerta leipäjonossa oli vaikein. Nyt sielläkin on jo tuttuja. Nainen 62-v.

6.3 Fyysinen ja psyykinen terveydentunne

Hyvä terveys on suuri lahja, jota kannattaa vaalia. Terveiden pettäminen onkin suuri uhka köyhän ihmisen taloudelle. Rahattoman on vaikeaa saada kunnollista hoitoa. Jopa silmälasien uusiminen on rahasta kiinni. Nainen 64 vuotta.

Fyysistä terveyttä lähestytään Bowlingin (2005) tapaan, jossa sen nähdään koostuvan kuudesta osa-alueesta. Tällöin fyysinen terveys on kokemusta siitä, miten oma terveys koetaan suhteessa muiden terveyteen. Se on kokemusta terveydestä ja hyvän terveydenhuollon saavuttamista. Se nähdään selviytymis- ja toimintakykynä sekä riittävänä terveytenä, jotta voidaan ajaa autoa. Fyysinen terveys näyttäisi nojaavan riippumattomuuteen ja itsenäisyyteen, jotka indikoivat hyvää elämänlaatua. Huono terveydentila edistää Bowlingin mukaan tunnetta huonosta elämänlaadusta. (Mt., 134-135.) Aineistossa fyysinen, koettu terveydentila koetaan pääsääntöisesti huonoksi suhteessa muihin. Pitkäaikaissairauksia on lähes jokaisella, eikä niiden tehokkaaseen lääkehoitoon ole varaa. Sairaudet ovat myös osalla kirjoittajista johtaneet ennenaikaiseen eläköitymiseen.

Muutamaa vuotta myöhemmin minulla todettiin sepelvaltimotauti, verenpainetauti, korkea kolesteroli, selkä oireili pahasti, fibromyalgia, mieli masentui ja ikä tuo särkeviä nivelkulumia. Jouduin olemaan paljon sairauslomalla ja lopulta jouduin jäämään eläkkeelle ennen eläkeikää. Nainen 65 vuotta.

Varattomuus heijastuu myös siten, ettei esimerkiksi erikoislääkärin vastaanotolle ole mahdollista mennä. Sairauksien lääkehoidoista myös säästetään, ja ostetaan vain ne lääkkeet, joita elämän ylläpitämiseksi on aivan pakko ostaa. Muut lääkkeet, kuten kolesteroli- ja verenpainelääkitys sekä osteoporoosiin tarkoitettut lääkkeet jäävät usein ostamatta, tai niiden käyttöön tulee rahattomuudesta johtuen pitkiäkin taukoja. Myös

silmälasit jäävät uusimatta rahan puutteen vuoksi, samoin käy hampaiden hoidon. Hammaslääkəriin mennään vasta, kun tulehdus on niin paha, ettei sen kanssa enää selviä.

Köyhän eläkeläisen ennalta ehkäisevä hammashuolto ei toimi. Eläkkeellä olevia ei oteta kunnallisen hammaslääkärin vastaanotolle. Ainoastaan särkytapauksena päivystyksen kautta. Jos menen yksityiselle hammaslääkärille, asia toimeentulossa neuvotaan kysymään lupa virkailijalta ennen käyntiä. Päätöstä tarkastuttaa hampaat ei hyväksytä. Nainen 60 vuotta.

Sairaudet eivät vielä kuusikymppisiä kirjoittajia kuitenkaan lamauta toimintakyvyttömiksi, mutta ne hankaloittavat arkea ja saavat tuntemaan epäoikeudenmukaisuutta, koska varakkaammat voivat huolehtia itsestään paremmin.

Jalkahoitoihin ja särkyihin ei ole ollut varaa ostaa voiteita ja lääkkeitä. Ihan hatuttaa, kun ne TV:ssä niin imelästi kehui Mobilatia just siihen paikkaan missä kipu on. Ja sitä kipua kun on ollut vuosia, eikä varaa mobilaattiin tms. Nainen 60 vuotta.

Autolla ajamisen kykyyn sairaudet eivät kirjoittajilla vielä vaikuta, vaan autoilua estää heillä tehokkaimmin rahattomuus. Köyhyys myös estää terveellisen ja luonnonmukaisen ravinnon hankkimisen, sillä se on kalliimpaa kuin einesruoka.

Ruokakaupassa ostaisin luomuvihanneksia, mutta niiden hinta pakottaa tekemään toisen valinnan ja on pakko syödä tehoviljelmän pakkokasvatettua tuotetta, jossa oikeasta vihanneksesta, jonka muistan lapsuuden kasvitarhasta, on jäljellä vain nimi, ei maku ja nautinto ja vitamiinejakaan ei ole samaa määrää. On pakko ostaa halvimpia eineksiä, mikä myös merkitsee epäterveellisempää vaihtoehtoa, lisäaineita ja huonompaa ruumiinkuntoa. Nainen 63 vuotta.

Myös ruokavalioon kohdistuvat rajoitteet, kuten laktoosi-intoleranssi tai keliakia vaikuttavat osaltaan varattoman ruokahankintoihin, ja sitä kautta fyysiseen terveyteen.

Ostanko tänään leivän päälle juustoa vai makkaraa, otanko halvinta lajia vai otanko hylätuotetta, jota tarvitsisin syödä? Kumpiko on halvempi ratkaisu – makkara vai juusto ja kun vielä täytyisi miettiä onko juustossa enempi kolesterolia vai onko sitä enempi kevytmakkarassa, sillä minullahan on kolesteroliarvot olleet korkeat ja joudunhan käyttämään kolesterolilääkkeitä. Nainen 61 vuotta.

Psyykkistä terveyttä Bowlingin (2005, 156) mukaan on mahdollista lähestyä kymmenen osa-alueen pohjalta. Tällöin huomio kiinnitetään erityisesti sosiaalisista rooleista nauttimiseen, henkiseen vireystilaan ja uskomuksiin. Myös positiivinen luonteenlaatu ja mukavat muistot vahvistavat psyykkistä terveydentunnetta. Eteenpäin katsomisen taito, luottamus omiin resursseihin selvitä sekä stressittömyys ja onnekkuus ennakoivat psyykkistä terveyttä. Yksinäisyyden tunteet puolestaan vähentävät koettua psyykkistä terveyttä.

Luoja yksin tietää miten jaksan enää. Mies 62 vuotta.

Aineistossa korostuu miesten kohdalla voimakas katkeruus yhteiskuntaa ja sen toimintamalleja kohtaan. He jaksavat kuitenkin taistella paremman tulevaisuuden puolesta, vaikka mieli masentuukin. Miesten kirjoituksissa omista tunteista ei paljon puhuta, vaan tuska kohdistuu yhteiskuntaan yleisesti. Poikkeuksen tekee Mies 60 vuotta, joka sanoo suoraan, että

(...) minä lannistuin elämäni ensimmäisen hautajaispuheen jälkeen 57-vuotiaan naisen arkun äärellä.

Masennuksen ja arvottomuuden tunteista naiset puhuvat avoimemmin.

Päivät, viikot ja kuukaudet kuluvat. Oma syvä depressioni alkaa helpottaa kevään ja kesän kuluessa. Pala palalta kykenen kokoamaan elämäni sirpaleita jonkinlaiseksi möykyksi. En vielä elä, mutta olen olemassa. Nainen 62 vuotta.

Nyt on mieli synkkä, miehellä vielä synkempi. En tiedä mitä hautoo puhumattomassa päässäni. Minun on pakko jaksaa pönkittää kahta elämää eteenpäin vähillä voimilla ja pienellä eläkkeellä ja vielä pienemmällä miehen sairauspäivärahalla. Nainen 60 vuotta.

Naisetkin tosin osaavat arvostella yhteiskuntaa siitä, ettei ikääntyville taata välttämättä edes inhimillistä toimeentuloa;

Matkalla kotiin mietin ties monennenko kerran, kuinka on mahdollista, että tässä maassa ei muka ole rahaa ohjata eläkkeiden korottamiseen. Eikö ole lisäresursseja, jolla saisi edes jonkinlaisen inhimillisen elintason, ettei tarvitsisi ruokakaupassa kaivaa eläinten ruuaksi tarkoitettuja laareja? Nainen 66 vuotta.

Monia olosuhteisiinsa sopeutuneita kirjoittajia yhdistävät onnelliset lapsuusmuistot. He ovat sopeutuneet nykyiseen köyhyystilanteeseensa ja yrittävät tulla siinä toimeen mahdollisimman hyvin. Parisuhde sekä lemmikkieläin yhdistyvät monen kohdalla nykyiseen tyytyväisyyteen. Vähälläkin tulee toimeen. He myös suhtautuvat tulevaisuuteensa selkeästi valoisammin kuin masentuneet tai katkerat köyhyyskirjoittajat.

Taas istumme kuistilla, koira ja minä. Taas on yksi päivä saatu iltaan. Tässä on hyvä istua ja mietiskellä. (...) Haaveet eivät maksa mitään eivätkä muistot. Joskus olen melkein onnellinen. Nainen 65 vuotta.

Yksinäisyys vaivaa monia kirjoittajia, mutta siitä ei kukaan puhu suoraan. Se näyttäytyy kertomuksissa rivien välistä, muun muassa mainintoina pitkistä välimatkoista muihin ja häpeästä kertoa sukulaisille tai ystäville että on köyhä. Tällöin vetäydytään ja eristäydytään muista. Uskonnolla on vahva merkitys monelle kirjoittajalle. Sen avulla köyhyyden kokemuksista ja arjen vastoinkäymisistä on mahdollista selviytyä.

Nykyisin olen eläkkeellä ja jopa 400€ saa kuukaudessa eikä kuitenkaan ole omaa asuntoa ja kunta ei auta vaan sortavat koska olen köyhä vaikka olen kristitty ja rehellinen. Lopuksi raamattu lohduttaa ettei maallinen mammona pelasta vaan kilvoittelu Kristuksen tahdon mukaan ihan uhrautumiseen asti. Mies 65-vuotta.

Monikaan kirjoittajista ei näe tulevaisuuttaan yhtään parempana, ja moni heistä miettiikin, miten vastaisuudessa ikäännyttyään tulevat toimeen, miten selviytyvät. Tulevaisuus stressaa ja ahdistaa. Toivoaan eivät kaikki kuitenkaan ole heittäneet pois.

Haluaisin, että joku silittäisi minua. Niin taas mie kehraisin. Nainen 60 vuotta.

6.4 Talouden tila, itsenäisyys ja riippumattomuus elämänlaadun osatekijöinä

Riittävät taloudelliset resurssit edistävät hyvän elämänlaadun toteutumista.

Kuusikymppisistä ikääntyvistä köyhyyskirjoittajista osa on jo eläkkeellä ja viimeisetkin heistä aloittavat eläkeajan piakkoin. Bowlingin (2005, 175) mukaan Britanniassa täyden eläkkeen saajista suurin osa on miehiä. Näin siksi, että lasten teko ja kasvatus ovat pääosin olleet naisten harteilla, jolloin miehillä on ollut mahdollisuus tehdä työtä koko työikänsä kun naiset ovat olleet pitkiäkin aikoja kotona. Myös naisten palkat ovat pienempiä kuin miesten. (Mt.) Sama pätee myös Suomessa, missä nykyisten ikääntyneiden naisten pienet

eläkkeet johtuvat usein siitä, että he ovat olleet pitkiä aikoja kotiäiteinä tai he ovat esimerkiksi tehneet matalapalkka- tai pätkätyötä.

Eläkeläisyyteen yleensäkin liittyy riski köyhtyä. Etenkin naisten eläkeläisyys ennustaa köyhyyttä. Suuremmalla eläkkeellä on mahdollista elää laadukkaampaa vanhuutta. Eriarvoisuus sosiaaliluokissa näkyy myös ikääntyvien aktiviteeteissa, joissa varakkaampi ikääntyvä voi halutessaan esimerkiksi viettää talvensa etelän lämmössä (Karisto 2008), kun köyhemmällä ikääntyvällä on vähemmän vaihtoehtoja eläkepäiviensä viettoon. Sosioekonominen asema ikääntyvän elämässä vaikuttaa etelän matkojen lisäksi myös tavalliseen arkipäivään. Köyhällä ikääntyvällä ei välttämättä ole mahdollista viettää edes Haarnin (2010) tutkimaa aktiivisen eläkeläisen elämää. Bowlingin (2005, 177–179) mukaan on tavallista, että ihmisen tulot putoavat eläkkeelle jäädessä, mutta se yksin ei ennusta huonoa elämänlaatua. Varallisuus yksin ei tuota hyvää elämänlaatua, vaan siihen vaikuttavat myös muut tekijät. Se tosin vaikuttaa tiettyyn pisteeseen asti, mutta ei sen jälkeen. On helppoa esimerkiksi parantaa elämänlaatua auton avulla - ja sen puuttuminen saattaa alentaa elämänlaatua – mutta jos ei kykene ajamaan autoa, se heikentää elämänlaatua enemmän kuin että autoa ei ole. (Mt.)

Taloudellisten olosuhteiden vaikutusta elämänlaatuun lähestytään Bowlingin (2005) ajattelun mukaisesti. Tällöin taloudelliset olosuhteet muodostuvat riittävästä tuloista suhteessa muihin, riittävästä odotettavissa olevista eläketuloista sekä riittävästä odotettavissa olevista täydentävistä tuloista. Lisäksi tärkeitä ovat riittävä asumisen taso, ja että on varaa maksaa laskut, on varaa välttämättömiin hyödykkeisiin, on varaa käyttää autoaan, on varaa palkata apua ja korjata asuntoaan, on varaa harrastuksiin, ajanvietteisiin ja lemmikin pitoon, sekä on varaa lomailuun ja väillä luksukseen. (Mt. 187.)

Riippumattomuus on mahdollista nähdä synonyyminä itsenäisyydelle. Itsenäisyyden ja riippumattomuuden kokemuksissa on Bowlingin (2005) mukaan kyse siitä, miten hyvin ihminen kykenee huolehtimaan itsestään, ja onko hän riittävän hyvässä kunnossa, jotta tuo riippumattomuus muista on mahdollista säilyttää. Myös näkökulmat siihen, kykeneekö itse tekemään mitä haluaa ja voiko tehdä niin kuin haluaa, ovat relevantteja. Itsenäisyyden ja

riippumattomuuden alueella käsitellään myös kykyä ajaa autoa. Niin kuin aiemmin tekstissä todettiin, on eri asia, onko ihmisellä autoa ja voiko hän ajaa sillä. (Mt. 199.)

Aineiston kirjoittajat kokevat tulonsa pääsääntöisesti huonoiksi suhteessa muihin. Useat kirjoittajat ihmettelevät, miksi heidän eläketulonsa on niin pieni, kun joku entinen ison yrityksen toimitusjohtaja saa niin paljon eläkettä tai palkkaa.

Miksi minulle tulee eläkettä 900 euroa kuussa, miehelle paljon vähemmän, miksi sinulle 5000 euroa. Nainen 60 vuotta.

Onhan noita isopalkkaisia. Ainakin Tampereen kaupungin pormestarin palkka 12,500 euroa/kk. Apulaispormestari 5,500 euroa/kk. Kaupunginjohtaja 11,850 euroa/kk. Ilmoittivat Aamulehdessä 2.8.2006. tasan ei käy onnenlahjat. Mutta kun sairastun, minun on mentävä sosiaalihuoltoon hakemaan toimeentulotukea. Nainen 60 vuotta.

Kirjoittajat eivät suoriudu kunnolla erääntyvistä laskuistaan, eivätkä kykene ylläpitämään yhteiskunnassa yleiseksi luokiteltavissa olevaa peruselämää harrastuksineen ja osallistumisineen.

Eläke on tällä hetkellä 726€ ja vuokra on 511€ ja kulutusluottoihin menee kk:ssa n. 200€. Tilanne pahenee koko ajan. Ostovoima pienenee ja pienenee. Olenkin sanonut: ”Älkää jääkö eläkkeelle, kuolette nälkään!” Nainen 61 vuotta.

He vertailevat usein ostokykyyään suhteessa ystäviin ja sukulaisiin, ja toteavat sen huonoksi. Tämä osaltaan lisää häpeää ja eristää kansalaista muista ihmisistä.

Onko köyhyys sitä, etten kehtaa kertoa ystävälle, että ostin housupuvun marketin alennusrekistä, kun hän ihaili sen väriä, se oli saman värinen hänen housujensa kanssa. Hän oli joskus aiemmin kertonut, ettei osta marketin vaatteita, kun niitä on kaikkien päällä.

Nainen 65 vuotta.

Hiusten hoito, eli ulkonäkö ja mielenterveys? Ei ole varaa kampaajille, leikata, siistiä, värjätä, kiharruksista ja muista puhumattakaan. Ja kuinka ne toiset ja ystävätkin näyttää ja loistaa ja kehuu kampaajilla käynneistään. Nainen 60 vuotta.

Kirjoittajat eivät myöskään kykene asumaan ja elämään haluamallaan tavalla, vaan asuminen, elämisen ohessa, on jonkinlainen kompromissien summa.

(...) kolmekymmentä vuotta vanha keittiömme kaipaisi kovin remonttia, kaksikymmentä vuotta vanha auto saa ruostua rauhassa, toivomus olisi että huonekalut ja kodinkoneet eivät rikkoontuisi koskaan. Nainen 61 vuotta.

Monet kirjoittajat sanovat saavansa muiden vanhoja tavaroita, joista tulisi olla kiitollinen. Myös asumisympäristöstä tingitään.

Köyhyys näkyy myös asumisen tasossa. Neliöitä on aina ollut liian vähän henkilöä kohden. Asuntoni varustelutaso on puutteellinen. (...) Vanha palvelijani – pyykkikone – rikkoutui. Utta en tässä elämän tilanteessa voi ostaa, joten viikottain kuljetan likapyykkiä itsepalvelupesulaan. Nainen 64 vuotta.

Kodin verhot on taas yksi kateus aihe ystäville ja suvulle. Minulla kun on vain siskoni ylijäämä verhoja. Kuinka ihanaa olisi vain mennä kauppaan, valita itse omat värit ja kuviot verhoihinsa. Nainen 60 vuotta.

Monet ovat vaihtaneet kalliin asunnon asuinkeskuksesta johonkin taajamaan, jossa asuminen on halvempaa. Tämä aiheuttaa kuitenkin osaltaan ongelmia, sillä taajamissa ja maaseudulla julkinen liikenne ei joko kulje tai sen käyttämiseen ei ole varaa. Oma autoa suurimmalla osalla kirjoittajista ei näyttäisi olevan. Heillä, kenellä auto on, ei sitä ole varaa ajaa, korjata, vaihtaa tai huoltaa.

Oma lukunsa on vanha autoni. Se on viime aikoina lakkoillut. Liikkuminen yli-ikäisellä autolla on epävarmaa. Uudempaan autoon ei ole varaa. Auto on kuitenkin välttämätön kaappa-, pyykki- ja marjareissujen takia. Asuinpaikkakunnallani on hyvin vähän yleisiä kulkuneuvoja ja etäisyydet ovat aika pitkiä. Nainen 64 vuotta.

Bensiinin hinta huolettaa kirjoittajia, vaikkakin he ovat siihen valmiita välillä panostamaan, jotta elämään saisi vähän laatua. Näyttääkin siltä, että bensiini edustaa köyhyyskirjoittajille arjen luksusta. Kun tankissa on bensa ja auto toimii, on mahdollista ajella esimerkiksi kauemmaksi sien- ja marjametsään.

(...) autokin vielä sen verran toimii, että kun rahaa liikenee bensaan niin suuntaamme marja- ja sienimetsään. Nainen 61 vuotta.

Kuusikymppiset köyhyyskirjoittajat ovat tietyllä tavalla kuitenkin itsenäisiä ja riippumattomia. Heidän fyysinen kuntonsa mahdollistaa esimerkiksi sen, että he voivat itse ulkoilla ja kulkea niin kuin itse haluavat. He suoriutuvat päivittäistoiminnoistaan vielä itse, eivätkä siltä osin tarvitse muiden apua. Itsenäisyys näkyy kirjoittajilla esimerkiksi päätöksenä eristäytyä muista tai osallistumalla toimintaan muiden kanssa. Osa heistä vetäytyy maaseudulle luonnon rauhaan, eikä tapaa muita ihmisiä. Toiset puolestaan

ryhtyvät vaikka pullonkerääjiksi ja lyöttäytyvät muiden samanhenkisten seuraan. Toisaalta itsenäisyys ja riippumattomuus ovat todellisuudessa illuusiota. On harhaa kuvitella olevansa riippumaton muista, jos ei kykene omilla tuloillaan elämään tasa-arvoista elämää muiden samanikäisten kanssa, vaan joutuu sinnittelemään lähes joka asiassa. Lähitulevaisuudessa riippumattomuus muista saattaa loppua, kun ikää tulee lisää ja pitkäaikaissairaudet etenevät, jolloin toimintakyky voi laskea.

Riippumattomuutta ja itsenäisyyttä varjostavat talouden ongelmat. Kuten moni kirjoittaja mainitsee, heidän on oltava yhteydessä jatkuvasti erilaisiin instansseihin, jotta toimeentulon pystyisi jollakin tasolla turvaamaan. Tämä tarkoittaa hakemusten ja anomusten jatkuvaa täyttämistä esimerkiksi Kelaan, sosiaalitoimistoon ja työvoimatoimistoon. Jatkuva tukien anominen on väsyttänyt useat kirjoittajista ja vienyt pohjan uskolta siihen, että hyvinvointiyhteiskunta pitää huolta kansalaisestaan.

Enää en luota virkamiehiin, pankkiin tai lainvalvojiin enkä voi antaa anteeksi, että menetin tässä taistelussa terveyteni. Täällä Suomessa vallitsevat viidakon lait (...). Nainen 66 vuotta.

Asumistuki vaihteli täysin mielivaltaisesti nollostu tuhanteen markkaan, vaikka perusteet eivät muuttuneet penniäkään. Toimeentulotukea myönnettiin samalla kaavalla. Ministeriön ohjeistus toimeentulotuen myöntäjille on silkkaa köyhien halventamista. Kaikki mitä ensin voidaan myöntää, seuraavassa lauseessa evätään. Mies 60 vuotta.

Köyhyysloukusta ei pääse pois muutoin kuin saamalla kunnollisen lottovoiton. Mutta kun ei ole rahaa edes lottokuponkiin. Työttömällä palkansaajalla on yhteiskunnan taholta perustoimeentulon takeet. Yksityisyrittäjä sen sijaan on täysin lainsuojaton. Pykälää sääätäneiden sosialistien mielestä kaikki yrittäjät ovat ökyrikkaita riistäjiä. Tulkoot toimeen omillaan... (...) Kun kysyin apua sosiaalivirastosta, he kehottivat kääntymään työvoimatoimiston puoleen. Työvoimatoimisto totesi, etteivät voi myöntää yrittäjälle työttömyystukea. Mies 62 vuotta.

7. TUTKIMUSTULOKSET

Aineistossa havaittu köyhyyskirjoittajien elämänlaatu näyttäytyy oman näköisenä ja valtavirrasta poikkeavana. Näin muun muassa siksi, että useimmat kirjoittajista ovat aloittaneet työelämän lopettamisen ja varsinaisen vanhuuden välisen aikaviipaleen paljon ikätovereitaan aikaisemmin. He ovat lisäksi joutuneet paljon ikätovereitaan aikaisemmin kohtaamaan tilanteen, jossa työ ei sanele päivärytmiä, vaan se on tehtävä itse. Tältä osin he ovat vasta eläköityviä kansalaisia edellä. He ovat jo tuottaneet rytmin elämälleen, johon työ ei ehkä ole enää kuulunut 1990-luvun laman jälkeen. Lisäksi, mikäli he pysyvät terveinä, heidän osaltaan tämän elämäntilanteen aikaviipale saattaa venyä neljäänkymmeneen vuoteen.

Köyhyys vaikuttaa kuitenkin terveydentilaan ja siitä huolehtimiseen, joten on mahdollista, että aineiston köyhyyskirjoittajat saavuttavat varsinaisen vanhuuden raihnaisuuden tilan kronologisia ikätovereitaan varhaisemmin. Toisin sanoen, heidän sekundaarinen ikääntymisensä on nopeampaa. Tällöin on mahdollista, että he siirtyvät myös aiemmin julkisten hoivapalveluiden piiriin. Julkinen hoiva saattaa parantaa heidän terveydentilaansa, jolloin käykin niin, että kolmannen iän aikaviipaleen kasvun sijasta heillä kasvaa vanhuuden ajan aikaviipale.

7.1 Köyhyydelle annetut merkitykset

Sisäisen tarinan avulla aineistosta etsittiin niitä merkityksiä, joita ikääntyvät köyhät köyhyydelleen antavat. Kirjoitetut tarinat omasta köyhyydestä ja siihen päätymisestä tuottavat kertomuksia, joissa on alku, juoni ja loppu. Kertomukset ovat pääasiallisesti kronologisia. Ne kulkevat menneestä ajasta nykyisyyteen, osa jopa kurkistaen tulevaisuuteen. Aineiston kirjoitukset ovat muodostuneet prosessimaisesti, kun kilpailuun osallistuneet ovat joutuneet itsensä kanssa miettimään syytään köyhyydelle. Suurin osa kirjoituksista on reflektoidulla tasolla. Kirjoittaja on tällöin joutunut kohtaamaan uuden elämäntilanteen, jolloin vanhat keinot eivät toimi, ja uusia olisi kehitettävä. Kirjoitusten

uudet elämäntilanteet liittyvät pääsääntöisesti itse köyhtymisen tilanteeseen ja siitä selviämiseen, mutta myös muihin elämäntilanteisiin, kuten avioeroon.

Kirjoituskilpailun sadosta osa oli runoja, joista on kustannettu runokirja. Osa tarinoista on puolestaan koottu kirjaksi, jolloin niistä on tullut todellista sosiaalista tarinavarantoa. Tarinoiden avulla kirjoittajat paikantavat itsensä suhteessa muihin, tilaan ja aikaan. Tarinat myös auttavat kirjoittajia saamaan sosiaalisesti hyväksyttävän syyn köyhyydelleen. Syyllinen ei ole hän itse, vaan se löytyy useimmiten kirjoittajan itsen ulkopuolelta. Köyhyys merkityksellistetäänkin usein tilaksi, jonka joku muu on saanut aikaan. Tällöin tämä muu on yhteiskunta kokonaisuutena, tai jokin siihen sisältyvä pienempi instanssi. Köyhyys myös nähdään nyt ja tässä -ilmiönä. Se on voimakkaasti olemassa nyt, ja tätä hetkeä kuvataan laajasti. Menneisyyden köyhyys, jos sitä löytyy taustalta, toimii selittävänä tekijänä nykyisyydelle. Tulevaisuus on avoin, eikä sitä pohdita paljoakaan.

Hännisen (1999) mukaan rooli määrittää ihmisen paikan suhteessa muihin, ja köyhyys on rooli, jota kannetaan siten, kuin se on yhteiskunnassa normatiivista. Mikäli köyhyyttä piilotellaan, se tuottaa toisenlaisen roolin, jota on pidettävä yllä, etteivät muut huomaa köyhyyttä. Näin köyhyydelle annettu merkitys roolin näkökulmasta vaihtelee aineistossa sen mukaan, miten köyhä kantaa roolinsa. Köyhyys myös tuottaa identiteettiä.

Parhaimmillaan se merkitsee köyhälle toimijaminää, jotka Hännisen (Mt.) mukaan ovat ulkomaailmaan suuntautuneita ja muuttuvia. Aina olemassa olleella köyhyydellä on ankkuroiva ja tasapainottava merkitys. Se johtuu siitä, ettei identiteettiä ole jatkuvasti tarvinnut luoda ja muokata uudelleen, kuten suurten elämänmuutosten vuoksi Hänninen (Mt.) sanoo tapahtuvan. Elämä on tavallaan pysynyt vakaana, ja jatkuva köyhyyden olemassaolo on merkkiytynyt osaksi identiteettiä.

Identiteetin osalta köyhyydellä on suuri merkitys. Näin silloin, jos köyhyys on tullut elämään odottamatta ja yllättäen. Tällöin kirjoittaja kertoo joutuneensa muovaamaan itselleen uuden identiteetin, johon köyhyys ominaisuutena sopii. Tällaisia tilanteita tapahtuu esimerkiksi yrityksen konkurssin yhteydessä sekä avioerotilanteessa, jossa toinen – yleensä nainen – on ollut kotivanhempana, ja jää näin taloudellisesti heikkoon asemaan.

Tarinat kertovat lisäksi myös kokemuksen merkityksestä. Köyhyys kokemuksena sovitetaan usein kulttuuriseen mallitarinaan, jossa köyhät nähdään nöyrinä, häpeää tuntevina, mutta myös kiitollisina kansalaisina.

Arvot ovat köyhyyskirjoittajille tärkeitä. Arvojen kautta he pohtivat suhdettaan yhteiskuntaan ja muihin kansalaisiin. Arvoihin nojataan, kun pohditaan omaa köyhyyttä ja siinä selviytymistä. Arvojen kautta pyritään kohti ideaaliminää, joka voi kirjoittajilla olla esimerkiksi tyydyttävä tapa elää ja ottaa köyhyyskokemuksistaan opiksi. Arvoa annetaan myös sille, että oppii elämään köyhydessä itsensä kanssa sovussa. Tarinoiden avulla kirjoittajat myös muokkaavat emootioitaan. Omaa tilaa tulkitaan suhteessa menneeseen ja nykyisyyteen. Myös tulevaisuus on läsnä. Menneisyyden tapahtumat saattavat tuottaa häpeän ja syyllisyyden tunteita, mutta niistä on mahdollista myös vapautua. Emootioiden kulminaatiopiste kirjoituksissa löytyy menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden risteyspisteessä. Esimerkiksi katkeruuden tunteet ovat korkeimmillaan nykyisyydessä, mikäli lähimenneisyys toi mukanaan köyhyden, eikä tulevaisuus näytä enää sitä korjaavan.

Köyhyydelle annetut merkitykset on mahdollista karkeasti jakaa sen positiivisesti ja negatiivisesti varautuneisiin merkityksiin. Negatiivisimmillaan köyhyys nähdään häpeää ja pettymyksiä tuottavana tekijänä, joka rajoittaa elämää ja osallistumista täysivaltaisena kansalaisena yhteiskuntaan ja toimintaan. Köyhyys merkitsee kirjoittajille myös huonommuutta. Huonommuus näyttäytyy, kun he vertaavat omaa elämäntyyliänsä ja mahdollisuuksiensa muihin, niin sanottuihin 'normaaleihin' kansalaisiin. Köyhyys on sinnittelyä ja selviytymisen pyrkimyksiä. Joillekin se on pysyvä olotila, toiset kokevat sen matkana jonnekin.

Positiivisimmillaan köyhyydelle annettu merkitys on sen pysyvyys. Kun köyhyys on ollut kauan jatkuvaa, jopa periytyvää, ja siihen on totuttu, se on mahdollista nähdä jopa elämää ankuroivana tekijänä. Ikään kuin 'maailma muuttuu, köyhyys pysyy' -ajatuksena. Köyhyys saa kirjoittajilta mainintoja myös luovuuden lähteenä, sillä vähäinen varallisuus ruokkii mielikuvitusta ja tuottaa uudenlaisia tapoja selviytyä. Näin se nähdään myös

mahdollisuutena kehittää itseään. Näin ajattelevat kirjoittajat kokevat olevansa selviytyjiä, ja tällöin köyhyys on luonut elämään eräänlaisen alakulttuurin leiman. Köyhien keskinäiset erot tavassa elää ovat pieniä ja heidän tapansa selviytyä ovat samankaltaisia.

Kaiken kaikkiaan köyhyydelle annettu merkitys on moniulotteinen. Se merkityksellistetään ajallisesti, siihen vaikuttavat emootiot ja arvot, ja se muuttaa kansalaisen identiteettiä, mikäli köyhyys ei ole ollut aina osa elämää. Köyhyys on kirjoitusten pohjalta tila, jonka joku muu on saanut aikaan, tila, jonka kansalainen on itse aiheuttanut tai tila, jossa kansalainen on aina ollut ja siihen tottunut. Myös köyhyydelle annettu merkitys muuttuu sen tilan seurauksena. Mikäli köyhyyden on kirjoittajan mielestä saanut aikaan joku muu, on köyhyydelle annettu merkitys katkeruuden sävyttämä. Jos köyhyys koetaan omaksi viaksi, ollaan siihen alistuttu, ja siinä tilassa yritetään elää siten kuin se on mahdollista. Perintököyhyys, ainainen köyhyys on tuottanut 'Näin elämä menee' -mentaliteetin. Köyhyydelle annettu merkitys on tällöin arkipäiväinen, totuttu elämäntila, jolla ei ole alkua eikä loppua.

Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen vuosi 2010 edesauttoi köyhyystodellisuuden tunnustamisen ja köyhyydestä keskusteltiinkin avoimesti julkisuudessa. Tämä saattaa vaikuttaa positiivisesti köyhän arkeen, sillä teemavuosi toi mukanaan myös erilaisia tempauksia ja hankkeita, joiden tarkoituksena oli tukea ja edistää köyhien osallisuutta. Aineiston köyhille köyhyyden merkitys oli puhtaasti subjektiivinen, ja se koettiin huonommuutena suhteessa valtaväestön elinoloihin. Köyhyys ei heille ole vapaan valinnan tulos, vaan se on olosuhde, johon he ovat tahtomattaan joutuneet.

Köyhyys merkitsee elämän rajoitteita, jotka näkyvät muun muassa siinä, ettei ole varaa ylläpitää sellaista kulutustasoa, joka kyseessä olevassa yhteiskunnassa on tavallista. Köyhyys merkitsee myös sellaisen sosiaalisen elämän rajoittumista, jota pidetään normaalina. Köyhyys on resurssien vajetta, joka taloudellisen puutteen ja vajavuuden lisäksi näkyy myös sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman alueilla. Pahimmillaan köyhyys merkitsee yhteiskunnan polarisaatiota, jossa rikkaat rikastuvat ja todella köyhät köyhtyvät entisestään, kuten esimerkiksi Amerikan Yhdysvalloissa on käynyt. Vastaavia viitteitä on

löydettävissä myös Suomessa, jossa muun muassa ikääntymisen tuottama köyhyysriski on muita ikäluokkia merkittävästi suurempi. Huolestuttavin piirre nykyisessä köyhyyskeskustelussa on vastuun siirtäminen yksilölle, josta muun muassa Julkunen (2003) on huolissaan. Yhteiskuntavastuuta yksilön köyhyydestä vähätellään, ja tämä kehitys oli näkyvissä myös aineiston kirjoituksissa. Yksilöä syytetään herkästi hänen köyhyydestään ja syrjäytetään näin entistä tehokkaammin.

Köyhyyden merkitys korostuu nykyisin, sillä ikääntymisen altistaessa köyhyydelle, köyhyys yhteiskunnassa oletettavasti kasvaa. Näin siksi, että väestö ikääntyy (Esim. Kärnä 2009). Suuret ikäluokat siirtyessään ja jo siirryttyään eläkkeelle ovat riskissä köyhtyä. Heille köyhtyminen voi tulla ajankohtaiseksi esimerkiksi puolison kuoleman tai sairastumisen vuoksi. Toisaalta ikääntyvät luottavat suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen kykyyn tarjota sosiaali- ja terveystalvija, toteaa Muuri (2006), mutta toisaalta nämä palvelut maksavat. Esimerkiksi Pohjolainen ja muut (2011,3) toteavat sairastavuuden lisääntyvän ikääntymisen myötä. On mahdollista, etteivät terveystalvija tulevaisuudessa tehokkaasti kykene hyödyntämään kuin he, joilla niistä on varaa maksaa. Myös myöhempi vanhuus eriarvoistaa ikääntyneitä, sillä köyhillä ei ole varaa ostaa elämää tukevia palveluita, kuten siivousapua ja remonteja kotiinsa. On siis mahdollista, että tulevaisuudessa ikääntyneiden elinolosuhteet kärjistyvät entisestään. (Mm. Karisto & Konttinen, 2004.)

7.2 Elämänlaatu ja siihen vaikuttavat seikat

Aineiston elämänlaatu näyttöytyy huonona. Kun sitä tarkastellaan Bowling -tyyppisesti fyysisen ja psyykkisen terveydentilan, aktiivisuuden ja osallistumisen, talouden tilanteen ja itsenäisyyden ja riippumattomuuden näkökulmista, löytyy kaikista osioista elämänlaatu huonontavia tekijöitä.

Sairastavuus vähentää kokemusta elämänlaadun toteutumisesta. Osa aineiston ikääntyvistä oli hyvässä kunnossa, mutta suurimmalla osalla pitkäaikaissairaudet haittasivat arkielämän sujumista (ks. esim. Heikkinen, 2000). Myös masennus oli monen kirjoittajan

sairauslistalla. Kun sairauksiin ei ole talouden puolesta mahdollisuutta vaikuttaa, ne tulevat jatkossakin heikentämään kirjoittajien elämänlaatua (Ks. mm. Pohjolainen ym., 2011). Toisaalta terveyden kokeminen oli vahvistava tekijä niille, joilla terveyttä vielä oli. Pääsääntöisesti fyysiset sairaudet vaikeuttivat kirjoittajien arkea, eikä niihin kyetty saamaan helpotusta, koska taloudellinen tilanne esti tehokkaan lääkehoidon toteutumisen. Huono taloudellinen tilanne lisäksi heikensi entisestään psyykkistä terveydentilaa. Voidaankin todeta, että psyykkisen ja fyysisen terveyden osalta aineiston elämänlaatua heikensivät huono terveys ja sen parantamisen mahdottomuus taloudellisen tilanteen vuoksi, joka puolestaan lisäsi masennuksen tunteita.

Osallistuminen yhteiskuntaan on helpompaa suuremmissa kaupungeissa ja taajamissa kuin maaseudulla. Kirjoittajistakin aktiiviset osallistujat olivat selvästi kaupunkilaisia. Maaseudulla asuvat eristäytyivät helpommin jo muun muassa kulkemisen vaikeuden vuoksi. Asumisen muoto vaikuttaa Jyrkämän (1995) mukaan esimerkiksi siihen, miten paljon osallistutaan. Kaupunkimaisissa olosuhteissa elävät köyhyyskirjoittajat osallistuivat aktiivisen vanhenemisen ideaaliin. Heidän arkensa oli täynnä toimintaa ja monelta osin samanlaista, kuin mistä Haarni (2010) tutkimuksessaan puhuu. Siinä missä Haarnin tutkimuskohde harrasti puutarhanhoitoa, liikuntaa, ystävien ja sukulaisten tapaamista, eläkeläiskerhojen matkoihin ja kokouksiin osallistumista, kulttuurierintoja, matkailua ja mökkeilyä sekä ehkä vapaaehtoistyötä, aineiston kirjoittajat tekivät samoin, mutta eri tavalla. He matkailivat kirjaston kirjojen kautta sekä lähiluonnossa. He kokivat kulttuuria maalaamalla, kirjoittamalla ja kuuntelemalla linnunlaulua ja muita luonnon ääniä. Puutarhan hoito tuotti iloa ja ruokaa, ja ystäviä ja sukulaisia osa kirjoittajista tapasi säännöllisesti. Osa asui sellaisissa olosuhteissa, jotka kesällä vastasivat mökkeilyä, mutta talvella lähes kurjuutta. Osa osallistui myös kokouksiin ja osa harrasti liikuntamuotona pullojen keräämistä. He toteuttivat omalta osaltaan Haarnin (2010) mainitsemaa kiireisen eläkeläisen identiteettiä, jota suomalainen yhteiskunta painottaa. He eivät tuntuneet kokevan liiemmästi Kariston (2010) kuvaamaa eläkkeelle jäävän elämänpoliittista tyhjiötä kokevan ikääntyvän elämää. He olivat jo ajan mittaan sopeutuneet uuteen aikatauluun arjessaan, eikä kertomuksissa vilahtanut missään, että aika kävisi pitkäksi. Päinvastoin. Elämää täyttivät muun muassa tarve juosta tarjousten ja muiden halpojen tarvikkeiden perässä. Eristäytyneillä puolestaan arki kulki luontoa kuunnellen, siellä liikkuen ja usein myös lemmikin kanssa touhuten.

Aineistossa tuli selkeästi esiin köyhyyden vaikutus osallistumiseen ja aktiivisuuteen. Mikäli rahaa oli, osallistuttiin helpommin. Jos autoon oli varaa ostaa bensaa, sillä lähdettiin ihmisten ilmoille. Köyhyys eristää etenkin maalla asuvia. Kaupungeissa liikkuminen ja ihmisten ilmoille pääseminen on helpompaa kuin syrjäseudulla, jossa siihen yleensä tarvitaan oma auto. Köyhyys estää myös muutoin osallistumasta. Se sulkee pois mahdolliset sukujuhlat ja muut vastaavat tapahtumat, koska niihin ei ole varaa osallistua. Osallistumiseen vaikuttaa myös asuminen ja sen hyväksi kokeminen. Monet kirjoittajat sanoivat kotinsa olevan sellainen, ettei sinne voi kutsua ketään. Myös asumisen ympäristö koettiin huonoksi. On mahdollista, että ikääntyvien määrän lisääntyessä lähivuosina asuinalueisiin ryhdytään kiinnittämään enemmän huomiota (Mm. Kautto, 2004; Jyrkämä, 1995). Tämä saattaa parantaa lähitulevaisuudessa myös aineiston köyhien asumisen viihtyvyyttä. Ympäristö Jyrkämän (Mt.) mukaan vaikuttaa oleellisesti osallistumisen edellytyksiin. Asumisen ja ympäristön viihtyvyys on yksi elämänlaadun hyväksi tuntemisen ehtoja, Bowling (2005) sanoo.

Taloudellinen tilanne oli aineiston kirjoittajilla huono. Mahdollisuudet mihinkään ylimääräiseen olivat olemattomat. Jo jokin kodinkoneen rikkoutuminen sai talouden pitkäksi aikaa sekaisin. Elämänlaatuun vaikuttaakin heikentävästi koettu taloudellinen huonomuus suhteessa muihin samanikäisiin, jotka vasta ovat jäämässä työelämästä eläkkeelle. Esimerkiksi Kautto (2004) sanoo tulevien eläkeläisten olevan terveempiä ja varakkaampia, joten ikääntyvien jakautuminen huonosti toimeentulevien ja hyvin toimeentulevien kesken on vaarassa kasvaa. Luokkaerot lisäävät köyhille kuusikymppisille huonommuuden tunteita. Monet heistä mainitsivatkin, miten pahalta tuntuu, kun muilla on eläkkeelle jäätyä varallisuutta ja omaisuutta. Muun muassa Karisto (2011) huomauttaa, että sosioekonomiset erot tulevat esiin vasta eläkeiässä. Kautto (Mt.) myös sanoo yhteiskunnan ja sen harjoittaman politiikan painottavan yhä voimakkaammin aktiivista vanhenemista, joka sekin osaltaan aiheuttaa köyhille ikääntyville paineita olla tuottava.

Köyhyys vaikuttaa kielteisesti kokemukseen elämänlaadusta. Se sulkee aktiviteettien ulkopuolelle, rajoittaa terveyden ja mielenterveyden ylläpitämistä ja edistämistä ja

vähentää köyhän ihmisen resursseja siten, ettei niitä enää ole aina mahdollista palauttaa, vaikka itse köyhyys poistuisikin. Köyhyys on siten enemmän kuin osiensa summa. Yksinkertaisesti köyhyys sulkee tavallisen elämän ulkopuolelle ja on siten syrjäyttävää. Huolestuttavaa tässä on Julkusen (2006) sanoin se, että yksilöä itseään syytetään yhä useammin köyhyydestään.

Köyhyyden elämänlaatua huonontavista seikoista huolimatta aineiston kirjoittajat eivät istu huollettaviksi laskettavien yli 65-vuotiaiden joukkoon hekään (Mm. Kärnä 2009). He kykenevät yhä huolehtimaan itsenäisesti itsestään, vaikka toisaalta tunne itsenäisyydestä ja riippumattomuudesta on illuusio. Illuusion siitä tekee se, että vaikka he yhä kykenevät suoriutumaan arjestaan ilman hoivaa, estää taloudellinen ahdinko toteuttamasta jopa täysin tavanomaisia toiveita, kuten ruuan laatu ja lääkehoito.

Kaiken kaikkiaan objektiivinen elämänlaadun tulos näyttää olevan huono. Elämänlaatua vähentäviä tekijöitä, kuten, sairastelevuutta, eristäytymistä, köyhyyttä ja instanssiriippuvuutta esiintyy runsaasti. Elämänlaatua parantavat tekijät jakavat aineiston kirjoittajat kahteen täysin eri ryhmään. Toisessa ovat he, jotka osallistuvat ja ovat aktiivisia. Heidän elämänlaatunsa näyttäytyy parempana, sillä osallistuminen näyttää kompensoivan monia muita elämänlaatua huonontavia tekijöitä. Toisessa ryhmässä ovat he, joista voisi käyttää nimitystä syrjäytyneet. Pahimmillaan heidän terveytensä on huono, he elävät muista eristäytyneinä, he ovat riippuvaisia julkisista varoista, heidän asumisen tasonsa on huono, heillä ei ole ystäviä ja raha ei riitä kunnolla edes ruokaan.

8. POHDINTA

Tutkittavien elämänlaatu osoittautui tutkimuksessa juuri niin huonoksi kuin tutkija oli ajatellutkin. On esimerkiksi mahdollista, että aineiston kirjoittajien sairaudet etenevät siten, että he joutuvat laitoshoitoon. Laitoshoidon ajetaan kuitenkin Pynnösen ym. (2007) mukaan jatkuvasti alaspäin. Tätä pyritään toteuttamaan sosiaalisen osallistumisen kautta, joka puolestaan on köyhyyskirjoittajien heikoimpia ominaisuuksia. Onkin vaarana, että laitoshoidosta tulee tulevaisuudessa jokin sosiaalisesti syrjäytyneiden sairaiden ikääntyneiden viimeinen sijoituspaikka.

Positiivista tutkimuslöydöksissä kuitenkin oli se, etteivät kaikki aineiston köyhät olleet syrjäytyneet yhteiskunnasta, vaan elivät omanlaistaan kolmatta ikää. Huomio lisäkin tutkijan mielestä kiinnostusta erilaisten marginaaliryhmien kolmanteen ikään, jotta käsite olisi mahdollista tiputtaa elitistisestä maineestaan ja saada siitä aikaan laajemmin kattava käsite. Aineistossa ei toteudu laslettmainen (1989) kolmasikä, joka toteutuakseen vaatii itsensä toteuttamista, toimeliaisuutta, riippumattomuutta sekä mahdollisuuksia. Näistä vaatimuksista vähintäänkin kaksi viimeistä jäävät aineiston kuusikymppisillä toteutumatta. Haarnin (2010) tavalla he lukeutuvat kolmasikäläisiksi siten, että he ovat kuudenkymmenen ja seitsemänkymmenen ikävuoden välissä eläviä, melko terveitä ja toimintakykyisiä kansalaisia.

Köyhyydelle annetut merkitykset jakautuivat negatiivisiin ja positiivisiin. Negatiivisia merkityksiä tutkija osasi edeltä odottaa, positiiviset olivat tässä mielessä yllätys. Se, miten toisessa tai kolmannessa sukupolvessa elävät köyhät ajattelevat köyhyyden olevan elämää ankkuroiva tekijä, oli yllättävää. Karisto (2008) sanoo nykyisten ikääntyvien muodostavan heterogeenisen väestöryhmittymän, jonka tapaa elää ei ole mahdollista määrittää vain yhdellä tavalla. Onko siis mahdollista, että aineiston positiiviset löydökset kuvaisivatkin alakulttuurimaista ilmiötä? Tämän löydöksen lisätutkimukset olisivat paikallaan.

Negatiiviset köyhyydelle annetut merkitykset osoittavat, millaisiin asioihin sosiaalipolitiikassa kannattaisi vastaisuudessa kiinnittää huomiota. Esimerkiksi

täysipainoinen osallistuminen on tänä päivänä mahdotonta ilman internet -yhteyttä. Yhteys toki löytyy esimerkiksi kirjastoista, mutta harvaan asutuilla seuduilla sellaiseen saattaa olla liian pitkä matka. Tietoliikennedyhteysien mahdollistaminen heille saattaisi nostaa eristäytyneen ja passiivisen kansalaisen aktiiviseksi ja osallistuvaksi. Köyhyyden merkitys on myös eriarvoistava. Muun muassa Haarni (2010) on sitä mieltä, että terve ja riittävät tulot omaava eläkeläinen on paremmassa asemassa kuin köyhä ja sairas eläkeläinen. Tämä vaikuttaa myös Kärnän (2009) mukaan yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja aktiivisuuteen. Tämä näkyy aineiston kirjoituksissa, joissa köyhyys ja sairaudet pahimmillaan eristävät muista ja estävät osallistumasta yhteiskuntaan.